

**ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΜΕΣΩ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗΣ ΣΕ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ**

της
Τσιγγίδου Σουλτάνας

Μεταπτυχιακή Διατριβή που υποβάλλεται
στο καθηγητικό σώμα για τη μερική εκπλήρωση των υποχρεώσεων
απόκτησης του μεταπτυχιακού τίτλου του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού
Προγράμματος «Άσκηση και Ποιότητα Ζωής» των Τμημάτων Επιστήμης
Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Δημοκρίτειου Παν/μίου Θράκης και
του Παν/μίου Θεσσαλίας στην κατεύθυνση
«Φυσική Δραστηριότητα και Αθλητική Αναψυχή».

Τρίκαλα
2013

Εγκεκριμένο από το Καθηγητικό σώμα :

1ος Επιβλέπων: Αντωνίου Παναγιώτης, Αν. Καθηγητής

2ος Επιβλέπων: Μιχαλοπούλου Μαρία, Καθηγήτρια

3ος Επιβλέπων: Κώστα Γεώργιος, Καθηγητής

13353/1

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τσιγγίδου Σουλτάνα: Διερεύνηση της έννοιας του ελεύθερου χρόνου σε παιδιά προσχολικής ηλικίας μέσω εννοιολογικής χαρτογράφησης σε υπολογιστικό περιβάλλον.

(Με την επίβλεψη του κ. Παναγιώτη Αντωνίου, Αναπληρωτή Καθηγητή)

Κύριο σκοπό της παρούσας μελέτης αποτέλεσε η διερεύνηση των αντιλήψεων παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με την αφηρημένη έννοια του ελεύθερου χρόνου, με τη βοήθεια του λογισμικού εννοιολογικής χαρτογράφησης Kidspiration 3. Στην έρευνα συμμετείχαν είκοσι παιδιά προσχολικής ηλικίας, διαφορετικού φύλου, ηλικίας και θρησκείας. Ως μέσο συλλογής δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό εννοιολογικής χαρτογράφησης Kidspiration 3. Πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα για τον έλεγχο της σαφήνειας και ευληπτότητας των εικόνων της βιβλιοθήκης, τον εντοπισμό πιθανών τεχνικών δυσκολιών και τον προσδιορισμό του χρόνου που απαιτείται για την ολοκλήρωση της διαδικασίας. Τα δεδομένα αναλύθηκαν ποσοτικά και ποιοτικά. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι η πλειοψηφία των παιδιών προσχολικής ηλικίας αντιλαμβάνεται τον ελεύθερο χρόνο στο σπίτι ως χρόνο που δαπανάται σε δραστηριότητες οθόνης, καθώς και άλλες δημιουργικές, μαθησιακές δραστηριότητες χαμηλής φυσικής δραστηριότητας. Αναφορικά με τις δραστηριότητες οθόνης η τηλεόραση έρχεται πρώτη σε εμφάνιση στους εννοιολογικούς χάρτες, ενώ ακολουθεί ο υπολογιστής και λιγότερο συχνά τα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Στις εξωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου η πλειοψηφία των παιδιών απεικόνισε μη οργανωμένες δραστηριότητες, όπως ποδήλατο, παιχνίδι στην παιδική χαρά και ποδόσφαιρο. Το φύλο και η πολιτισμική κουλτούρα/θρήσκευμα φάνηκε να επηρεάζει τις αντιλήψεις των παιδιών σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο. Συγκεκριμένα διαπιστώθηκε μια τάση διαφοροποίησης των μουσουλμανόπαιδων στις εξωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου σε σχέση με τους χριστιανούς. Αντίθετα η ηλικία δε διαπιστώθηκε να επηρεάζει τις αντιλήψεις των παιδιών σχετικά με την έννοια του ελεύθερου χρόνου.

Λέξεις κλειδιά : δραστηριότητες οθόνης, φυσική δραστηριότητα, λογισμικό εννοιολογικής χαρτογράφησης, εξωτερικές δραστηριότητες, εσωτερικές δραστηριότητες.

ABSTRACT

Tsingidou Soultana : Exploring the concept of leisure time in preschoolers through concept mapping and the use of computer software.

(Under the supervision of Mr. Panagiotis Anthoniou, Associate Professor)

The main purpose of this study was to investigate how preschool children perceive the abstract concept of leisure with the help of Kidspiration 3 software. The participants in this study were twenty preschoolers with different age, sex and religion. Data was gathered through Kidspiration 3 software. In order to assess the clarity of images in the new symbol library, to identify possible technical difficulties and to determine the time required to complete the process, a pilot survey was conducted. The data were analyzed quantitatively and qualitatively. The results of this research indicated that the majority of preschool children perceive their leisure time at home as screen time and as time doing other creative learning activities having low physical activity. Concerning screen time activities, TV appeared first in children's concept maps followed by the computer and electronic games. In outdoor leisure activities most children pictured non-organized activities such as cycling, playing on the playground and football. Children's perceptions of leisure time was affected by gender and religion. Muslims outdoor leisure activities seemed to differentiate than the Christians one. Unlike age was not found to influence the perceptions of children about the concept of leisure.

Key words : screen activities, physical activity, concept mapping software, outdoor activities, indoor activities.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή ολοκληρώθηκε με τη διαρκή επιστημονική καθοδήγηση και υποστήριξη από τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Παναγιώτη Αντωνίου, τον οποίο και ευχαριστώ θερμά.

Οφείλω να ευχαριστήσω τις συναδέλφους νηπιαγωγούς του 9ου Νηπιαγωγείου Κομοτηνής κα. Βλαχοπούλου Ακριβή και κα. Τακουλίδου Μαρία για την αμέριστη συμπαράσταση, κατανόηση και βοήθεια που προσέφεραν κρατώντας τα παιδιά της τάξης μου, τις ημέρες διεξαγωγής της έρευνας.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω το σύζυγο μου Χρήστο και τα παιδιά μου Μαρία και Αλέξανδρο για την ατέλειωτη υπομονή και στήριξη τους σε κάθε στάδιο εκπόνησης της παρούσας διατριβής.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	ii
ABSTRACT	iii
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	iv
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	v
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	vii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	viii
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Μέθοδοι διερεύνησης αντιλήψεων παιδιών προσχολικής ηλικίας.....	2
Εννοιολογικός χάρτης : Θεωρητικό πλαίσιο	3
Έκθεση του προβλήματος	5
Σκοπός	6
Επιμέρους σκοποί της έρευνας.....	6
Σημαντικότητα της έρευνας	7
Θεωρητικοί ορισμοί.....	7
Λειτουργικοί ορισμοί.....	7
Οριοθετήσεις	8
Περιορισμοί	8
Ερευνητικές υποθέσεις	9
Στατιστικές υποθέσεις	9
Μηδενικές υποθέσεις.....	9
Εναλλακτικές υποθέσεις.....	10
II. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ.....	11
Χρήση εννοιολογικών χαρτών στην προσχολική αγωγή	11
Οι εννοιολογικοί χάρτες ως εργαλείο διερεύνησης και αξιολόγησης.....	11

Οι εννοιολογικοί χάρτες ως γνωστικό εργαλείο.....	13
Οι εννοιολογικοί χάρτες ως εργαλείο διδασκαλίας.....	14
Οπτικός Αλφαριθμητισμός στην προσχολική ηλικία	15
Ελεύθερος χρόνος και προσχολική ηλικία	16
Ελεύθερος χρόνος και μειονότητα	20
III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	22
Δείγμα.....	22
Μέσο συλλογής δεδομένων.....	23
Διαδικασία συλλογής δεδομένων	25
Σχεδιασμός της έρευνας	27
IV. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	29
V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	39
VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	45
VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	46
VIII. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	57
Παράρτημα 1	57
Παράρτημα 2	61
Παράρτημα 3	71

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Αριθμός παιδιών (N) σύμφωνα με την ηλικία, το φύλο και το θρήσκευμα	22
Πίνακας 2. Συχνότητες δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου νηπίων.....	30
Πίνακας 3. Επίδραση φύλου στη δραστηριότητα ποδοσφαίρου	31
Πίνακας 4. Επίδραση θρησκεύματος στο παιχνίδι στην παιδική χαρά	32
Πίνακας 5. Επίδραση θρησκεύματος στη δραστηριότητα κολύμβησης	32

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1. Γενική δομή ενός εννοιολογικού χάρτη (Novak & Gowin, 1984).....	4
Εικόνα 2. Ο ημιδομημένος εννοιολογικός χάρτης που δόθηκε προς συμπλήρωση στους συμμετέχοντες στην έρευνα	27

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΜΕΣΩ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗΣ ΣΕ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.

Στη σημερινή εποχή ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί ένα πολύτιμο αγαθό, το οποίο οι άνθρωποι πρέπει να αξιοποιήσουν και να διαχειριστούν σωστά προς όφελος τους, καθώς αποτελεί χρόνο μάθησης, έκφρασης και διαμόρφωσης της προσωπικότητας του ατόμου. Σύμφωνα με τον Κουθούρη (2009), οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου σχετίζονται με το χώρο της κατοικίας, την αγορά αγαθών και υπηρεσιών, την άσκηση, την κοινωνική ζωή, τις τέχνες και τα γράμματα, τον τουρισμό, τον εθελοντισμό και την ανομία ή την παρανομία. Στην περίπτωση των παιδιών οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου επιδρούν καταλυτικά στη μετάβαση τους από το ένα αναπτυξιακό στάδιο στο άλλο, βοηθώντας στην καλύτερη προσαρμογή μεταξύ παιδικής και ενήλικης ζωής (McHale, Crouter & Tucker, 2001). Ωστόσο τα τελευταία χρόνια παρατηρείται στα παιδιά από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους μια συνεχώς αυξανόμενη τάση για «σπατάλη» περισσότερου ελεύθερου χρόνου σε δραστηριότητες οθόνης (Grund, Krause, Siewers, Rieckert, & Müller, 2001; Manios et al., 2009) γεγονός που λειτουργεί σε βάρος της φυσικής τους δραστηριότητας. Συγκεκριμένα, όπως οι Πάτση και συν. (2010) αναφέρουν η ενασχόληση των παιδιών με παιχνίδια στον υπολογιστή συνεπάγεται τη μη ενασχόλησή τους με φυσικές δραστηριότητες, την υιοθέτηση ενός καθιστικού τρόπου ζωής, τη δημιουργία μυοσκελετικών προβλημάτων και τον κίνδυνο εμφάνισης της παχυσαρκίας.

Το προσωπικό πρότυπο βέβαια του ελεύθερου χρόνου επηρεάζεται και διαμορφώνεται αρχικά από την οικογένεια, τους φίλους και γνωστούς, το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, από το ίδιο το άτομο και τις κοινωνικοοικονομικές, μορφωτικές ή γενετικές «προδιαγραφές» του, αλλά ως ένα βαθμό και από το σχολείο, που αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα της δευτερογενούς κοινωνικοποίησης του παιδιού (Θωίδης, 2000). Είναι πολύ πιο εύκολο κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της ζωής του ανθρώπου να διαμορφωθούν αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές εκεί που δεν υπάρχουν, παρά να τροποποιηθούν εκ των υστέρων οι ήδη υπάρχουσες (Certain & Kahn, 2002). Σχετική έρευνα έδειξε, ότι ένας ενήλικας συνθέτει την έννοια του ελεύθερου χρόνου από την

παιδική του ηλικία (Shaw, Kleiber & Caldwell, 1995). Συνεπώς μια διερεύνηση της έννοιας του ελεύθερου χρόνου των παιδιών μικρής ηλικίας θα πρόσφερε μια εικόνα των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με αυτόν, καθώς και πρόσφορο έδαφος για την διαμόρφωση σωστής συμπεριφοράς ελεύθερου χρόνου μέσω συμβουλευτικής και εκπαίδευσης.

Μέθοδοι διερεύνησης αντιλήψεων παιδιών προσχολικής ηλικίας

Από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας διαπιστώθηκε ότι οι ερευνητές που ασχολούνται με τη διερεύνηση των αντιλήψεων παιδιών προσχολικής ηλικίας χρησιμοποιούν είτε ερωτηματολόγια, είτε συνεντεύξεις οι οποίες όμως προϋποθέτουν την ύπαρξη ανεπτυγμένων γλωσσικών δεξιοτήτων. Σύμφωνα όμως με τα στάδια γνωστικής ανάπτυξης του Piaget, μερικά παιδιά, κυρίως αγόρια, δεν έχουν αναπτύξει επαρκώς τις λεκτικές τους δεξιότητες μέχρι την ηλικία των 10 έως 12 ετών (Keenan, 2002). Για το λόγο αυτό αρκετοί ερευνητές συνηγορούν υπέρ οπτικών ερευνητικών μεθόδων, καθώς έχει παρατηρηθεί ότι οι μέθοδοι αυτοί μπορούν να εκμαιεύσουν δεδομένα που είναι αδύνατο να αποκτηθούν προφορικά (Clark, 1999; Clark-Ibáñez, 2004; Dale & Lyddon, 2000; Epstein, Stevens, McKeever, & Baruchel, 2006; Mizen, 2005; Yamashita, 2002).

Οι ζωγραφιές και οι φωτογραφίες, οι οποίες συνοδεύονται συνήθως από ημι-δομημένες συνεντεύξεις των παιδιών αποτελούν δύο από τις πλέον συνήθεις ερευνητικές μεθόδους που χρησιμοποιούνται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας προκειμένου να διερευνηθούν οι νοητικές αναπαραστάσεις τους και να εκφράσουν αυτά που δε μπορούν να ειπωθούν με λόγια (Clark, 1999; Clark-Ibáñez, 2004; Epstein et al., 2006; Gharahbeiglu, 2007; Kendrick & McKay, 2004; Myers, Saunders, & Garrett, 2003; Yamashita, 2002; Yuen, 2004). Σύμφωνα με την Barraza (1999) οι ζωγραφιές των παιδιών αντανακλούν νοητικές εικόνες παρέχοντας ένα «παράθυρο» στις σκέψεις και τα συναισθήματά τους. Ωστόσο όπως ο Alerby (2000) και ο Punch (2002) αναφέρουν, η χρήση της σχεδίασης ως ερευνητικό εργαλείο εγκυμονεί απειλές, καθώς το σχέδιο μπορεί να είναι περισσότερο μια αντανάκλαση της καλλιτεχνικής ικανότητας του παιδιού και όχι μια αντανάκλαση του τι σκέφτεται το παιδί ή επιθυμεί να αναπαραγάγει. Πλεονέκτημα βέβαια της χρήσης εικόνων/φωτογραφιών αποτελεί το γεγονός, ότι οι τελευταίες δε σχετίζονται με την ικανότητα ακριβής σχεδίασης των παιδιών.

Επιπλέον τις τελευταίες δεκαετίες το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας όσον αφορά στη διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδιών και την αξιοποίησή τους, έχει στραφεί στην τεχνική της εννοιολογικής χαρτογράφησης (Wheeldon & Faubert, 2009;

Κόμης & Φειδάς· 2000; Mintzes, Wandersee & Novak., 2000; McAleese, 1998). Η Gallenstein (2005) συστήνει τη χρήση της εννοιολογικής χαρτογράφησης από την προσχολική ηλικία, καθώς αυξάνει την ικανότητα των νηπίων να οργανώνουν και να αναπαριστούν τις σκέψεις τους με τη χρήση κατάλληλων εικόνων.

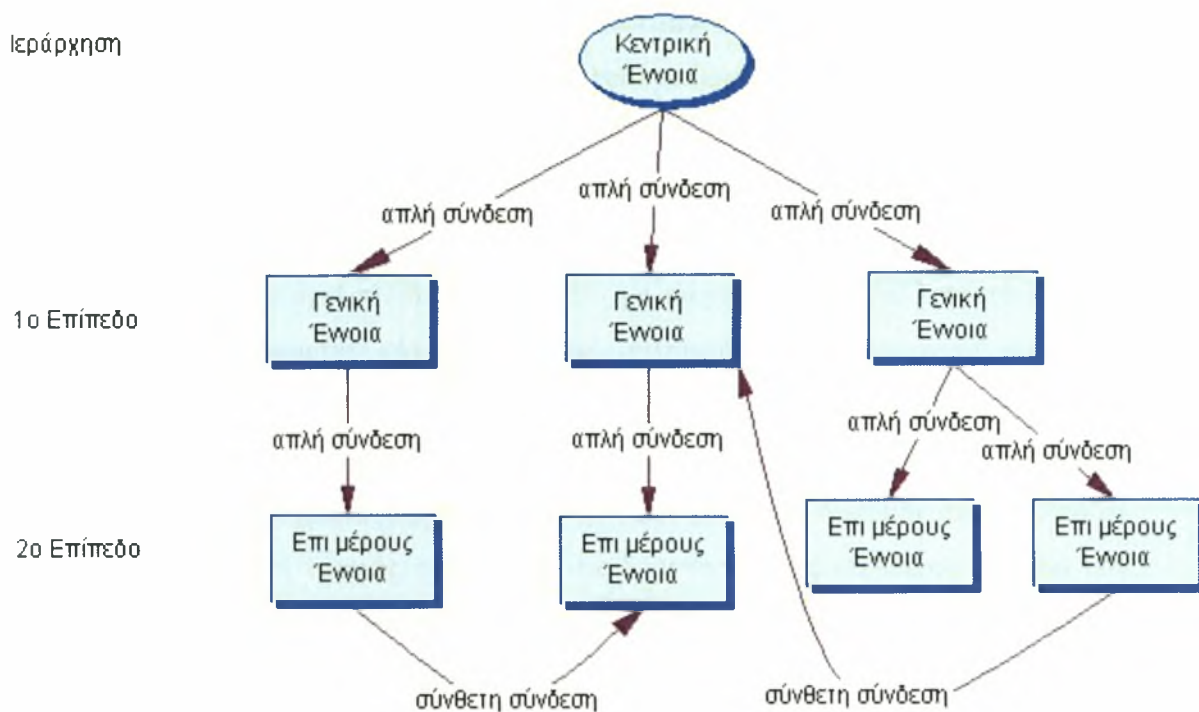
Οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και Επικοινωνίας (Τ.Π.Ε) έχουν βοηθήσει πολύ την ανάπτυξη της εννοιολογικής χαρτογράφησης με τη δημιουργία αντίστοιχων εργαλείων (Jonassen, 2000). Σύμφωνα με τους Riley και Åhlberg (2004), η χρήση των Τ.Π.Ε βελτιστοποιεί τη χρήση της εννοιολογικής χαρτογράφησης και προάγει παιδαγωγικά αξιοποιήσιμες δημιουργικές πρακτικές. Ένα κατάλληλο λογισμικό καθιστά πολύ πιο εύκολη τη διαδικασία κατασκευής, ανακατασκευής και αναθεώρησης ενός εννοιολογικού χάρτη σε σχέση με την ίδια διαδικασία, όταν αυτή γίνεται με μολύβι και χαρτί. Επιπλέον οι εικόνες που διαθέτει το λογισμικό διευκολύνουν τα παιδιά που δε γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση να αποτυπώσουν τις ιδέες τους. Είναι πιθανόν η εννοιολογική χαρτογράφηση σε λογισμικό να βοηθά στην «αναδιοργάνωση νοητικών λειτουργιών», με τρόπο που δε συμβαίνει εκτός του ηλεκτρονικού μέσου (Anderson-Imman, Ditson, & Ditson, 1998).

Εννοιολογικός χάρτης : Θεωρητικό πλαίσιο

Η έννοια του εννοιολογικού χάρτη αναπτύχθηκε από τον Novak (Novak & Gowin, 1984; Novak, 1998) υπό το πρίσμα των ψυχολογικών απόψεων της θεωρίας ουσιαστικής μάθησης του Ausubel (Ausubel, Novak, & Hanesian, 1978). Ένας εννοιολογικός χάρτης αποτελεί μια γραφική αναπαράσταση εννοιών. Οι έννοιες αποτελούν τους κόμβους, ενώ οι συνδέσεις απεικονίζουν τις σχέσεις μεταξύ των εννοιών. Η βασική έννοια που περιγράφεται από τις έννοιες στις οποίες αναλύεται (συνήθως απεικονίζεται στην κορυφή του χάρτη) καλείται *κεντρική έννοια*. Η τριάδα έννοια-σύνδεση-έννοια δημιουργεί μια πρόταση. Οι συνδέσεις μεταξύ των εννοιών γίνονται με τόξα ή γραμμές και μπορεί να είναι μονόδρομες, αμφίδρομες ή μη κατευθυντικές. Οι έννοιες και οι συνδέσεις προσδιορίζονται (Εικόνα 1).

Οι σχέσεις και οι συνδέσεις μεταξύ των εννοιών αναπαρίστανται αποτελεσματικά μέσα σε ένα εννοιολογικό χάρτη, καθώς η μη γραμμική φύση των εννοιολογικών χαρτών διευκολύνει την παραπομπή και τη σύνδεση μεταξύ διαφορετικών στοιχείων ενός χάρτη (McAleese, 1998; Novak & Gowin, 1984). Ουσιαστικά, ένας εννοιολογικός χάρτης αποτελεί μια διαγραμματική αναπαράσταση συνδέσεων μεταξύ δύο ή περισσότερων εννοιών με τη μορφή προτάσεων προβάλλοντας και αναδεικνύοντας τις συνδέσεις και τις σχέσεις μεταξύ των εννοιών. Οι έννοιες μπορεί να αφορούν αντικείμενα (περιγράφονται

συνήθως με ουσιαστικά) ή συμβάντα/γεγονότα (περιγράφονται συνήθως με ρήματα). Οι εννοιολογικοί χάρτες που εστιάζονται σε γεγονότα (συνήθως αφορούν αναπαραστάσεις που απαντούν στο πώς λειτουργεί/συμβαίνει κάτι) χαρακτηρίζονται ως διερευνητικοί, σε αντίθεση με τους χάρτες που εστιάζονται σε αντικείμενα, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως περιγραφικοί. Στους περιγραφικούς χάρτες, οι έννοιες αναπαρίστανται σε μια ιεραρχική δομή, οι πιο γενικές και σημαντικές έννοιες βρίσκονται στην κορυφή του χάρτη και οι έννοιες που τις αναλύουν τοποθετούνται σε κατώτερα επίπεδα, ενώ στους διερευνητικούς χάρτες η δομή μπορεί να είναι κυκλική (Cañas & Novak, 2006). Η κατασκευή ενός χάρτη πραγματοποιείται για να δοθεί απάντηση σε μια ερώτηση που οριοθετεί το πρόβλημα ή το θέμα και το οποίο θα αναπαρασταθεί μέσω της κατασκευής του εννοιολογικού χάρτη.

Εικόνα 1. Γενική δομή ενός εννοιολογικού χάρτη (Novak & Gowin, 1984)

Ο πιο συνηθισμένος τρόπος κατασκευής ενός εννοιολογικού χάρτη είναι με χαρτί και μολύβι ή τα Post-It για σημειώσεις. Τα τελευταία χρόνια όμως έχουν αναπτυχθεί υπολογιστικά εργαλεία τόσο σε εμπορικό επίπεδο, όπως το Inspiration/Kidspiration, όσο και σε ερευνητικό επίπεδο, όπως το CmapTools (Cañas et al, 2004), η ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ (Representation Tool) (Κόμης & Φειδάς, 2000), το Synergo (Avouris, Margaritis, &

Komis, 2004), το VCM (Verified Concept mapping tool) (Cimolino, Kay, & Mille, 2003) και το COMPASS (Gouli, Gogoulou, Tsakostas, & Grigoriadou, 2006).

Έκθεση του προβλήματος

Η σημασία των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου στην κοινωνικοποίηση, στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών, στην αύξηση της φυσικής τους δραστηριότητας και συνεπώς στη διατήρηση της καλής υγείας τους επισημαίνεται από πολλούς ερευνητές (Grund, Krause, Siewers, Rieckert, & Müller, 2001; Manios et al., 2009; McHale et al, 2001;). Τα τελευταία χρόνια οι ερευνητές διατύπωσαν τη σχέση που συνδέει τα παιχνίδια στον ηλεκτρονικό υπολογιστή με την ψυχοσωματική εικόνα των παιδιών (Πάτση και συν., 2010). Συγκεκριμένα κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι όσο περισσότερος χρόνος αφιερώνεται στα παιχνίδια στον υπολογιστή, τόσο αυξάνεται το σωματικό βάρος, αυξάνεται η πιθανότητα τραυματισμών στα χέρια, μειώνεται η κοινωνικότητα του ατόμου και η ενασχόληση του με φυσικές δραστηριότητες. Σε έρευνα των Cherney και London (2006) σχετικά με τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου παιδιών ηλικίας 5-13 χρονών διαπιστώθηκε, ότι ειδικά στην ηλικία των 5-7 χρονών τα αγόρια στον ελεύθερο χρόνο τους ασχολούνται περισσότερο με παιχνίδια στον υπολογιστή και την παρακολούθηση τηλεόρασης και λιγότερο με αθλήματα και δημιουργικά παιχνίδια. Ομοίως στην έρευνα των Raynor, Jelalian, Vivier, Hart και Wing (2009) διαπιστώθηκε ότι ο χρόνος που δαπανούσαν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας στην τηλεόραση ήταν αρκετά μεγαλύτερος από αυτόν που συστήνεται σε εθνικό επίπεδο στην Αμερική. Στον ελλαδικό χώρο είναι ελάχιστες οι έρευνες σχετικά με τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των παιδιών προσχολικής ηλικίας και περιορίζονται στη χρήση ηλεκτρονικών μέσων στο σπίτι (Natsioroulou & Bletsou, 2011). Αντίθετα περισσότερες μελέτες αναφέρονται σε παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας και αποκαλύπτουν την καθολική επικράτηση της τηλεόρασης ως δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου και τη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, την περιοχή κατοικίας, τη μόρφωση και το επάγγελμα των γονέων (Δραγατογιαννάκη & Συρακούλης, 2007, Θωίδης, 2001). Μια βαθύτερη διερεύνηση του ελεύθερου χρόνου των νηπίων θα πρόσθετε πολύτιμες πληροφορίες και για τον ελλαδικό χώρο.

Αντίστοιχα από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας διαπιστώθηκε, ότι οι εννοιολογικοί χάρτες έχουν αξιοποιηθεί σε ποικίλα επιστημονικά πεδία και ηλικιακές ομάδες μαθητών, ελάχιστα όμως για τη διερεύνηση αφηρημένων εννοιών σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και μάλιστα σε υπολογιστικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα, η Lewin

(2004) διερεύνησε με εννοιολογικό χάρτη το πώς αντιλαμβάνονται οι μαθητές το ρόλο των υπολογιστών στην σημερινή εποχή. Ομοίως οι Γουμενάκης και Κόμης (2002) μελέτησαν μέσω της εννοιολογικής χαρτογράφησης τις αντιλήψεις παιδιών Δημοτικού σχολείου σχετικά με το Διαδίκτυο ως χώρο αναζήτησης πληροφοριών. Αντίθετα οι Κουφού, Τσώλης, Εργαζάκη, Κόμης και Ζόγκζα (2007) διερεύνησαν τις αντιλήψεις μαθητών δημοτικού σχολείου σχετικά με τη διατροφή μέσω της εννοιολογικής χαρτογράφησης στο υπολογιστικό περιβάλλον του modeling space. Αναφορικά με την έννοια του ελεύθερου χρόνου, οι Gill και Persson (2008) χρησιμοποίησαν την εννοιολογική χαρτογράφηση για να μελετήσουν το πώς γίνεται αντιληπτή αυτή από παιδιά δημοτικού σχολείου σε μη υπολογιστικό περιβάλλον. Κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι οι αντιλήψεις των παιδιών διαφοροποιούνται με βάση το φύλο και την ηλικία και ότι οι εννοιολογικοί χάρτες μπορούν να χρησιμοποιηθούν με επιτυχία στη μελέτη αφηρημένων εννοιών, όταν πρόκειται για παιδιά.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό, ότι μία μελέτη των πρώιμων αντιλήψεων παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με την αφηρημένη έννοια του ελεύθερου χρόνου με την τεχνική της εννοιολογικής χαρτογράφησης σε υπολογιστικό περιβάλλον, θα πρόσφερε σημαντικές πληροφορίες στο σχεδιασμό διδακτικών παρεμβάσεων σωστής και ενεργητικής διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου προς όφελος της φυσικής τους δραστηριότητας. Θα γινόταν αρωγός στην εκπαίδευση, προς υιοθέτηση νέων μορφών συμπεριφοράς ελεύθερου χρόνου, των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Σκοπός

Σκοπό της παρούσας μελέτης αποτέλεσε η διερεύνηση των αντιλήψεων παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με την αφηρημένη έννοια του ελεύθερου χρόνου, με τη βοήθεια του λογισμικού εννοιολογικής χαρτογράφησης Kidspiration 3.

Επιμέρους σκοποί της έρευνας

Οι επιμέρους σκοποί της έρευνας ήταν:

1. Η καταγραφή και η ανάλυση των αντιλήψεων των παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με την παρουσία ή απουσία φυσικής δραστηριότητας στον ελεύθερο χρόνο τους με τη μορφή εννοιολογικού χάρτη.
2. Η εξέταση της τυχόν διαφοροποίησης των αντιλήψεων των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο σε σχέση με το φύλο, την ηλικία και την πολιτισμική κουλτούρα /θρησκεία.

Σημαντικότητα της έρευνας

Με την παρούσα έρευνα, έγινε μια προσπάθεια να διερευνηθούν οι αντιλήψεις παιδιών προσχολικής ηλικίας μέσω της εννοιολογικής χαρτογράφησης στο λογισμικό kidspiration 3, ώστε να διαπιστωθεί αν η έννοια του ελεύθερου χρόνου νοείται από τα νήπια αναφορικά με την ύπαρξη ή μη φυσικής δραστηριότητας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι στη σημερινή εποχή η φυσική δραστηριότητα των παιδιών στον ελεύθερο χρόνο περιορίζεται, καθώς με την σύγχρονη τεχνολογία γίνονται παθητικοί δέκτες των τηλεοράσεων, των βίντεο και των υπολογιστών, η αξία της έρευνας μεγιστοποιείται. Επιπρόσθετα, καθώς οι ερευνητικές προσπάθειες στην Ελλάδα αναφορικά με τον ελεύθερο χρόνο αλλά και στον τομέα της εννοιολογικής χαρτογράφησης σε υπολογιστικό περιβάλλον παιδιών προσχολικής ηλικίας, είναι ελάχιστες και αποσπασματικές, η παρούσα έρευνα έρχεται να καλύψει το κενό που διαπιστώνεται στην ελληνική βιβλιογραφία. Τέλος γνωρίζοντας το πώς αντιλαμβάνονται τα παιδιά προσχολικής ηλικίας την έννοια του ελεύθερου χρόνου ανάλογα με την ηλικία, φύλο και την πολιτισμική κουλτούρα/θρησκεία τους θα μπορέσουν οι εκπαιδευτικοί να σχεδιάσουν διδακτικές παρεμβάσεις σωστής και ενεργητικής διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου από τα νήπια. Η εκπαιδευτική κοινότητα θα βοηθηθεί στη διαμόρφωση σωστής συμπεριφοράς ελεύθερου χρόνου των νηπίων με κατάλληλες δραστηριότητες. Επίσης πιθανά θα προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες στους ερευνητές της αναψυχής αναφορικά με την κατανόηση του ελεύθερου χρόνου από τα νήπια.

Θεωρητικοί ορισμοί

Εννοιολογικός χάρτης : Ένας εννοιολογικός χάρτης αποτελεί μια γραφική αναπαράσταση εννοιών, όπου κόμβοι αντιπροσωπεύουν τις έννοιες και συνδέσεις τις σχέσεις μεταξύ των εννοιών. Οι συνδέσεις μεταξύ των εννοιών γίνονται με τόξα ή γραμμές και μπορεί να είναι μονόδρομες, αμφίδρομες ή μη κατευθυντικές (Cañas and Novak, 2006).

Φυσική δραστηριότητα : είναι οποιαδήποτε κίνηση του σώματος παράγεται από τους σκελετικούς μύες και αποδίδει μία πραγματική αύξηση της ενεργειακής δαπάνης πάνω από την ενεργειακή δαπάνη ηρεμίας (Bouchard, Perusse, Deriaz, Despres & Tremblay, 1993).

Λειτουργικοί ορισμοί

Ελεύθερος χρόνος : είναι ο χρόνος που απομένει στο παιδί μετά το σχολείο και αφού ικανοποιηθούν οι βασικές βιολογικές του ανάγκες όπως τροφή και ύπνος.

Προσχολική ηλικία : Είναι η ηλικία (4 έως 5) παιδιών που φοιτούν στο νηπιαγωγείο.

Νήπια : είναι τα παιδιά που την ημέρα εγγραφής τους στο νηπιαγωγείο έχουν συμπληρώσει το 5^ο έτος ηλικίας τους.

Προνήπια : είναι τα παιδιά που την ημέρα εγγραφής τους στο νηπιαγωγείο έχουν συμπληρώσει το 4^ο έτος ηλικίας τους.

Εννοιολογική χαρτογράφηση : Η διαδικασία κατασκευής ενός εννοιολογικού χάρτη καλείται εννοιολογική χαρτογράφηση.

Λογισμικό Εννοιολογικής χαρτογράφησης : είναι ένα διερευνητικό λογισμικό που επιτρέπει την κατασκευή εννοιολογικού χάρτη με χρήση εικόνων και λέξεων.

Δραστηριότητες Οθόνης : είναι οι δραστηριότητες ενασχόλησης με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή, τηλεόραση/βίντεο/DVD, ηλεκτρονικά παιχνίδια.

Ηλεκτρονικά παιχνίδια : είναι οι φορητές συσκευές παιχνιδιών όπως Nintendo Gameboy, Playstation PSP κλπ.

Οριοθετήσεις

Οι οριοθετήσεις της παρούσας έρευνας ήταν οι ακόλουθες:

- α) Ως προς την επιλογή λογισμικού: Χρησιμοποιήθηκε το εμπορικό λογισμικό εννοιολογικής χαρτογράφησης Kidspiration 3, γιατί ήταν απλό στη χρήση και αναπτυξιακά κατάλληλο για την προσχολική ηλικία, καθώς διέθετε βιβλιοθήκη με εικόνες .
- β) Ως προς την επιλογή του δείγματος: Το δείγμα αποτέλεσαν παιδιά προσχολικής ηλικίας τα οποία φοιτούσαν σε ένα συγκεκριμένο νηπιαγωγείο της Κομοτηνής και ήταν εξοικειωμένα με την τεχνική της εννοιολογικής χαρτογράφησης με χαρτί και μολύβι, καθώς και τη χρήση υπολογιστή (πληκτρολόγιο, ποντίκι).
- γ) Ως προς τις δραστηριότητες τηλεόρασης: Στις δραστηριότητες τηλεόρασης στην παρούσα έρευνα δε γίνεται διαφοροποίηση σε δραστηριότητα παρακολούθησης βίντεο στην τηλεόραση, DVD στην τηλεόραση ή απλά τηλεόραση. Όλες μαζί συνθέτουν τις δραστηριότητες τηλεόρασης.

Περιορισμοί

Η προτεινόμενη έρευνα έχει κάποιους περιορισμούς, οι οποίοι ελήφθησαν υπόψη κατά τη μελέτη των συναγόμενων συμπερασμάτων. Το δείγμα προερχόταν από ένα μόνο νηπιαγωγείο της Κομοτηνής, το 9^ο Νηπιαγωγείο. Κριτήριο επιλογής των συμμετεχόντων

νηπίων στην έρευνα αποτέλεσε η εξοικείωση τους με την τεχνική της εννοιολογικής χαρτογράφησης σε μη υπολογιστικό περιβάλλον, με χαρτί και μολύβι. Όσον αφορά την επιλογή των τουρκόφωνων νηπίων, κριτήριο αποτέλεσε η καλή κατανόηση της ελληνικής γλώσσας και η στοιχειώδης ομιλία της από τα παιδιά με μητρική γλώσσα την τουρκική.

Αναφορικά με τις εικόνες των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου, οι οποίες συμπεριλήφθηκαν στη βιβλιοθήκη του λογισμικού, κριτήριο επιλογής τους αποτέλεσε η ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία. Καθώς ήταν αδύνατο να περιληφθούν εικόνες όλων των πιθανών δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, επιλέχθηκαν εικόνες των πιο διαδεδομένων δραστηριοτήτων.

Ερευνητικές υποθέσεις

Οι βασικές υποθέσεις, που εξετάστηκαν στην παρούσα έρευνα, είναι:

- α) Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας συνδέουν τον ελεύθερο χρόνο τους με δραστηριότητες οθόνης.
- β) Το φύλο (αγόρια, κορίτσια) επηρεάζει τις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο.
- γ) Η ηλικία (νήπια, προνήπια) επηρεάζει τις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο.
- δ) Η πολιτισμική κουλτούρα (θρησκεία) επηρεάζει τις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο.

Στατιστικές υποθέσεις

Οι μηδενικές και εναλλακτικές υποθέσεις που εξετάστηκαν στην συγκεκριμένη έρευνα ήταν :

Μηδενικές υποθέσεις

- α) Δε θα υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση του παράγοντα φύλο στις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο.
- β) Δε θα υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση του παράγοντα ηλικία στις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο.
- γ) Δε θα υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση του παράγοντα πολιτισμική κουλτούρα/θρησκεία στις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο.

Εναλλακτικές υποθέσεις

- α) Θα υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση του παράγοντα φύλο στις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο.
- β) Θα υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση του παράγοντα φύλο στις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο.
- γ) Θα υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση του παράγοντα πολιτισμική κουλτούρα/θρησκεία στις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο.

II. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Χρήση εννοιολογικών χαρτών στην προσχολική αγωγή

Σύμφωνα με τους Jonassen (2000) και Novak (1990), ο εννοιολογικός χάρτης στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να αποτελέσει (α) μια γνωσιακή στρατηγική, (β) μια διδακτική στρατηγική, (γ) μια στρατηγική σχεδιασμού και οργάνωσης της διδασκαλίας ενός γνωστικού αντικειμένου με βάση το αναλυτικό πρόγραμμα και τέλος (δ) ένα εργαλείο διερεύνησης και αξιολόγησης του «τι γνωρίζουν» οι μαθητές.

Οι εννοιολογικοί χάρτες ως εργαλείο διερεύνησης και αξιολόγησης

Σε έρευνά τους οι Figueiredo, Lopes, Firmina, και DeSousa, (2004) χρησιμοποίησαν την τεχνική της εννοιολογικής χαρτογράφησης προκειμένου να διερευνήσουν τις αντιλήψεις των παιδιών σχετικά με την αγελάδα, καθώς και να αξιολογήσουν τις γνώσεις που απέκτησαν σε δομημένο εννοιολογικό χάρτη. Το δείγμα τους αποτέλεσαν 13 παιδιά ηλικίας 3 έως 5 χρονών μιας τάξης νηπιαγωγείου. Βασισμένοι σε προηγούμενες έρευνες παιδιών που δεν είχαν κατακτήσει το μηχανισμό της γραφής και της ανάγνωσης, χρησιμοποίησαν εικόνες στη θέση των εννοιών για την κατασκευή του εννοιολογικού χάρτη. Παράλληλα πραγματοποίησαν συνεντεύξεις με κάθε νήπιο για να αξιολογήσουν αν ήταν σε θέση να ερμηνεύσει το χάρτη που κατασκεύασε. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε, ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας ήταν σε θέση να οργανώσουν ιεραρχικά τις ιδέες τους σε ένα δομημένο εννοιολογικό χάρτη, όχι όμως αυτόνομα σε έναν ελεύθερο χάρτη.

Σε αντίθεση με τους Figueiredo και συν. (2004), η Lecea (2008) προχώρησε στην κατασκευή ομαδικών εννοιολογικών χαρτών. Κατέληξε όμως στα ίδια αποτελέσματα. Συγκεκριμένα χρησιμοποίησε την τεχνική της εννοιολογικής χαρτογράφησης για να διερευνήσει την κατανόηση της έννοιας της ενσωμάτωσης από παιδιά ηλικίας 3 έως 4 χρονών. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε, ότι η εννοιολογική χαρτογράφηση βοηθά τα παιδιά να αντιληφθούν μοτίβα και να πραγματοποιήσουν συνδέσεις οργανώνοντας ιεραρχικά τις ιδέες που εξωτερικεύουν ακόμη και όταν η κατασκευή των χαρτών πραγματοποιείται ομαδικά. Δείγμα της έρευνας

αποτελέσαν 16 παιδιά, ενώ ως έννοιες χρησιμοποιήθηκαν εικόνες λέξεων και ως συνδέσεις βέλη.

Ομοίως σε έρευνα της Aquilino (2006) σχετικά με το τι γνωρίζουν τα παιδιά ηλικίας 3 έως 5 χρονών για το χαρτί, διαπιστώθηκε, ότι η εννοιολογική χαρτογράφηση βοηθάει τα παιδιά να οργανώσουν τις σκέψεις τους, να βελτιώσουν τις γνωστικές και επιστημονικές ικανότητες τους και να ανακαλέσουν τις γνώσεις που απέκτησαν. Από τα δεδομένα της έρευνας προέκυψε, ότι η εκπαιδευτική αυτή στρατηγική αποτελεί αρωγό του εκπαιδευτικού στην ανακάλυψη των παρανοήσεων των παιδιών προσχολικής ηλικίας, ώστε το σχολείο να οργανώσει στοχοποιημένες διδασκαλίες για τη διόρθωση τους. Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τα ευρήματα των Gilbert, Osbourne και Fensham (1982), οι οποίοι υποστήριξαν ότι οι πρώιμες νοητικές αναπαραστάσεις των παιδιών για μία επιστημονική έννοια, συνήθως διαφέρουν από το ίδιο το επιστημονικό μοντέλο.

Βασισμένοι στη μεθοδολογία που χρησιμοποίησαν οι Figueiredo και συν. (2004), χρησιμοποιώντας όμως μη δομημένους εννοιολογικούς χάρτες και μεγαλύτερο δείγμα, οι Hunter, Monroe-Ossi και Fountain, (2008) διαπίστωσαν ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας ήταν σε θέση να οργανώνουν ιεραρχικά τις αντιλήψεις τους και να κατασκευάζουν χάρτες με έννοιες δευτέρου και τρίτου επιπέδου. Η εννοιολογική χαρτογράφηση χρησιμοποιήθηκε ως μέσο διερεύνησης των πρώιμων αντιλήψεων των παιδιών σχετικά με τα φυτά και τις πεταλούδες, αλλά και ως μέσο αξιολόγησης των γνώσεων που απέκτησαν. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 53 παιδιά υψηλού κινδύνου για εμφάνιση μαθησιακών δυσκολιών, ηλικίας 3 έως 4 ετών, τα οποία βιντεοσκοπήθηκαν. Ως έννοιες χρησιμοποιήθηκαν εικόνες αντικειμένων, ενώ οι συνδέσεις διατυπώθηκαν προφορικά.

Σε αντίθεση με τους προηγούμενους ερευνητές, η Τσεκούρα (2006) αξιοποίησε τις νέες τεχνολογίες για την κατασκευή εννοιολογικών χαρτών από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Συγκεκριμένα, εξέτασε την ποιότητα των λεκτικών αλληλεπιδράσεων των νηπίων κατά την κατασκευή ενός χάρτη, χρησιμοποιώντας την εννοιολογική χαρτογράφηση ως αξιολογικό εργαλείο των γνώσεων των νηπίων σχετικά με τον κύκλο του νερού. Η κατασκευή του χάρτη πραγματοποιήθηκε με το βοήθεια του λογισμικού εννοιολογικής χαρτογράφησης Kidspiration και τη συνεργασία δύο νηπίων, ενώ είχε δομημένη μορφή. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 8 νήπια ηλικίας 5 έως 6 χρονών. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε, ότι το λογισμικό Kidspiration ευνοεί την ανάπτυξη της διερευνητικής ομιλίας και τη συνεργασία των παιδιών για την επίλυση ενός προβλήματος.

Οι εννοιολογικοί χάρτες ως γνωστικό εργαλείο

Η Gomez (2006) σε αντίθεση με τους υπόλοιπους ερευνητές, στην έρευνα που πραγματοποίησε προκειμένου να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα ενός πακέτου συγγραφής εννοιολογικών χαρτών, κατέληξε σε διαφορετικά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα διαπίστωσε, ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας χρησιμοποιώντας το συγκεκριμένο πακέτο συγγραφής μπορούσαν να συνθέσουν αυτόνομα σαφείς εννοιολογικούς χάρτες και να αναπαραστήσουν την εννοιολογική γνώση. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 9 παιδιά ηλικίας 4 έως 5 χρονών από τα οποία ζητήθηκε με τη χρήση του πακέτου να συνθέσουν την ιστορία που άκουσαν. Το συγκεκριμένο πακέτο έδινε τη δυνατότητα στα παιδιά κατά την κατασκευή του εννοιολογικού χάρτη να χρησιμοποιήσουν εκτός από εικόνες και συνδυαστικές φράσεις για να καταγράψουν τις σχέσεις μεταξύ των εικόνων ηχογραφώντας της φωνής τους σε ειδική συσκευή.

Ομοίως η Mancinelli (2006, 2008) χρησιμοποίησε ομαδικούς και ατομικούς εννοιολογικούς χάρτες με παράλληλες συνεντεύξεις των παιδιών πάνω σε αυτούς ως μεταγνωστικό εργαλείο αναπαράστασης επιστημονικών εννοιών. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν παιδιά ηλικίας 4 έως 6 χρονών, τα οποία κατασκεύασαν συνεργατικά ομαδικούς εννοιολογικούς χάρτες και στη συνέχεια ατομικούς για τα φυτά, τα χελιδόνια, την σπορά, το χώμα. Για την κατασκευή των ομαδικών εννοιολογικών χαρτών χρησιμοποιήθηκαν ως έννοιες ζωγραφιές των παιδιών, κορδόνια για τη σύνδεση τους, ενώ ζωγράρισαν τους ατομικούς χάρτες. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε, ότι τα παιδιά σε αυτή την ηλικία προτιμούν να κατασκευάζουν ατομικούς εννοιολογικούς χάρτες και όχι ομαδικούς. Θεωρούν τον εννοιολογικό χάρτη ως μέσο έκφρασης αυτού που έχουν στο μυαλό τους.

Σε έρευνα τους οι Cassata και French (2006) διαπίστωσαν, ότι η εννοιολογική χαρτογράφηση διευκολύνει ουσιαστικά τις μεταγνωστικές δεξιότητες σχεδιασμού, εκτίμησης και διόρθωσης λαθών των παιδιών προσχολικής ηλικίας, με την κατάλληλη όμως υποστήριξη από ενηλίκους. Συγκεκριμένα η εννοιολογική χαρτογράφηση χρησιμοποιήθηκε ως μεταγνωστικό εργαλείο για την αναπαράσταση της έννοιας κολοκύθα. Ως έννοιες χρησιμοποιήθηκαν εικόνες, ως συνδέσεις κομμάτια χαρτοταινίας, ενώ οι σχέσεις διατυπώθηκαν λεκτικά. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 17 παιδιά ηλικίας 4 χρονών και διαφορετικής εθνικότητας. Ως μέσο καταγραφής της διαδικασίας κατασκευής των χαρτών χρησιμοποιήθηκε η βιντεοσκόπηση και ως μέσο επεξεργασίας η ανάλυση ομιλίας.

Οι εννοιολογικοί χάρτες ως εργαλείο διδασκαλίας

Σε έρευνά τους οι McLemore (2012) χρησιμοποίησαν την τεχνική της εννοιολογικής χαρτογράφησης ως διδακτικό εργαλείο για την ενίσχυση του γραπτού και προφορικού λόγου παιδιών ηλικίας 3 έως 5 χρονών. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 40 παιδιά διαφορετικού φύλου και εθνικότητας. Ένας έτοιμος δομημένος εννοιολογικός χάρτης με εικόνες χρησιμοποιήθηκε ως αφόρμηση για την έναρξη της συζήτησης και συνεντεύξεις για τη συλλογή των δεδομένων πριν και μετά την παρέμβαση. Οι συνεντεύξεις μετασχηματίστηκαν σε εννοιολογικούς χάρτες. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι οι εννοιολογικοί χάρτες συμβάλουν στην ενίσχυση των γλωσσικών ικανοτήτων των νηπίων.

Αντίστοιχα οι Serrano, Ruiz και Romera (2010) χρησιμοποίησαν την εννοιολογική χαρτογράφηση ως διδακτική στρατηγική, προκειμένου να βελτιώσουν τον προφορικό λόγο των νηπίων, που ερμηνεύουν ή διαβάζουν εννοιολογικούς χάρτες. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 20 νήπια ηλικίας 5 ετών. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι οι εννοιολογικοί χάρτες αποτελούν κατάλληλη στρατηγική διδασκαλίας για την προσχολική ηλικία, καθώς βελτίωσαν αρκετά τον προφορικό λόγο τους (λεξιλόγιο, σύνταξη, εύρος λόγου).

Τέλος η Cassata-Widera (2008) διερευνώντας τη συμβολή των εννοιολογικών χαρτών στον αναδυόμενο γραμματισμό με έννοιες από το χώρο των φυσικών επιστημών, διαπίστωσε ότι η εννοιολογική χαρτογράφηση ενισχύει τον επεξηγηματικό λόγο των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 14 νήπια διαφορετικών εθνικοτήτων και χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου. Ως έννοιες χρησιμοποιήθηκαν μαγνητικές εικόνες λέξεων, ως συνδέσεις μαγνητικά βέλη, ενώ οι συνδετικές φράσεις ηχογραφήθηκαν σε συσκευές με μαγνητική υποστήριξη. Οι χάρτες κατασκευάστηκαν με την καθοδήγηση ενηλίκων, η κατασκευή τους βιντεοσκοπήθηκε, ενώ τα δεδομένα αναλύθηκαν ποιοτικά. Συγκεκριμένα από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι ο εννοιολογικός χάρτης προσφέρει νέες δυνατότητες αναπαράστασης και οργάνωσης της γνώσης, νέες γλωσσικές μορφές έκφρασης και σύνδεσης προφορικού και γραπτού λόγου. Ειδικά στην περίπτωση των παιδιών που δεν έχουν κατακτήσει το μηχανισμό της γραφής, προσφέρει τη δυνατότητα σχεδιασμού, δημιουργίας και ελέγχου των γλωσσικών τους προϊόντων.

Οπτικός Αλφαριθμητισμός στην προσχολική ηλικία

Σύμφωνα με τον Yenawine (1997) οπτικός αλφαριθμητισμός ή γραμματισμός είναι η ικανότητα του ατόμου να διακρίνει το νόημα που μεταφέρεται μέσα από εικόνες. Ζώντας λοιπόν σε μια εποχή οπτικού πολιτισμού, η εικόνα συνειδητά ή ασυνείδητα επηρεάζει την αντίληψη για τον εαυτό μας, τους γύρω μας, τις αξίες, τις στάσεις και πεποιθήσεις μας και επαγωγικά απαιτούνται δεξιότητες οπτικού αλφαριθμητισμού από τα πρώτα χρόνια της ζωής μας (Avgerinou, 2009).

Η βιβλιογραφία αποκαλύπτει, ότι η εικόνα είτε με τη μορφή φωτογραφίας, είτε με τη μορφή σχεδίου, με επακόλουθη συνέντευξη ή όχι, έχει χρησιμοποιηθεί ως ερευνητικό εργαλείο των αντιλήψεων παιδιών προσχολικής ηλικίας από πολλούς ερευνητές. Αρκετοί μάλιστα ερευνητές εστιάζουν στις αφηγήσεις και εξηγήσεις των παιδιών κατά τη διάρκεια της σχεδίασης ως μέσο κατανόησης και ερμηνείας των αναπαραστάσεων τους, καθώς τα σχέδια αντικατοπτρίζουν το πολιτισμικό πλαίσιο που βιώνουν (Cox, 2005). Ειδικότερα οι Einarsdottir, Dockett και Perry (2009) χρησιμοποίησαν το σχέδιο ως μέσο για τη διερεύνηση των εμπειριών των παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με την πρώτη μέρα στο σχολείο λαμβάνοντας όμως υπόψη και τις αφηγήσεις των παιδιών κατά τη διάρκεια της σχεδίασης. Από τα δεδομένα της έρευνας διαπιστώθηκε, ότι ο συνδυασμός αυτός – σχεδίαση και αφήγηση- προσέφερε πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με την κατασκευή και το νόημα των εμπειριών των παιδιών. Ωστόσο η σχεδίαση δεν αποτέλεσε αγαπημένη μέθοδο επικοινωνίας για όλα τα παιδιά, καθώς μερικά αρνήθηκαν να σχεδιάσουν με την αιτιολογία ότι «δε μπορώ να ζωγραφίσω».

Στο ίδιο πλαίσιο η Stephenson (2009) μελέτησε τις αντιλήψεις παιδιών ηλικίας 2 έως 4 ετών σε ένα νηπιαγωγείο της Νέας Ζηλανδίας. Στην προσπάθειά της να ξεπεράσει το εμπόδιο της άρνησης των νηπίων να ζωγραφίσουν, χρησιμοποίησε φωτογραφίες που τράβηξαν τα ίδια τα νήπια. Από τα ευρήματα της έρευνας διαπιστώθηκε, ότι οι φωτογραφίες ήταν αποτελεσματικές προκειμένου να εκφράσουν και να μοιραστούν τα παιδιά τις ιδέες τους, καθώς και η σημασία του συνδυασμού εικόνας και λεκτικής πληροφορίας στην έρευνα με μικρά παιδιά ιδιαίτερα αυτών με περιορισμένη γλωσσική ικανότητα.

Ομοίως στην έρευνα της Yamada-Rice, (2010) χρησιμοποιήθηκε η ψηφιακή τεχνολογία στη διερεύνηση του ρόλου των ψηφιακών και μη εικόνων ως πρακτικών πολυτροπικού γραμματισμού. Συγκεκριμένα ζητήθηκε από 11 παιδιά διαφορετικής εθνικότητας ηλικίας 4 ετών, ενός νηπιαγωγείου της Ιαπωνίας, να φωτογραφίσουν τη χρήση οπτικών μορφών επικοινωνίας στο σπίτι τους με σκοπό τη δημιουργία ενός βιβλίου

με εικόνες. Από τα δεδομένα της έρευνας διαπιστώθηκε, ότι τα παιδιά ήταν εξοικειωμένα με τη χρήση οπτικών εικόνων και πληροφοριών μιας μεγάλης ποικιλίας οπτικών μέσων και συνεπώς γνώστες του ψηφιακού οπτικού αλφαριθμητισμού από την προσχολική ηλικία.

Ελεύθερος χρόνος και προσχολική ηλικία

Η ανασκόπηση της σχετικής με τον ελεύθερο χρόνο βιβλιογραφίας αναδεικνύει, ότι οι προσπάθειες των ερευνητών εστιάζονται περισσότερο σε μία πτυχή των δραστηριοτήτων των παιδιών προσχολικής ηλικίας, αυτή των δραστηριοτήτων οθόνης και λιγότερο στο είδος των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου. Αντικείμενο μελέτης φυσικά αποτελούν οι μεταβλητές που διαφοροποιούν το είδος των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου.

Ειδικότερα σε έρευνα των Vandewater, Bickham, και Lee (2006) αξιολογήθηκε η σχέση μεταξύ του χρόνου που δαπανούν τα παιδιά βλέποντας τηλεόραση και του χρόνου που «ξοδεύουν» σε αναπτυξιακά κατάλληλες δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου. Ως τέτοιες δραστηριότητες θεωρήθηκαν ο χρόνος που δαπανάται στο διάβασμα, στις εργασίες του σχολείου, σε δημιουργικό παιχνίδι καθώς και σε ενεργητικό παιχνίδι. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 1712 παιδιά ηλικίας 0-12 χρονών των οποίων οι δραστηριότητες καταγράφηκαν με χρήση 24ωρου ημερολογίου. Λαμβάνοντας υπόψη τις καταγραφές από μια τυχαία μέρα της εβδομάδας και μία τυχαία μέρα του Σαββατοκύριακου, διαπιστώθηκε στις ηλικίες 3-5 χρονών αρνητική σχέση μεταξύ του χρόνου τηλεόρασης και του χρόνου σε δραστηριότητες δημιουργικού παιχνιδιού, ενώ δε διαπιστώθηκε καμία σχέση αναφορικά με το χρόνο τηλεόρασης και το χρόνο σε δραστηριότητες ενεργητικού παιχνιδιού (ποδόσφαιρο κλπ).

Σε παρόμοια έρευνα των Hofferth και Sandberg (2004) σχετικά με το πώς ξοδεύουν τον χρόνο τους στη διάρκεια ενός 24ωρου τα παιδιά στην Αμερική, διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά ηλικίας 3-5 χρονών δαπανούν το 50% του ελεύθερου χρόνου τους βλέποντας τηλεόραση ή σε μη δομημένο παιχνίδι. Λιγότερο χρόνο δαπανούν σε κινητικές δραστηριότητες εκτός σπιτιού ή σε οργανωμένα σπορ. Βέβαια ο χρόνος αυτός σε οργανωμένες δραστηριότητες διαφοροποιείται με την αύξηση της ηλικίας όπως ακριβώς και ο χρόνος τηλεόρασης, ο οποίος διπλασιάζεται. Σημαντική επίδραση στο είδος των δραστηριοτήτων ασκεί ο παράγοντας φυλή και εθνικότητα. Τα παιδιά των μαύρων ξοδεύουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο σε θρησκευτικές δραστηριότητες, ενώ των Ασιατών σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες εντός σπιτιού. Τέλος διαπιστώθηκε ότι η μόρφωση των γονιών, η δομή και το μέγεθος της οικογένειας επηρεάζουν το χρόνο που

δαπανάται από τα παιδιά σε συγκεκριμένες δραστηριότητες. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 2818 παιδιά, ενώ τα δεδομένα βασίστηκαν στις καταγραφές των παιδιών ή των γονιών τους σε 24ωρα ημερολόγια.

Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξαν και οι Dregval και Petrauskienė (2009) σε έρευνά τους χρησιμοποιώντας τις απαντήσεις 515 Λιθουανών γονέων σε σχετικό ερωτηματολόγιο. Σκοπός της έρευνας ήταν η αξιολόγηση της φυσικής δραστηριότητας των παιδιών πρώτης τάξης κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου τους σε σχέση με το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι το 60,4 % των παιδιών δε συμμετείχε σε κάποιο αθλητικό ή χορευτικό σύλλογο στον ελεύθερο χρόνο του, αλλά έβλεπε παθητικά τηλεόραση ή έπαιζε στον υπολογιστή. Ο μέσος χρόνος τηλεθέασης ήταν 2 ώρες την ημέρα και τα σαββατοκύριακα πάνω από 3 ώρες, ενώ ο μέσος χρόνος στον υπολογιστή ήταν καθημερινά μία ώρα και τα σαββατοκύριακα λιγότερο. Διαπιστώθηκε σχέση μεταξύ κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και φυσικής δραστηριότητας. Τα παιδιά που κατοικούσαν σε χωριά δαπανούσαν τον περισσότερο ελεύθερο χρόνο τους σε υπαίθριες δραστηριότητες σε σχέση με τα παιδιά που κατοικούσαν σε πόλεις. Ομοίως παιδιά γονέων με πανεπιστημιακή εκπαίδευση συμμετείχαν περισσότερο σε αθλητικούς συλλόγους σε σχέση με τα παιδιά γονέων χαμηλού μορφωτικού επιπέδου.

Σε αντίστοιχη έρευνα των Cherney και London (2006) σχετικά με τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου παιδιών ηλικίας 5-13 χρονών, το χρόνο που διαθέτουν σε αυτές και πώς αυτές διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο και την ηλικία, διαπιστώθηκε ότι και το φύλο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα διαφοροποίησης των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 120 παιδιά (60 αγόρια και 60 κορίτσια) ενός ιδιωτικού σχολείου στην Αμερική, ενώ τα δεδομένα συγκεντρώθηκαν μέσω ερωτηματολογίου που δόθηκε στα παιδιά να συμπληρωθεί στο σπίτι και συνέντευξης με κάθε παιδί. Από τα αποτελέσματα φάνηκε, ότι τα αγόρια δαπανούν περισσότερο ελεύθερο χρόνο σε «αγορίστικα παιχνίδια» (αυτοκινητάκια, τουβλάκια κλπ), τηλεόραση, παιχνίδια στον υπολογιστή, ηλεκτρονικά παιχνίδια και αθλήματα, σε σχέση με τα κορίτσια που δαπανούν περισσότερο ελεύθερο χρόνο βλέποντας τηλεόραση. Ειδικά στην ηλικία των 5-7 χρονών τα αγόρια στον ελεύθερο χρόνο τους ασχολούνται περισσότερο με παιχνίδια στον υπολογιστή και παρακολουθώντας τηλεόραση και λιγότερο με αθλήματα και δημιουργικά παιχνίδια. Αντίθετα τα κορίτσια ασχολούνται περισσότερο με «κοριτσίστικα» παιχνίδια όπως κούκλες, λούτρινια ζωάκια κλπ. παιχνίδια στον υπολογιστή και λιγότερο με αθλήματα και τηλεόραση. Με την πάροδο

όμως της ηλικίας οι προτιμήσεις στις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου διαφοροποιούνται.

Οι Raynor, Jelalian, Vivier, Hart και Wing (2009) σε έρευνα τους σχετικά με τις διατροφικές συνήθειες και τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας, χρησιμοποίησαν δεδομένα από ερωτηματολόγια που συμπλήρωσαν 185 γονείς παιδιών ηλικίας 2-12 χρονών. Από τα δεδομένα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι μόλις το 51.1 % των παιδιών προσχολικής ηλικίας αθλείται τακτικά (το λιγότερο 5 φορές την εβδομάδα), ενώ ο χρόνος που δαπανούν βλέποντας τηλεόραση ανέρχεται σε 2,3 ώρες την ημέρα, χρόνος αρκετά μεγαλύτερος από αυτόν που συστήνεται σε εθνικό επίπεδο στην Αμερική. Επιπρόσθετα ξοδεύουν αρκετό χρόνο βλέποντας βίντεο/DVD, παίζοντας παιχνίδια στον υπολογιστή, ενώ παράλληλα τρώνε. Τέλος σύμφωνα με τις δηλώσεις των γονιών η πλειοψηφία των παιδιών προσχολικής ηλικίας με BMI ≥ 85 προτιμούν να βλέπουν τηλεόραση στον ελεύθερο χρόνο τους από το να βγουν έξω.

Τι συμβαίνει όμως στην ελληνική πραγματικότητα; Η ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας έφερε στο φως ελάχιστες ερευνητικές προσπάθειες αναφορικά με τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των παιδιών προσχολικής ηλικίας, ενώ ελάχιστες και αποσπασματικές ήταν και οι αντίστοιχες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε παιδιά ηλικίας δημοτικού σχολείου.

Σε έρευνα των Natsiouroulou και Bletsou, (2011) σχετικά με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων στο σπίτι από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας και την επιλογή των μέσων αυτών σε σχέση με τα βιβλία, διαπιστώθηκε ότι η τηλεόραση έχει γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής των Ελλήνων νηπίων και ότι η χρήση του υπολογιστή αυξάνεται συνεχώς στις ηλικίες αυτές. Τόσο η χρήση της τηλεόρασης όσο και η χρήση του υπολογιστή είχε ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα το 98,4% των παιδιών παρακολουθούσε παιδικά στην τηλεόραση, ενώ το 81,4% έπαιζε παιχνίδια στον υπολογιστή χωρίς γονική επιτήρηση. Κύρια προτίμηση των νηπίων ήταν τα ηλεκτρονικά μέσα σε σχέση με τα βιβλία. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 190 παιδιά ηλικίας 3,5-5,5 ετών, ενώ τα δεδομένα συγκεντρώθηκαν μέσω συνέντευξης των νηπίων.

Σε αντίστοιχη έρευνα του Τοσουνίδη (2005) έγινε προσπάθεια να αναλυθεί ο ελεύθερος χρόνος των παιδιών Δημοτικού σχολείου σε σχέση με τη συμμετοχή τους σε αθλητικές δραστηριότητες. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 721 μαθητές αστικών, ημιαστικών και αγροτικών περιοχών. Από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε, ότι μόνο το 31,4% των μαθητών συμμετείχε σε οργανωμένες δραστηριότητες αθλητικών συλλόγων, ενώ η πλειοψηφία των μαθητών το 68,6% σε μη οργανωμένες δραστηριότητες ελεύθερου

χρόνου (ποδήλατο, περπάτημα, τηλεόραση). Μια σημαντική διαφοροποίηση καταγράφηκε μεταξύ των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, αυτών που πραγματοποιούν με αυτές, που επιθυμούν να πραγματοποιήσουν. Τέλος διαπιστώθηκε ότι η συμμετοχή των μαθητών σε αθλητικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου σχετίζεται με τον τόπο κατοικίας, το φύλο, τη μόρφωση και το επάγγελμα των γονέων, καθώς και την ύπαρξη αδερφών.

Σε παρόμοια έρευνα των Δραγατογιαννάκη και Συρακούλη (2007) σχετικά με τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου μαθητών Δημοτικού σχολείου καθώς και τον τρόπο που αντιλαμβάνονται και διαχειρίζονται τον ελεύθερο χρόνο τους, διαπιστώθηκε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών (90,6%) παρακολουθεί τηλεόραση και ένα μικρότερο ποσοστό συμμετέχει σε αθλητικές δραστηριότητες (59%). Οι δημοφιλέστερες αθλητικές δραστηριότητες ήταν το ποδόσφαιρο για τα αγόρια και η ρυθμική για τα κορίτσια. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 413 μαθητές των τριών τελευταίων τάξεων του Δημοτικού σχολείου, ενώ τα δεδομένα συγκεντρώθηκαν μέσω ερωτηματολογίου που δόθηκε στα παιδιά. Τέλος διαπιστώθηκε ότι οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των μαθητών διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, την περιοχή κατοικίας, τη μόρφωση και το επάγγελμα των γονέων. Συγκεκριμένα όσον αφορά το φύλο τα αγόρια παίζουν περισσότερο μέσα στο σπίτι και δαπανούν αρκετό χρόνο σε παιχνίδια στον υπολογιστή σε σχέση με τα κορίτσια, που ακούνε περισσότερο μουσική, διαβάζουν βιβλία και βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού. Επιπρόσθετα όσον αφορά την ηλικία, τα μικρότερα παιδιά παίζουν πιο συχνά μέσα στο σπίτι, ζωγραφίζουν και διαβάζουν βιβλία, ενώ τα μεγαλύτερα παιδιά παίζουν έξω με τους φίλους τους. Οι περισσότερο επιθυμητές δραστηριότητες για τα παιδιά ήταν η παρέα με τους φίλους (87,9%), οι αθλητικές δραστηριότητες (81%) και η ποδηλασία (73,4%). Η παρακολούθηση της τηλεόρασης αν και γίνεται όπως είδαμε από το σύνολο σχεδόν των παιδιών και για περίπου 2,5 ώρες ημερησίως, αποτελεί επιθυμητή δραστηριότητα μόνο για το 51,3% των παιδιών και βρίσκεται μόλις στη 16η θέση των αγαπημένων δραστηριοτήτων των παιδιών.

Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξε και ο Θωΐδης (2000) στην προσπάθεια του να αποτυπώσει την εικόνα του ελεύθερου χρόνου των μαθητών Δημοτικού Σχολείου και να φέρει στο φως τις επιθυμίες τους, δηλαδή τι από αυτά που κάνουν θα ήθελαν να το κάνουν συχνότερα ή τι άλλο θα ήθελαν να κάνουν. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 682 παιδιά ηλικίας 10-12 χρονών, ενώ τα δεδομένα συγκεντρώθηκαν μέσω ερωτηματολογίου που δόθηκε στα παιδιά. Συγκεκριμένα από τα αποτελέσματα της έρευνας, διαπιστώθηκε ότι πρώτη επιλογή των μαθητών στον ελεύθερο χρόνο τους αποτελούσε η παρέα με φίλους (90.4 %) και δεύτερη η τηλεόραση (87,3%), ενώ η συμμετοχή σε αθλητικές

δραστηριότητες άγγιζε μόλις την έκτη θέση στη σφαίρα των δραστηριοτήτων τους (69,9%). Αντίθετα όταν αφορούσε δραστηριότητες που θα επιθυμούσαν/ ενδιαφέρονταν τα παιδιά να πραγματοποιήσουν στον ελεύθερο χρόνο τους οι αθλητικές δραστηριότητες ανέρχονταν στην τρίτη θέση, ενώ η τηλεόραση ολίσθαινε στην έβδομη θέση. Τέλος διαπιστώθηκε ότι η επιλογή των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου επηρεάζεται κατά κύριο λόγο από το φύλο και κατά δεύτερο λόγο από το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και την περιοχή κατοικίας.

Ελεύθερος χρόνος και μειονότητα

Μια σημαντική μεταβλητή, η οποία διαπιστώθηκε βιβλιογραφικά ότι επηρεάζει το είδος των δραστηριοτήτων και τη συμπεριφορά των ατόμων στον ελεύθερο χρόνο τους ήταν η πολιτισμική κουλτούρα/θρησκευτικές πεποιθήσεις των ατόμων. Ερευνητικά δεδομένα αποκαλύπτουν, ότι τα παιδιά των μειονοτικών πληθυσμών είναι λιγότερο πιθανό να εμπλακούν σε μέτρια έως έντονη φυσική δραστηριότητα στον ελεύθερο χρόνο τους, εκτός σχολείου, σε σχέση με τα παιδιά των Καυκασίων (Gordon-Larsen, McMurray & Popkin, 1999; Kann et al., 1996; Lindquist, Reynolds, & Goran, 1999). Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται στην ανασκοπική μελέτη του Kahan (2003) σχετικά με το Ισλάμ και τη φυσική δραστηριότητα, η ανησυχία των γονέων για την επαφή των κοριτσιών με αγόρια, η ενδυμασία, οι εγκαταστάσεις και οι υποχρεώσεις των κοριτσιών στην οικογένεια αναφορικά με το νοικοκυριό και την ανατροφή των αδερφών, αποτελούσαν λόγους απουσίας φυσικής δραστηριότητας από τα κορίτσια των μουσουλμάνων. Τι συμβαίνει όμως με τα παιδιά προσχολικής ηλικίας της μειονότητας ; Η βιβλιογραφική ανασκόπηση αποκάλυψε έλλειψη αντίστοιχων ερευνών σε μειονοτικούς/μουσουλμανικούς πληθυσμούς.

Σε έρευνα των Brophy και συν. (2011) σε εφήβους διαπιστώθηκε ότι το φύλο διαφοροποιεί τη φυσική δραστηριότητα των μειονοτικών πληθυσμών. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 74 παιδιά ηλικίας 16 έως 18 χρονών από το Μπαγκλαντές, τη Σομαλία και την Ουαλία χωρισμένα σε 12 ομάδες εστίασης των 5 ατόμων. Από τα δεδομένα της έρευνας φάνηκε, ότι κύρια πηγή φυσικής δραστηριότητας των κοριτσιών από το Μπαγκλαντες στον ελεύθερο χρόνο τους αποτελεί το περπάτημα και οι δουλειές του σπιτιού, ενώ για τα αγόρια το περπάτημα, το ποδόσφαιρο και το μπάσκετ. Ομοίως κύρια πηγή φυσικής δραστηριότητας των κοριτσιών από τη Σομαλία ήταν οι δουλειές του σπιτιού, το ποδόσφαιρο ή το τένις με τα αδέρφια τους στην αυλή του σπιτιού, ενώ των

αγοριών ποδόσφαιρο και άλλες υπαίθριες δραστηριότητες. Στη συμπεριφορά των κοριτσιών συνέβαλε η έλλειψη υποστήριξης για άσκηση από την οικογένεια.

Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξαν και οι De Knop, Theeboom, Wittock, και De Martelaer (1996) σχετικά με τη φυσική δραστηριότητα των μουσουλμάνων κοριτσιών στον ελεύθερο χρόνο τους. Συγκεκριμένα στην έρευνά τους διαπιστώθηκε, ότι τα κορίτσια μουσουλμανικής καταγωγής, τα οποία ζούσαν σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης έτειναν να ξοδεύουν τον ελεύθερο χρόνο τους σε καθιστικές δραστηριότητες όπως τηλεόραση, διάβασμα, ράψιμο, σε σχέση με τα αγόρια, τα οποία ήταν περισσότερο δραστήρια.

Αντίθετα οι Martin, McCaughtry, και Shen, (2008) στην προσπάθεια τους να προβλέψουν με βάση τη θεωρία της σχεδιασμένης συμπεριφοράς τη μέτρια έως έντονη φυσική δραστηριότητα μουσουλμάνων ηλικίας 10 έως 14 χρονών δε διαπίστωσαν διαφορές φύλου. Δείγμα ευκολίας της έρευνας αποτέλεσαν 348 Αραβοαμερικανοί από τους οποίους το 51.4% ήταν κορίτσια και το 48.6% αγόρια. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε, ότι τα παιδιά των Αραβοαμερικανών ανέφεραν χαμηλή φυσική δραστηριότητα, 3 ώρες και 15 λεπτά την εβδομάδα κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου τους και μόλις 2 ώρες έντονη φυσική δραστηριότητα την εβδομάδα.

III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Δείγμα

Σε μία ποιοτική έρευνα, το δείγμα πρέπει να είναι το κατάλληλο για την ερμηνεία του φαινομένου και επαρκές όχι σε ποσότητα, αλλά σε παροχή ποιοτικών πληροφοριών, οι οποίες θα επιτρέψουν να επιτευχθεί η έννοια του κορεσμού, αναφορικά με τις πληροφορίες για το υπό έρευνα φαινόμενο (Morse, 1994; Polit & Hungler, 1999). Συνήθως, αφορά σε διψήφιο ή ακόμη και σε μονοψήφιο αριθμό. Ένα μεγάλο δείγμα, συχνά, λειτουργεί αρνητικά για την εγκυρότητα της ποιοτικής έρευνας, αφού μέσα στο μεγάλο αριθμό των συμμετεχόντων χάνονται τα υποκειμενικά και εξατομικευμένα χαρακτηριστικά, τα οποία θέλει να κατανοήσει η ποιοτική έρευνα (Polit & Hungler, 1999).

Στη συγκεκριμένη έρευνα συμμετείχαν είκοσι ($N = 20$) παιδιά προσχολικής ηλικίας, διαφορετικού φύλου (10 αγόρια και 10 κορίτσια), ηλικίας (13 νήπια και 7 προνήπια) και θρησκείας (12 χριστιανοί ορθόδοξοι και 8 μουσουλμάνοι), τα οποία φοιτούσαν στο 9^ο Νηπιαγωγείο Κομοτηνής (Πίνακας 1). Το σύνολο των νηπίων που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν εξοικειωμένα με την τεχνική της εννοιολογικής χαρτογράφησης με χαρτί και μολύβι. Για τη συμμετοχή των νηπίων στην έρευνα ενημερώθηκαν οι γονείς και δόθηκε η συγκατάθεσή τους. Πρόκειται για δείγμα σκοπιμότητας (purposive sampling), καθώς επιλέχτηκε από την ερευνήτρια σκοπίμως και όχι τυχαία, γιατί το συγκεκριμένο δείγμα είχε τη γνώση, τα χαρακτηριστικά και τη θέληση να δώσει πιο ολοκληρωμένες και σε βάθος απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα (Parahoo, 2006; Thompson, 1999).

Πίνακας 1. Αριθμός παιδιών (N) σύμφωνα με την ηλικία, το φύλο και το θρήσκευμα

Φύλο	Συχνότητα	Ποσοστό
Αγόρι	10	50%
Κορίτσι	10	50%
Σύνολο	20	100%

Ηλικία	Συχνότητα	Ποσοστό
Νήπια	13	65%
Προνήπια	7	35%
Σύνολο	20	100%

Θρήσκευμα	Συχνότητα	Ποσοστό
Χριστιανοί	12	60%
Μουσουλμάνοι	8	40%
Σύνολο	20	100%

Μέσο συλλογής δεδομένων

Τα ερευνητικά δεδομένα συλλέχθηκαν με τη βοήθεια του λογισμικού εννοιολογικής χαρτογράφησης Kidspiration 3 (Ράπτης & Ράπτη, 2003), ο παιδαγωγικός σχεδιασμός του οποίου στηρίζεται στη θεωρία της οπτικής μάθησης και στον εποικοδομητισμό. Πρόκειται για ένα εμπορικό ανοικτό λογισμικό το οποίο απευθύνεται σε μαθητές νηπιαγωγείου έως και τρίτης τάξης δημοτικού και τους βοηθά να εκφράσουν, να οργανώσουν και να αναπτύξουν τις ιδέες τους. Στο λογισμικό αυτό το παιδί έχει τη δυνατότητα να κατασκευάσει το δικό του εννοιολογικό χάρτη κάνοντας χρήση των εικόνων που υπάρχουν στις βιβλιοθήκες συμβόλων του λογισμικού. Οι βιβλιοθήκες συμβόλων περιέχουν κατηγοριοποιημένες εικόνες. Υπάρχει όμως η δυνατότητα να προστεθούν και άλλες εικόνες στις ήδη υπάρχουσες κατηγορίες του λογισμικού ή να δημιουργηθεί μία καινούρια κατηγορία εικόνων. Ο μέγιστος αριθμός εικόνων που μπορεί να περιλαμβάνει μία καινούρια κατηγορία είναι 18 εικόνες σύμβολα. Επιπλέον, η ηχητική υποστήριξη όλων των εντολών και όλων των εργαλείων σε συνδυασμό με τη δυνατότητα ηχογράφησης το καθιστούν ιδιαίτερα εύχρηστο ακόμη και από παιδιά που δε γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή, όπως είναι τα παιδιά του νηπιαγωγείου (Βέμμου & Γκότζος, 2011).

Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας δημιουργήθηκε μία καινούρια κατηγορία εικόνων στη βιβλιοθήκη του λογισμικού με το όνομα «ελεύθερος χρόνος», η οποία περιλάμβανε εικόνες δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου (βλ. Παράρτημα 1). Στη

βιβλιοθήκη αυτή δεν ήταν εφικτό να συμπεριληφθεί με τη μορφή εικόνων όλο το εύρος των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, έγινε όμως προσπάθεια να περιέχει τις πιο συνηθισμένες από αυτές. Η επιλογή των εικόνων των δραστηριοτήτων στηρίχθηκε σε ανάλογες έρευνες της ελληνικής βιβλιογραφίας (Δραγατογιαννάκη & Συρακούλη, 2007; Θωΐδης, 2000; Natsioroulou & Bletsou, 2011; Τοσουνίδης, 2005). Σύμφωνα με το Θωΐδη (2000) οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου παιδιών σχολικής ηλικίας μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως προς το χώρο που διαδραματίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, στις εσωτερικές και εξωτερικές δραστηριότητες. Στις εσωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου περιλαμβάνονται το παιχνίδι μέσα στο σπίτι, η ακρόαση μουσικής, η ανάγνωση βιβλίων, η ζωγραφική, οι δραστηριότητες οθόνης (η τηλεόραση/βίντεο/Dvd, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια και ο υπολογιστής). Αντίθετα στις εξωτερικές δραστηριότητες περιλαμβάνονται το παιχνίδι στη γειτονιά, στην παιδική χαρά, η άθληση, το ποδήλατο, ο περίπατος, η συμμετοχή σε πολιτιστικούς συλλόγους και η εκμάθηση κάποιου μουσικού οργάνου. Ωστόσο σύμφωνα με άλλους ερευνητές (Ledig, 1992; Papageorgiou, 1993) οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των παιδιών μπορούν να κατηγοριοποιηθούν, είτε σε ελεύθερες και θεσμοποιημένες δραστηριότητες, είτε σε δραστηριότητες που σχετίζονται με παραδοσιακές εκπαιδευτικές περιοχές, με κοινωνικές επαφές, με χόμπι, με άτυπες περιοχές (τηλεόραση, ραδιόφωνο κλπ).

Στην παρούσα μελέτη ακολουθήθηκε η κατηγοριοποίηση των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου του Θωΐδη (2000) σε εξωτερικές και εσωτερικές και στη βιβλιοθήκη συμβόλων του λογισμικού προστέθηκαν οι παρακάτω εικόνες (βλ. Παράρτημα 1) :

Εσωτερικές δραστηριότητες: τηλεόραση, ηλεκτρονικά παιχνίδια, ακρόαση μουσικής, ζωγραφική, ανάγνωση βιβλίου, παιχνίδι με τα παιχνίδια στο σπίτι, υπολογιστής. Εξωτερικές δραστηριότητες : ποδόσφαιρο, ποδήλατο, κολυμβητήριο, χορευτικό παραδοσιακών χορών, μπαλέτο, ρυθμική, ενόργανη γυμναστική, καράτε/ταε κβο ντο κλπ., οδηγισμός, παιχνίδι στην παιδική χαρά, εκμάθηση μουσικού οργάνου.

Αναφορικά με την εγκυρότητα και αξιοπιστία των εννοιολογικών χαρτών ως μέσο συλλογής δεδομένων έχουν γίνει αρκετές έρευνες. Συγκεκριμένα, στην έρευνα των Gill & Person (2008) αποδείχτηκε, ότι η εννοιολογική χαρτογράφηση αποτελεί ένα αξιόπιστο και έγκυρο διερευνητικό εργαλείο της κατανόησης της έννοιας «ελεύθερος χρόνος» από παιδιά σχολικής ηλικίας στη Σουηδία. Ομοίως τα αποτελέσματα της έρευνας των Markham, Mintzes και Jones (1994) ενισχύουν την εγκυρότητα των εννοιολογικών χαρτών ως εργαλείο διερεύνησης και αξιολόγησης επιστημονικών εννοιών στην εκπαίδευση. Προκειμένου να διασφαλιστεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία χρησιμοποιήθηκε ο όρος

εμπιστευσιμότητα για την αξιολόγηση της ποιότητας της διεργασίας και των αποτελεσμάτων της παρούσας ποιοτικής μελέτης. Σύμφωνα με τους Lincoln και Guba (1985), τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για να εξασφαλίσουν την εμπιστευσιμότητα είναι: η «αξιοπιστία - φερεγγυότητα», η μεταβιβασιμότητα, η εξαρτησιμότητα και η επιβεβαιωσιμότητα. Όσον αφορά στην «αξιοπιστία - φερεγγυότητα», η εκτεταμένη σχέση της ερευνήτριας με τον υπό μελέτη πληθυσμό εξασφαλίστηκε μέσα από τη μεγάλη εργασιακή εμπειρία της στην εκπαίδευση νηπίων μουσουλμανικής μειονότητας και χριστιανών ορθόδοξων. Η μεταβιβασιμότητα εξασφαλίστηκε με τη λεπτομερή περιγραφή της όλης πορείας διεξαγωγής της έρευνας, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατό σε κάθε ενδιαφερόμενο αναγνώστη να καταλήξει σε κάποιο συμπέρασμα για το αν τα στοιχεία αυτά θα του φανούν χρήσιμα. Αναφορικά με την εξαρτησιμότητα κρατήθηκαν και είναι διαθέσιμες μεθοδολογικές σημειώσεις της πιλοτικής έρευνας. Για την επιβεβαιωσιμότητα είναι διαθέσιμα: (α) τα αρχεία των εννοιολογικών χαρτών και των εικόνων τη βιβλιοθήκης, και (β) τα αρχεία καταγραφής των σχολιασμών/εξηγήσεων των παιδιών κατά τη διάρκεια κατασκευής του εννοιολογικού χάρτη στο λογισμικό.

Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Πιλοτική έρευνα. Ένα μήνα πριν την τελική διεξαγωγή της έρευνας και συγκεκριμένα στο διάστημα 10-20 Φεβρουαρίου 2013 πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα, προκειμένου να είναι δυνατός ο έλεγχος της σαφήνειας και ευληπτότητας των εικόνων της βιβλιοθήκης, ο εντοπισμός τεχνικών δυσκολιών, καθώς και ο προσδιορισμός του χρόνου που απαιτείται για την ολοκλήρωση της διαδικασίας. Στην πιλοτική έρευνα έλαβαν μέρος 4 παιδιά εξοικειωμένα με την τεχνική της εννοιολογικής χαρτογράφησης (2 τουρκόφωνα και 2 ελληνόφωνα, αγόρια και κορίτσια, νήπια και προνήπια), τα οποία επιλέχθηκαν με τυχαίο τρόπο από τις άλλες δύο τάξεις του νηπιαγωγείου. Την πρώτη εβδομάδα έγινε εξοικείωση των παιδιών με το περιβάλλον του λογισμικού, τον τρόπο λειτουργίας του και τη δεύτερη εβδομάδα τους ζητήθηκε να συμπληρώσουν έναν ημιδομημένο εννοιολογικό χάρτη για τον ελεύθερο χρόνο στο περιβάλλον του λογισμικού. Τα νήπια αυτά δε συμμετείχαν στην κυρίως έρευνα.

Από την πιλοτική έρευνα διαπιστώθηκε, ότι ο χρόνος κατασκευής ενός εννοιολογικού χάρτη από τα νήπια κυμαινόταν από 20 έως 30 λεπτά και ότι το πραγματικό μέγεθος των εικόνων δυσκόλεψε τα παιδιά στην κατασκευή του εννοιολογικού χάρτη. Προκειμένου να μην καλύπτουν οι εικόνες μεγάλο χώρο της οθόνης του υπολογιστή, επιλέχθηκε από την ερευνήτρια κατά την εισαγωγή των εικόνων στη βιβλιοθήκη, η χρήση

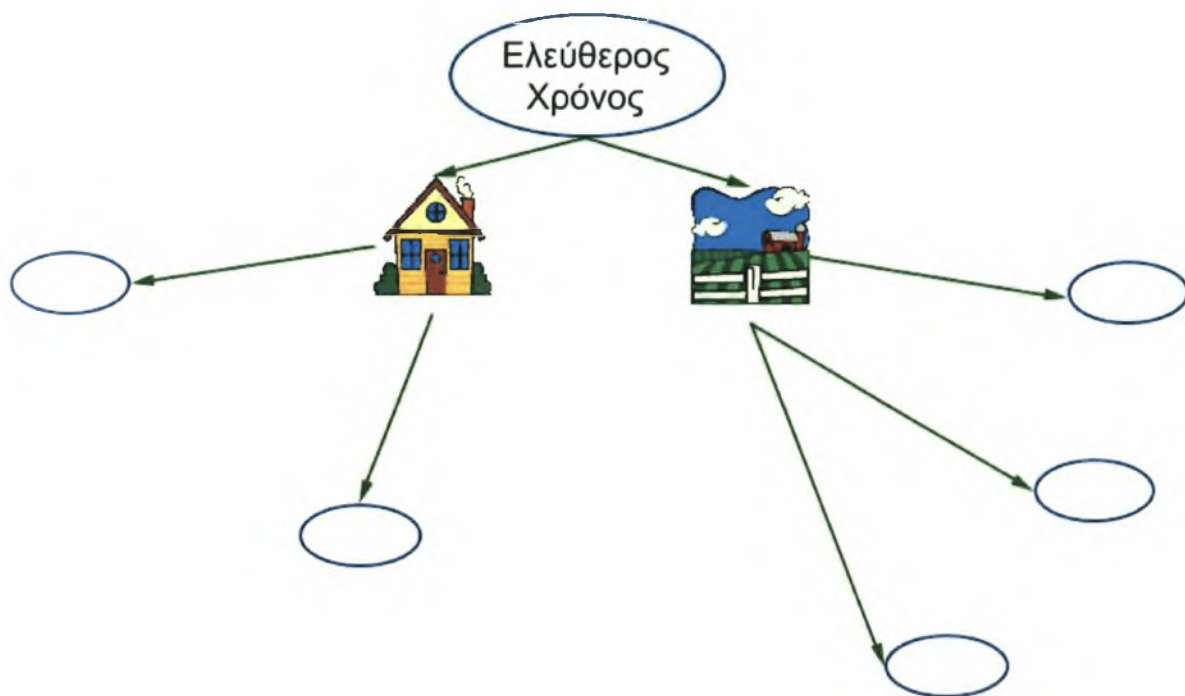
του «τυποποιημένου μεγέθους συμβόλου βιβλιοθήκης» από τη «διατήρηση του αρχικού μεγέθους της εικόνας» που είχε επιλεγεί αρχικά. Δε διαπιστώθηκε κανένα πρόβλημα κατανόησης του περιεχομένου των εικόνων από τα παιδιά.

Κυρίως έρευνα. Στο διάστημα από 21 Φεβρουαρίου έως 9 Μαρτίου, δύο εβδομάδες δηλαδή πριν την έναρξη της κυρίως έρευνας, πραγματοποιήθηκε εξοικείωση των συμμετεχόντων στην έρευνα με το περιβάλλον του λογισμικού και τον τρόπο λειτουργίας του. Στα πλαίσια της εξοικείωσης των παιδιών με το λογισμικό τους ζητήθηκε να κατασκευάσουν εννοιολογικούς χάρτες για συγκεκριμένες έννοιες οικείες στα παιδιά όπως φυτά και ζώα. Για τις έννοιες αυτές υπήρχαν αντίστοιχες εικόνες στις βιβλιοθήκες του λογισμικού.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μία τάξη του νηπιαγωγείου, η οποία διέθετε έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή με εγκατεστημένο το λογισμικό εννοιολογικής χαρτογράφησης Kidspiration 3.0 και η οποία δε χρησιμοποιούνταν σε καθημερινή βάση από τις νηπιαγωγούς. Το χρονικό διάστημα διεξαγωγής της έρευνας κυμάνθηκε από 10 Μαρτίου έως 5 Απριλίου. Κάθε νήπιο προσέρχονταν στην αίθουσα και ενημερωνόταν για τη διαδικασία στην οποία καλούνταν να λάβει μέρος.

Αρχικά η ερευνήτρια έδινε έναν ορισμό του ελεύθερου χρόνου και στη συνέχεια τις παρακάτω οδηγίες : « Συμπλήρωσε το χάρτη που βλέπεις στην οθόνη του υπολογιστή, χρησιμοποιώντας εικόνες από τη βιβλιοθήκη προκειμένου να μας δείξεις τι σημαίνει για σένα ελεύθερος χρόνος/τι κάνεις στον ελεύθερο χρόνο σου. Μπορείς να χρησιμοποιήσεις όποια εικόνα επιθυμείς από τη βιβλιοθήκη του ελεύθερου χρόνου ή τις υπόλοιπες του λογισμικού. Πριν τοποθετήσεις όμως την εικόνα στο χάρτη ονόμασε λεκτικά τι ακριβώς δείχνει». Η ονοματολογία των εικόνων ζητήθηκε προκειμένου να μην υπάρχουν αμφιβολίες ως προς την κατανόηση του νοήματος τους, καθώς οι συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν παιδιά μικρής ηλικίας και με διαφορετική μητρική γλώσσα. Στη συνέχεια η ερευνήτρια άνοιγε το αρχείο του ημι-δομημένου εννοιολογικού χάρτη στο λογισμικό, το οποίο καλούνταν να συμπληρώσει μόνο του κάθε παιδί. Το αρχείο αυτό είχε τη μορφή που απεικονίζεται στο Σχήμα 2.

Καθ' όλη τη διάρκεια συμπλήρωσης του εννοιολογικού χάρτη η ερευνήτρια κρατούσε σημειώσεις σχετικές με τη διαδικασία, μαγνητοφώνουσε τους σχολιασμούς/εξηγήσεις του κάθε παιδιού και στο τέλος αποθήκευε το αρχείο στον υπολογιστή με το όνομα του παιδιού. Στην περίπτωση που κάποιο παιδί ήθελε να γράψει κάποια συνδετική λέξη στο χάρτη ηχογραφούσε τη λέξη κάνοντας χρήση των αντίστοιχων λειτουργιών του λογισμικού.

Εικόνα 2. Ο ημιδομημένος εννοιολογικός χάρτης που δόθηκε προς συμπλήρωση στους συμμετέχοντες στην έρευνα.

Σχεδιασμός της έρευνας

Στη βιβλιογραφία αναφέρονται πολλά προτεινόμενα πρωτόκολλα ανάλυσης και αξιολόγησης των εννοιολογικών χαρτών, εξαρτώμενα κυρίως από τον τρόπο κατασκευής τους (Turns, Atman & Adams., 2000). Εάν ο μαθητής χρησιμοποιεί ελεύθερα έννοιες που θεωρεί ότι σχετίζονται με το θέμα, τότε η αξιολόγηση του εννοιολογικού χάρτη μπορεί να είναι είτε δομικού - ποσοτικού είτε σχεσιακού- ποιοτικού τύπου (West, Park, Pomeroy & Sandoval, 2002).

Στην παρούσα μελέτη η επεξεργασία των δεδομένων έγινε με συνδυασμό ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης. Αρχικά χρησιμοποιήθηκε η περιγραφική στατιστική προκειμένου να διαπιστωθεί το είδος των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου που επέλεξαν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας με βάση τη συχνότητα εμφάνισης της αντίστοιχης εικόνας στον εννοιολογικό χάρτη τους. Για να ελεγχθεί η ανεξαρτησία των μεταβλητών φύλο, ηλικία και θρήσκευμα με τις αντιλήψεις των παιδιών για τον ελεύθερο χρόνο τους και συνεπώς τις δραστηριότητες τους πραγματοποιήθηκε ανάλυση ελέγχου καλής προσαρμογής ποιοτικής μεταβλητής (Chi-Square) (χ^2 τεστ του Pearson). Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε θεματική ανάλυση περιεχομένου των εννοιολογικών χαρτών σε συνδυασμό με τις λεκτικές καταγραφές των επεξηγήσεων των νηπίων κατά τη διάρκεια

κατασκευής των χαρτών τους. Οι παράγοντες φύλο, ηλικία και πολιτισμική κουλτούρα/θρήσκευμα ελήφθησαν υπόψη για την ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

Στην παρούσα έρευνα δεν αποτέλεσαν αντικείμενο αξιολόγησης τα ποσοτικά χαρακτηριστικά των εννοιολογικών χαρτών (αριθμός εννοιών, κόμβων, συνδέσμων, προτάσεων, ορθότητα συνδέσεων, συνδετικών λέξεων).

IV. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Περιγραφική στατιστική

Στον πίνακα 2 που ακολουθεί παρουσιάζονται περιγραφικά οι δραστηριότητες με τις οποίες συνέδεσαν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας την αφηρημένη έννοια του ελεύθερου χρόνου, όπως αυτές προέκυψαν από τους εννοιολογικούς χάρτες που κατασκεύασαν στο λογισμικό εννοιολογικής χαρτογράφησης Kidspiration. Συγκεκριμένα το σύνολο των νηπίων δηλαδή το 100% συνέδεσε τον ελεύθερο χρόνο του με την παρακολούθηση τηλεόρασης, βίντεο ή DVD. Αντίθετα το ποσοστό αυτό μειώθηκε σε 75% αναφορικά με τη χρήση του υπολογιστή ως δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου. Μόλις το 45 % των νηπίων πρόσθεσε την εικόνα των ηλεκτρονικών παιχνιδιών στον ελεύθερο χρόνο του, όπως και την ακρόαση μουσικής. Με το ποδόσφαιρο είτε οργανωμένα σε αθλητικό σύλλογο, είτε μεμονωμένα ως παιχνίδι στον ελεύθερο χρόνο φάνηκε να ασχολείται το 65% των νηπίων, ενώ με την ανάγνωση παραμυθιών, βιβλίων το 90% των παιδιών του δείγματος. Η πλειοψηφία των νηπίων το 90% τοποθέτησε τη δραστηριότητα της ζωγραφικής στον εννοιολογικό χάρτη του για τον ελεύθερο χρόνο, ενώ η ενασχόληση με τις πολεμικές τέχνες όπως καράτε, τae κβοντό κλπ. καθώς και η ρυθμική απουσίασε από το σύνολο των εννοιολογικών χαρτών ελεύθερου χρόνου. Μόλις το 25% των νηπίων φάνηκε ότι επιλέγει το κολυμβητήριο στον ελεύθερο χρόνο του, ενώ το 5% των συμμετεχόντων στην έρευνα έκανε ενόργανη γυμναστική και μπαλέτο. Στις εσωτερικές δραστηριότητες στο σπίτι το 100% των παιδιών πρόσθεσε την εικόνα της ενασχόλησης με τα παιχνίδια του, ενώ το 55% το παιχνίδι στην παιδική χαρά της γειτονιάς του. Ελάχιστα παιδιά συμμετείχαν σε πολιτιστικούς ή άλλους συλλόγους στον ελεύθερο χρόνο τους, καθώς όπως προκύπτει από τους εννοιολογικούς χάρτες τους μόλις το 5% συμμετείχε σε χορευτικό παραδοσιακών χορών και το 10% στον οδηγισμό. Σε οργανωμένο άθλημα όπως ο στίβος φάνηκε να πηγαίνει μόλις το 5% των παιδιών προσχολικής ηλικίας,. Τέλος το 10% των νηπίων του δείγματος τοποθέτησε την εικόνα εκμάθησης μουσικού οργάνου στον ελεύθερο χρόνο του.

Πίνακας 2. Συχνότητες δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου νηπίων

Δραστηριότητες		Συχνότητα	Ποσοστά
βλέπω TV/DVD/ Βίντεο	Ναι	20	100%
	Όχι	5	25%
παίζω υπολογιστή	Ναι	15	75%
	Όχι	19	95%
κάνω ενόργανη	Ναι	1	5%
	Όχι	12	55%
Ακούω μουσική	Ναι	9	45%
	Όχι	7	35%
παίζω ποδόσφαιρο	Ναι	13	65%
	Όχι	3	15%
κάνω ποδήλατο	Ναι	17	85%
	Όχι	2	10%
διαβάζω βιβλία	Ναι	18	90%
	Όχι	2	10%
ζωγραφίζω	Ναι	18	90%
	Όχι	2	10%
παίζω με τα παιχνίδια μου στο σπίτι	Ναι	20	100%
	Όχι	15	75%
πηγαίνω κολυμβητήριο	Ναι	5	25%
	Όχι	20	100%
κάνω ρυθμική	Ναι	19	95%
	Όχι	1	5%
κάνω μπαλέτο	Ναι	1	5%
	Όχι	9	45%
παίζω στην παιδική χαρά	Ναι	11	55%
	Όχι	18	90%
πηγαίνω στον οδηγισμό	Ναι	2	10%
	Όχι	18	90%
πηγαίνω σε χορευτικό παραδοσιακών χορών	Ναι	1	5%
	Όχι	19	95%

κάνω καράτε	Όχι	20	100%
πηγαίνω στίβο	Όχι	19	95%
	Ναι	1	5%
εκμάθηση κάποιου μουσικού οργάνου	Όχι	18	90%
	Ναι	2	10%
παίζω ηλεκτρονικά παιχνίδια	Όχι	11	55%
	Ναι	9	45%

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του χ^2 test για τη σχέση φύλου και αντιλήψεων των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο δεν εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική επίδραση μεταξύ του φύλου και των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου παρά μόνο για τη δραστηριότητα ποδοσφαίρου ($\chi^2(1) = 10,769$, $p < 0,05$). Ομοίως αναφορικά με την επίδραση της πολιτισμικής κουλτούρας/θρησκευματος στις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική επίδραση του παράγοντα αυτού μόνο στη δραστηριότητα κολύμβησης (κολυμβητήριο) ($\chi^2(1) = 4,444$, $p < 0,05$) και στο παιχνίδι στην παιδική χαρά ($\chi^2(1) = 4,848$, $p < 0,05$). Αντίθετα δε διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική επίδραση μεταξύ της ηλικίας και των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Πίνακας 3. Επίδραση φύλου στη δραστηριότητα ποδοσφαίρου

	Chi-Square Tests				
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	10,769 ^a	1	,001		
Continuity Correction ^b	7,912	1	,005		
Likelihood Ratio	13,681	1	,000		
Fisher's Exact Test				,003	,002
Linear-by-Linear Association	10,231	1	,001		
N of Valid Cases	20				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,50.

b. Computed only for a 2x2 table

Πίνακας 4. Επίδραση θρησκευματος στο παιχνίδι στην παιδική χαρά

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4,848 ^a	1	,028		
Continuity Correction ^b	3,039	1	,081		
Likelihood Ratio	5,032	1	,025		
Fisher's Exact Test				,065	,040
Linear-by-Linear Association	4,606	1	,032		
N of Valid Cases	20				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,60.

b. Computed only for a 2x2 table

Πίνακας 5. Επίδραση θρησκευματος στη δραστηριότητα κολύμβησης

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4,444 ^a	1	,035		
Continuity Correction ^b	2,500	1	,114		
Likelihood Ratio	6,193	1	,013		
Fisher's Exact Test				,055	,051
Linear-by-Linear Association	4,222	1	,040		
N of Valid Cases	20				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,00.

b. Computed only for a 2x2 table

Ποιοτική ανάλυση εννοιολογικών χαρτών

Από τη θεματική ανάλυση περιεχομένου των εννοιολογικών χαρτών των νηπίων διαπιστώθηκε, ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας συνέδεσαν την έννοια του ελεύθερου χρόνου με γενικές έννοιες που αναφέρονται στις δραστηριότητες εξωτερικού και εσωτερικού χώρου που πραγματοποιούν.

Ειδικότερα οι δραστηριότητες εξωτερικού χώρου που συνδέθηκαν με την έννοια του ελεύθερου χρόνου ήταν κινητικές αθλητικές δραστηριότητες όπως ποδόσφαιρο, κολύμβηση, μπαλέτο, ρυθμική, ενόργανη γυμναστική, στίβος, δραστηριότητες συμμετοχής σε συλλόγους όπως οδηγισμός, εκμάθηση παραδοσιακών χορών, δραστηριότητες παιχνιδιού όπως παιχνίδι στην παιδική χαρά, ποδήλατο και μαθησιακές δραστηριότητες,

όπως εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου. Ο εξωτερικός χώρος πραγματοποίησης των παραπάνω δραστηριοτήτων ήταν είτε η αυλή του σπιτιού, είτε ο χώρος κάποιου συλλόγου, είτε τέλος η γειτονιά του παιδιού. Η δραστηριότητα εκμάθησης πολεμικών τεχνών όπως καράτε/ταε κβο ντο κλπ καθώς και η ρυθμική απουσίαζε από όλους τους εννοιολογικούς χάρτες.

Αναφορικά με τις δραστηριότητες εσωτερικού χώρου που συνδέθηκαν με την έννοια του ελεύθερου χρόνου αυτές ήταν δραστηριότητες οθόνης, όπως παρακολούθηση τηλεόρασης/DVD/βίντεο, χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, ηλεκτρονικά παιχνίδια, δημιουργικές δραστηριότητες όπως ζωγραφική, ακρόαση μουσικής, δραστηριότητες παιχνιδιού όπως παιχνίδι στο σπίτι με τουβλάκια, πλει μομπιλ κλπ και τέλος μαθησιακές δραστηριότητες όπως ανάγνωση βιβλίων και παραμυθιών.

Ειδικότερα από την ανάλυση περιεχομένου των εννοιολογικών χαρτών και την απομαγνητοφώνηση των δηλώσεων των παιδιών κατά τη διαδικασία κατασκευής τους στο λογισμικό (βλ. Παράρτημα 3) διαπιστώθηκε ότι :

Ο Γρηγόρης (νήπιο, χριστιανός) συνέδεσε τον ελεύθερο χρόνο του σε σημαντικό βαθμό με δραστηριότητες οθόνης, καθώς χρησιμοποιούσε την τηλεόραση ακόμη και για την ακρόαση μουσικής. Από την ώρα που θα ξυπνούσε έβλεπε κυρίως παιδικά στην τηλεόραση, έπαιζε παιχνίδια στον υπολογιστή μαζί με το μεγαλύτερο αδερφό του, όταν όμως τον άφηνε ο πατέρας του, καθώς και ηλεκτρονικά παιχνίδια όπως ο Μπομπ ο Μάστορας. Ο ελεύθερος χρόνος στο σπίτι σχετιζόταν με ζωγραφική, παιχνίδι στο σπίτι μόνος ή με φίλους με τα αυτοκινητάκια του και ανάγνωση βιβλίων με τους γονείς του. Η κινητική του δραστηριότητα περιοριζόταν στο ποδήλατο που έκανε στην αυλή του σπιτιού ή στο πάρκο, στην παιδική χαρά που πήγαινε με τη μαμά του και έτρεχε, καθώς και στο ποδόσφαιρο που έπαιζε με τα μέλη της οικογένειάς του στην αυλή. Θα ήθελε όμως να πήγαινε σε δραστηριότητα πολεμικών τεχνών (καράτε).

Ο Γιάννης (προνήπιο, χριστιανός) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου με την τηλεόραση, η οποία έπαιζε ακόμη και το ρόλο υπολογιστή και ηλεκτρονικών παιχνιδιών. Συγκεκριμένα ανέφερε «...Παίζω υπολογιστή στην τηλεόραση όχι στον υπολογιστή του σπιτιού. Παίζω Σούπερ Μάριο...». Επίσης η ζωγραφική, το παιχνίδι με τα δικά του παιχνίδια και της αδερφής του η ανάγνωση βιβλίων με τη μαμά του καταλάμβανε μέρος του ελεύθερου χρόνου του στο σπίτι. Όσον αφορά στις δραστηριότητες εξωτερικού χώρου έκανε ποδήλατο, έπαιζε ποδόσφαιρο με το μπαμπά του όπου έτρεχε πολύ, πήγαινε στην παιδική χαρά με τη γιαγιά του όπου και εκεί έτρεχε και τέλος μάθαινε νταούλι. Θεωρούσε τον εαυτό του μικρό για το κολυμβητήριο.

Η Αθανασία (νήπιο, χριστιανή) τοποθέτησε μόνο την εικόνα της τηλεόρασης από τις δραστηριότητες οθόνης στον εννοιολογικό της χάρτη. Επέλεξε από τις δραστηριότητες εσωτερικού χώρου τις εικόνες της ζωγραφικής, το παιχνίδι με τις κούκλες της παρέα με φίλες της ή τον αδερφό της και την ανάγνωση βιβλίων με τη μαμά της. Οι κινητικές δραστηριότητες της περιοριζόταν στο κολυμβητήριο, στους παραδοσιακούς χορούς, καθώς και στο ποδήλατο το καλοκαίρι στο χωριό του παππού της. Επίσης πήγαινε στην παιδική χαρά αλλά μόνο στο χωριό και όπως η ίδια επισήμανε κατά τη διάρκεια κατασκευής του χάρτη της «...κάποιες φορές τρέχω αλλά λίγο...». Θα ήθελε να μάθει κιθάρα.

Η Αγγελική (προνήπιο, χριστιανή) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου με δραστηριότητες οθόνης όπως παιδικά στην τηλεόραση και παιχνίδια στον υπολογιστή. Όμως η ενασχόλησή της με τον υπολογιστή πραγματοποιούνταν πάντα υπό την επίβλεψη του πατέρα της, καθώς ανέφερε χαρακτηριστικά «...Παίζω υπολογιστή μόνο μαζί με το μπαμπά...». Στις δραστηριότητες εσωτερικού χώρου συγκαταλεγόταν επίσης η ζωγραφική, το παιχνίδι με τις κούκλες και τα ζωάκια, η ακρόαση μουσικής από το ραδιόφωνο και η ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά και το μπαμπά. Οι δραστηριότητες εξωτερικού χώρου περιοριζόταν στο χώρο της αυλής. Έκανε ποδήλατο, κούνια, και έτρεχε στην αυλή.

Η Μαριάννα (νήπιο, χριστιανή) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου της σχεδόν αποκλειστικά με δραστηριότητες εσωτερικού χώρου. Η τηλεόραση, τα παιχνίδια στον υπολογιστή με τον μπαμπά, η ακρόαση μουσικής, το παιχνίδι με τις κούκλες της και η ανάγνωση βιβλίων με τη μαμά ήταν οι εικόνες που τοποθέτησε στον εννοιολογικό της χάρτη. Καθώς η φυσική της δραστηριότητα σε εξωτερικό χώρο ήταν μηδαμινή, πρόσθεσε την εικόνα του τρεξίματος μέσα στο σπίτι. Θα ήθελε να πήγαινε μπαλέτο, αλλά δεν την αφήνουν οι γονείς της. Στην παιδική χαρά πηγαίνει μόνο το καλοκαίρι και εκεί τρέχει.

Η Μελίνα (προνήπιο, χριστιανή) φάνηκε να ασχολείται στον ελεύθερο χρόνο της αρκετά με δραστηριότητες οθόνης, καθώς χρησιμοποιούσε την οθόνη της τηλεόρασης μέσω DVD ακόμη και για την ακρόαση μουσικής. Τα παιδικά στην τηλεόραση, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, ο υπολογιστής, η ζωγραφική, το παιχνίδι με τις κούκλες της, και η ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά της συνθέταν το παζλ των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου της στο σπίτι. Φάνηκε να έχει αρκετή φυσική δραστηριότητα καθώς πήγαινε στο κολυμβητήριο, στο μπαλέτο, έπαιζε ποδόσφαιρο με τον ξάδερφό της και έκανε ποδήλατο. Επίσης πήγαινε στην παιδική χαρά με τον μπαμπά της όπου έτρεχε, καθώς τοποθέτησε την εικόνα του τρεξίματος ως δραστηριότητα στο χώρο της παιδικής χαράς.

Η Βάσω (νήπιο, χριστιανή) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου με δραστηριότητες οθόνης όπως παιδικά στην τηλεόραση και παιχνίδια στον υπολογιστή. Επιπλέον πρόσθεσε στις εσωτερικές δραστηριότητες του εννοιολογικού χάρτη της το παιχνίδι με τα τουβλάκια παρέα με την αδερφή της και τη ζωγραφική. Η φυσική της δραστηριότητα περιοριζόταν στο ποδήλατο που έκανε στο διάδρομο του σπιτιού της και στην παιδική χαρά όπου έτρεχε. Τέλος οι εξωτερικές της δραστηριότητες περιλάμβαναν και την εκμάθηση πιάνου.

Αντίστοιχα ο Θανάσης (προνήπιο, χριστιανός) φάνηκε να ασχολείται στον ελεύθερο χρόνο του αρκετά με δραστηριότητες οθόνης, όπως παιχνίδια στον υπολογιστή, ηλεκτρονικά παιχνίδια και παιδικά στην τηλεόραση. Επιπλέον οι εσωτερικές του δραστηριότητες περιλάμβαναν ζωγραφική, παιχνίδι με τουβλάκια και ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά. Η κινητική του αθλητική δραστηριότητα φάνηκε να περιορίζεται στο στίβο, στο ποδόσφαιρο που έπαιζε με φίλους και στο ποδήλατο που έκανε στο πάρκο. Τέλος τοποθέτησε και την εικόνα του τρεξίματος ως δραστηριότητα στο χώρο της παιδικής χαράς.

Ο Μαρίνος (προνήπιο, χριστιανός) τοποθέτησε στον εννοιολογικό του χάρτη από τις δραστηριότητες οθόνης, τα παιδικά στην τηλεόραση και τα παιχνίδια στον υπολογιστή. Στο σπίτι φάνηκε να ασχολείται με δραστηριότητες χαμηλής φυσικής δραστηριότητας όπως παιχνίδι με τα τουβλάκια, ζωγραφική, ακρόαση μουσικής, ανάγνωση βιβλίων μόνος του και με τη μαμά. Στις εξωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου τοποθέτησε το κολυμβητήριο, το ποδόσφαιρο στην αυλή, το ποδήλατο στη γιαγιά, και παιχνίδι/τρέξιμο στην παιδική χαρά.

Ομοίως ο Δημήτρης (προνήπιο, χριστιανός) όπως προέκυψε από το σχολιασμό του κατά τη διάρκεια κατασκευής του χάρτη φάνηκε να ασχολείται αρκετά με την τηλεόραση. Χαρακτηριστικά ανέφερε «... Βλέπω τηλεόραση πολλές φορές ειδικά στη γιαγιά μου....». Αν και στο σπίτι υπήρχε υπολογιστής, δεν τοποθέτησε την εικόνα του στο χάρτη παρά μόνο το παιχνίδι με τα αυτοκινητάκια και τα τουρμπίνια, την ακρόαση μουσικής, τη ζωγραφική και την ανάγνωση παραμυθιών από την αδερφή και τη μαμά του. Οι εξωτερικές του δραστηριότητες περιλάμβαναν αποκλειστικά ενόργανη γυμναστική, ποδήλατο και ποδόσφαιρο στην αυλή του, καθώς όπως ο ίδιος σχολίασε «...Θα πάω κολυμβητήριο. Δεν πηγαίνω στην παιδική χαρά, έχω κούνια στην αυλή....».

Ο Νικόλας (νήπιο, χριστιανός) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου με δραστηριότητες οθόνης, όπως ηλεκτρονικά παιχνίδια, παιχνίδια στον υπολογιστή και τηλεόραση όμως σε μικρότερη ποσότητα, καθώς όπως ο ίδιος ανέφερε «...βλέπω

τηλεόραση λίγο...». Στις εσωτερικές δραστηριότητες περιλάμβανε ζωγραφική, ακρόαση μουσικής, παιχνίδι με τουβλάκια και παζλ στο σπίτι, καθώς και ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά. Αντίστοιχα στις εξωτερικές του δραστηριότητες πρόσθεσε το κολυμβητήριο, το παιχνίδι/τρέξιμο στην παιδική χαρά, το ποδόσφαιρο και το ποδήλατο στο χωριό του παππού, αφού όπως χαρακτηριστικά σχολίασε «.....δε μπορώ αλλού...».

Ο Κάαν (νήπιο, μουσουλμάνος) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου σε μεγάλο ποσοστό με δραστηριότητες οθόνης, όπως παιδικά στην τηλεόραση και παιχνίδια στον υπολογιστή. Χαρακτηριστικά ανέφερε «...βλέπω παιδικά στην τηλεόραση πολύ...». Επίσης στις δραστηριότητες εσωτερικού χώρου συμπεριέλαβε τη ζωγραφική, το τρέξιμο, την ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά, το παιχνίδι με τα τουβλάκια και τα πλέι μομπλ. Οι δραστηριότητες εξωτερικού χώρου περιοριζόταν αποκλειστικά στο χώρο της αυλής, όπου έκανε ποδήλατο και έπαιζε ποδόσφαιρο με φίλους.

Αντίστοιχα και ο Κερέμ (νήπιο, μουσουλμάνος) πρόσθεσε στον εννοιολογικό χάρτη του δραστηριότητες οθόνης όπως παιδικά στην τηλεόραση, ηλεκτρονικά παιχνίδια και παιχνίδια στον υπολογιστή. Στο σπίτι φάνηκε να ασχολείται με δραστηριότητες χαμηλής φυσικής δραστηριότητας όπως ζωγραφική και παιχνίδι με αυτοκινητάκια και τουβλάκια. Στις εξωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου τοποθέτησε το ποδήλατο και το ποδόσφαιρο. Οι δραστηριότητες όμως αυτές περιοριζόταν στο χώρο της αυλής. Στον εννοιολογικό του χάρτη πρόσθεσε και το τρέξιμο ως ανάλυση της δραστηριότητας ποδοσφαίρου στην αυλή.

Η Μπεννού (νήπιο, μουσουλμάνο) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου σε εσωτερικό χώρο με δραστηριότητες οθόνης όπως παιδικά στην τηλεόραση και παιχνίδια στον υπολογιστή. Στις εσωτερικές δραστηριότητες τοποθέτησε επίσης το παιχνίδι με τις κούκλες, τη ζωγραφική και την ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά. Στις εξωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου τοποθέτησε αποκλειστικά την εικόνα του ποδοσφαίρου. Ο χώρος της αυλής αποτελούσε και για αυτήν το μοναδικό χώρο πραγματοποίησης εξωτερικών δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου.

Ομοίως η Μουγκέ (νήπιο, μουσουλμάνο) πρόσθεσε στον εννοιολογικό χάρτη της και στις εσωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου δραστηριότητες οθόνης όπως παιδικά στην τηλεόραση και παιχνίδια στον υπολογιστή. Επιπρόσθετα, οι εσωτερικές της δραστηριότητες περιλάμβαναν τη ζωγραφική, το παιχνίδι με τις κούκλες, την ακρόαση μουσικής και την ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά. Οι εξωτερικές της δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου όμως περιοριζόταν αποκλειστικά και μόνο στο χώρο της αυλής,

Συγκεκριμένα τοποθέτησε στο χάρτη της την εικόνα του ποδηλάτου και του ελεύθερου τρεξίματος.

Η Ζελιχά (νήπιο, μουσουλμάνο) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου με αρκετές δραστηριότητες οθόνης όπως παιχνίδια στον υπολογιστή, ηλεκτρονικά παιχνίδια, και παιδικά στην τηλεόραση. Η ενασχόληση της όμως στον υπολογιστή πραγματοποιούνταν υπό την επίβλεψη της μαμάς, καθώς όπως χαρακτηριστικά ανέφερε «...Παίζω υπολογιστή μαζί με τη μαμά...». Στις εσωτερικές δραστηριότητες τοποθέτησε επίσης τις εικόνες της ζωγραφικής, της ακρόασης μουσικής, το παιχνίδι με τις κούκλες και την ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά. Αντίθετα απουσίαζαν παντελώς οι εξωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου από τον εννοιολογικό της χάρτη.

Ο Μπαράν (νήπιο, μουσουλμάνος) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου με δραστηριότητες οθόνης όπως παιδικά στην τηλεόραση και ηλεκτρονικά παιχνίδια. Όπως προέκυψε από το σχολιασμό του κατά τη διάρκεια κατασκευής του χάρτη φάνηκε να ασχολείται αρκετά με την τηλεόραση, καθώς σχολίασε χαρακτηριστικά «...Βλέπω πολύ τηλεόραση...». Στις εσωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου τοποθέτησε επίσης τις εικόνες της ζωγραφικής, της ακρόασης μουσικής, το παιχνίδι με τα τουβλάκια και τα αυτοκινητάκια και την ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά. Η φυσική του δραστηριότητα φάνηκε να περιορίζεται στο χώρο της αυλής. Συγκεκριμένα στις εξωτερικές του δραστηριότητες τοποθέτησε τις εικόνες του ποδόσφαιρου, του ποδηλάτου και του ελεύθερου τρεξίματος.

Η Αϊσεγκιούλ (νήπιο, μουσουλμάνο) φάνηκε να συνδέει την έννοια του ελεύθερου χρόνου με εσωτερικές δραστηριότητες χαμηλής φυσικής δραστηριότητας. Στον εννοιολογικό της χάρτη τοποθέτησε εικόνες από δραστηριότητες οθόνης όπως παιδικά στην τηλεόραση και ηλεκτρονικά παιχνίδια, αλλά και τη ζωγραφική, το παιχνίδι με τις κούκλες και την ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά. Η φυσική της δραστηριότητα περιοριζόταν, όπως φάνηκε από τον εννοιολογικό της χάρτη, στο χώρο της αυλής όπου έκανε ποδήλατο και της παιδικής χαράς όπου πήγαινε με τον πατέρα της.

Ο Γιουνούς (νήπιο, μουσουλμάνος) στον εννοιολογικό χάρτη του για τον ελεύθερο χρόνο πρόσθεσε σχετικά λίγες δραστηριότητες εσωτερικού χώρου. Τέτοιες δραστηριότητες ήταν τα παιδικά στην τηλεόραση, η ανάγνωση βιβλίων και το παιχνίδι με τουβλάκια και αυτοκινητάκια. Αντίθετα συνέδεσε τον ελεύθερο χρόνο του με δραστηριότητες εξωτερικού χώρου όπως ποδόσφαιρο στην αυλή, συμμετοχή στις δραστηριότητες του οδηγισμού και παιχνίδι στην παιδική χαρά με τον παππού.

Τέλος η Ξένια (προνήπιο, χριστιανή) συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου με δραστηριότητες οθόνης όπως παιχνίδια στον υπολογιστή και παιδικά στην τηλεόραση. Στις εσωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου τοποθέτησε επίσης τις εικόνες της ζωγραφικής, το παιχνίδι με τις κούκλες και την ανάγνωση παραμυθιών με τη μαμά. Οι δραστηριότητες εξωτερικού χώρου που απεικονίζονταν στον εννοιολογικό της χάρτη ήταν αθλητικές δραστηριότητες όπως κολυμβητήριο, κινητικές δραστηριότητες όπως ποδήλατο, ποδόσφαιρο με το μπαμπά, τρέξιμο στην παιδική χαρά, και πολιτιστικές δραστηριότητες όπως συμμετοχή στις δραστηριότητες του οδηγισμού.

V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε η εννοιολογική χαρτογράφηση σε υπολογιστικό περιβάλλον προκειμένου να διερευνηθούν οι αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με την έννοια του ελεύθερου χρόνου και να διαπιστωθεί με ποιες δραστηριότητες συνδέουν την έννοια αυτή. Διαπιστώθηκε ότι ένας απλός εννοιολογικός χάρτης ήταν αρκετά πληροφοριακός σχετικά με το είδος των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου των παιδιών, καθώς και τη βαθύτερη κατανόηση και απεικόνιση των πρώιμων ιδεών τους σχετικά με την έννοια του ελεύθερου χρόνου. Όσον αφορά τη μορφή των εννοιολογικών χαρτών το σύνολο των νηπίων υιοθέτησε την ιεραρχική δομή με ποικιλία κόμβων και συνδέσμων. Ωστόσο οι εννοιολογικοί χάρτες των ελληνόφωνων νηπίων εμφάνισαν μία μεγαλύτερη ποικιλία οπτικών συμβόλων και συνδέσεων στις εξωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου σε σχέση με τους αντίστοιχους χάρτες των τουρκόφωνων νηπίων. Μία πιθανή εξήγηση της έλλειψης ποικιλίας εικόνων εξωτερικών δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου αποτελεί ο διαφορετικός τρόπος ζωής και ο κλειστός χαρακτήρας της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας. Την ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης θρησκευτικής μειονότητας επισημαίνουν και άλλοι ερευνητές (Gordon-Larsen, McMurray, & Popkin, 1999; Kann et al., 1996; Kahan, 2003; Lindquist, Reynolds, & Goran, 1999).

Από την ποιοτική ανάλυση των εννοιολογικών χαρτών διαπιστώθηκε, ότι η έννοια του ελεύθερου χρόνου συνδέεται από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας με μία ποικιλία εσωτερικών δραστηριοτήτων και κυρίως δραστηριοτήτων οθόνης, ενώ οι εξωτερικές δραστηριότητες έχουν σχετικά μικρότερο εύρος. Επιπλέον οι επιμέρους έννοιες των εννοιολογικών χαρτών αποκάλυψαν ένα συσχετισμό κάποιων δραστηριοτήτων με συγκεκριμένο γονέα όπως ανάγνωση παραμυθιών με τη μητέρα και ποδόσφαιρο με τον πατέρα. Μια πιθανή εξήγηση θα ήταν η διαμοίραση των δραστηριοτήτων των παιδιών μεταξύ των γονέων.

Η ποσοτική ανάλυση των δεδομένων επιβεβαίωσε την ερευνητική μας υπόθεση, ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας σχετίζουν τον ελεύθερο χρόνο τους με δραστηριότητες

οθόνης, καθώς το σύνολο των συμμετεχόντων στην έρευνα συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου στο σπίτι με την παρακολούθηση τηλεόρασης/βίντεο/DVD. Η ηγεμονία μάλιστα της τηλεόρασης στον ελεύθερο χρόνο τους φάνηκε και από το γεγονός, ότι χρησιμοποιούνταν από μερικά παιδιά ακόμη και για την ακρόαση μουσικής, ή ως υπολογιστής και ηλεκτρονικό παιχνίδι. Τα αποτελέσματα αυτά είναι σε συμφωνία με τα αντίστοιχα πρόσφατων ερευνών από το διεθνή χώρο, όπου διαπιστώνεται ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας ξοδεύουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο στην τηλεόραση σε σχέση με αυτόν που ορίζουν οι εκάστοτε εθνικές κατευθυντήριες γραμμές (Cherney & London, 2006; Δραγατογιαννάκη & Συρακούλη, 2007; Hofferth & Sandberg, 2001; Θωΐδης, 2000; Natsiouroulou & Bletsou, 2011; Raynor, et al, 2009; Vandewater, et al, 2006). Συγκεκριμένα όπως επισημαίνεται στην μελέτη των Certain & Kahn, (2002) η προσχολική ηλικία είναι η ηλικία όπου αυξάνονται ραγδαία οι ώρες παρακολούθησης της τηλεόρασης, ενώ ταυτόχρονα εδραιώνονται συνήθειες μικρής ή μεγάλης τηλεοπτικής θέασης. Από την ποιοτική ανάλυση των εννοιολογικών χαρτών έγινε φανερό, ότι τα παιδιά της ηλικίας αυτής αντιλαμβάνονται την ποσότητα του χρόνου που ξοδεύουν στην τηλεόραση και ότι ο χρόνος αυτός διαφοροποιείται ανάλογα με το χώρο που βρίσκονται (π.χ. στο σπίτι της γιαγιάς). Η αντίληψη αυτή απεικονιζόταν στους σχολιασμούς των παιδιών κατά τη διάρκεια κατασκευής των χαρτών, καθώς αρκετά ανέφεραν «...βλέπω τηλεόραση πολύ ..., βλέπω τηλεόραση πολλές φορές ειδικά στη γιαγιά μου..., ...βλέπω τηλεόραση λίγο...». Η διαφοροποίηση αυτή παρατηρείται, γιατί πιθανότατα οι παππούδες/γιαγιάδες είναι περισσότερο ελαστικοί στις απαιτήσεις των εγγονών τους σε σχέση με τους γονείς προς τα παιδιά τους. Σε απόλυτη συμφωνία με τα αποτελέσματα της έρευνας των Natsiouroulou & Bletsou, (2011) τα παιδικά αποτελούν την κύρια επιλογή στην τηλεόραση και των συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας.

Αντίστοιχα ο υπολογιστής ως δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου στο σπίτι εμφανιζόταν στο 75% των εννοιολογικών χαρτών, γεγονός που έρχεται σε πλήρη συμφωνία με τη διεθνή βιβλιογραφία, η οποία επισημαίνει τη συνεχώς αυξανόμενη χρήση του από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Η επιλογή της συνδετικής λέξης «παιζώ» από όλα τα παιδιά που τοποθέτησαν την εικόνα του υπολογιστή στον εννοιολογικό χάρτη έδειξε, ότι η χρήση του είχε ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Τα δεδομένα αυτά έρχονται σε συμφωνία με τα αντίστοιχα άλλων ερευνών (Natsiouroulou & Bletsou, 2011; Vryzas & Tsitouridou, 2002) οι οποίες υποστηρίζουν, ότι τόσο τα μικρά όσο και τα μεγαλύτερα παιδιά χρησιμοποιούν τον υπολογιστή στο σπίτι για να παίζουν παιχνίδια. Αξιοσημείωτο είναι ότι ελάχιστα παιδιά ανέφεραν την ύπαρξη ενός γονέα ή μεγαλύτερου αδερφού στο παιχνίδι

τους στον υπολογιστή, γεγονός που υποδηλώνει μία τάση για μη ύπαρξη γονικής επιτήρησης ή κανόνων κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού σε αυτόν. Ο μικρός αριθμός όμως των συμμετεχόντων στην έρευνα δε μπορεί να οδηγήσει σε καθολικά συμπεράσματα.

Σε αντίθεση με τα δεδομένα άλλων ερευνών (Cherney & London, 2006; Redd & Gentile, 2012; Φεσάκης, 2011) όπου τα ηλεκτρονικά παιχνίδια αποτελούσαν μία από τις κύριες ασχολίες των παιδιών στον ελεύθερο χρόνο τους, στην παρούσα έρευνα απεικονίζονταν στους μισούς περίπου εννοιολογικούς χάρτες. Μια πιθανή εξήγηση της εικόνας αυτής είναι η υψηλή τιμή αγοράς των παιχνιδομηχανών αυτών στην Ελλάδα σε συνδυασμό με το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των οικογενειών των συμμετεχόντων στην έρευνα.

Συμπερασματικά από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας προκύπτει ότι η πλειοψηφία των παιδιών προσχολικής ηλικίας αντιλαμβάνεται τον ελεύθερο χρόνο στο σπίτι ως χρόνο που δαπανάται σε δραστηριότητες οθόνης, καθώς και άλλες δημιουργικές, μαθησιακές δραστηριότητες χαμηλής φυσικής δραστηριότητας. Η ζωγραφική, το παιχνίδι με αυτοκινητάκια, κούκλες, τουβλάκια, πλει μομπιλ, τουρμπίνια και η ανάγνωση παραμυθιών εμφανίζονται ως έννοιες του ελεύθερου χρόνου στο σπίτι στην πλειοψηφία των εννοιολογικών χαρτών, καθώς αποτελούν αναπτυξιακά κατάλληλες δραστηριότητες αυτής της ηλικίας. Επίσης πρόκειται για δραστηριότητες που καλλιεργούνται συστηματικά από τους γονείς στο σπίτι ως ήσυχες και λιγότερο ενοχλητικές. Σαφής προτίμηση παρατηρείται των αγοριών στα κατασκευαστικά παιχνίδια (τουβλάκια, τουρμπίνια), πλει μομπιλ και αυτοκινητάκια, ενώ των κοριτσιών στις κούκλες. Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τα αντίστοιχα των Cherney & London (2006) στην έρευνα των οποίων τα αγόρια δαπανούσαν περισσότερο ελεύθερο χρόνο σε «αγορίστικα παιχνίδια» (αυτοκινητάκια, τουβλάκια κλπ) και τα κορίτσια σε «κοριτσίστικα» παιχνίδια όπως κούκλες, λούτρινια ζωάκια κλπ. Επίσης τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας επιβεβαίωσαν τα ευρήματα των Natsiopoulos & Bletsou, (2011) αναφορικά με τη σχέση των παιδιών με το βιβλίο στον ελεύθερο χρόνο τους. Η πλειοψηφία των νηπίων της έρευνας συνέδεσε την έννοια του ελεύθερου χρόνου με την ανάγνωση παραμυθιών από τους γονείς ή τα μεγαλύτερα αδέρφια, καθιστώντας την ανάγνωση βιβλίων μαζί με την τηλεόραση και το παιχνίδι τις περισσότερο απεικονιζόμενες εσωτερικές δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου τους. Πιθανότατα η ευχαρίστηση που προσφέρει η ανάγνωση των παραμυθιών στα παιδιά, η περιέργεια τους για τα βιβλία σε αυτή την ηλικία και η θετική στάση των γονέων απέναντι σε αυτά να εξηγούν τη συχνή απεικόνισή της.

Η ακρόαση μουσικής ως δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου στο σπίτι απεικονιζόταν σχεδόν στους μισούς εννοιολογικούς χάρτες σε αντίθεση με τα αποτελέσματα της έρευνας των Δραγατογιαννάκη και Συρακούλη (2007), όπου αποτελούσε δημοφιλή ενασχόληση των παιδιών ηλικίας Δημοτικού σχολείου. Πιθανότατα η διαφορά ηλικίας που υπάρχει μεταξύ των συμμετεχόντων στις έρευνες να εξηγεί τη διαφοροποίηση αυτή. Ενδιαφέρον παρουσίασε και το γεγονός της εμφάνισης του τρεξίματος ως εσωτερική δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου στους εννοιολογικούς χάρτες δύο παιδιών, ιδιαίτερα αν συνδυαστεί με την απεικόνιση των εξωτερικών τους δραστηριοτήτων. Πιθανότατα η «φτωχή» συμμετοχή σε αθλητικές και μη κινητικές δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο τους σε συνδυασμό με την έμφυτη τάση του παιδιού για κίνηση και παιχνίδι σε αυτή την ηλικία να εξηγεί αυτή την απεικόνιση.

Σε ακολουθία με τα αποτελέσματα άλλων ερευνητών (Δραγατογιαννάκη & Συρακούλη, 2007; Θωϊδης, 2000) η πλειοψηφία των εξωτερικών δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου που απεικονιζόταν στους εννοιολογικούς χάρτες της παρούσας έρευνας, αφορούσε μη οργανωμένες δραστηριότητες, όπως ποδήλατο, παιχνίδι στην παιδική χαρά και ποδόσφαιρο. Η παιδική χαρά αποτελούσε χώρο παιχνιδιού και έντονης φυσικής δραστηριότητας για την πλειοψηφία των ορθόδοξων παιδιών, καθώς τοποθέτησαν την εικόνα ενός παιδιού που έτρεχε ως επί μέρους έννοια της έννοιας παιδική χαρά. Αντίστοιχα οι μουσουλμανόπαιδες τοποθέτησαν την εικόνα του τρεξίματος ως επί μέρους έννοια της εικόνας της αυλής, καθώς η κινητική τους δραστηριότητα στη συντριπτική τους πλειοψηφία περιοριζόταν στο χώρο της αυλής του σπιτιού. Πιθανή εξήγηση αποτελεί ο διαφορετικός τρόπος ζωής της μουσουλμανικής μειονότητας ως απόρροια των θρησκευτικών πεποιθήσεων τους.

Ένα πολύ μικρό ποσοστό των παιδιών συνέδεσε τον ελεύθερο χρόνο με οργανωμένες δραστηριότητες αθλητικών συλλόγων όπως ενόργανη, κολυμβητήριο, μπαλέτο, συμμετοχή σε πολιτιστικούς συλλόγους όπως παραδοσιακοί χοροί, οδηγισμός και μαθησιακές δραστηριότητες όπως εκμάθηση μουσικού οργάνου. Το οικονομικό αντίτιμο που απαιτεί η συμμετοχή των παιδιών σε τέτοιους συλλόγους σε συνδυασμό με την οικονομική δυσχέρεια των ελληνικών οικογενειών ίσως να εξηγεί τη μικρή συμμετοχή των παιδιών σε αυτούς. Επιθυμία και πρόθεση των παιδιών για συμμετοχή σε οργανωμένους αθλητικούς συλλόγους υπήρχε, αλλά η επιλογή των δραστηριοτήτων καθοριζόταν από τους γονείς, καθώς όπως χαρακτηριστικά σχολίασε η Μαριάννα «...Θέλω να πάω μπαλέτο αλλά η μαμά και ο μπαμπάς δε με πάνε...». Επίσης πιθανότατα για τους ίδιους λόγους οι πολεμικές τέχνες και η ρυθμική ως δραστηριότητες ελεύθερου

χρόνου απουσίαζαν καθολικά από τους εννοιολογικούς χάρτες των συμμετεχόντων στην έρευνα. Μια άλλη διαπίστωση που προέκυψε από την ανάλυση των εννοιολογικών χαρτών ήταν η σχέση κάποιων εξωτερικών δραστηριοτήτων με τον τόπο και είδος κατοικίας, καθώς όπως χαρακτηριστικά ο Νικόλας ανέφερε «...Κάνω ποδήλατο στο χωριό, δεν μπορώ αλλού...».

Σε αντίθεση με τα δεδομένα άλλων ερευνών (Cherney & London, 2006; Δραγατογιαννακη και Συρακούλη, 2007; Θωίδης, 2000; Τοσουνίδης 2005) δε διαπιστώθηκε ότι το φύλο και η ηλικία επηρεάζει συνολικά τις αντιλήψεις των παιδιών για τον ελεύθερο χρόνο και συνεπώς την επιλογή δραστηριοτήτων τους. Παρατηρήθηκε μόνο μία τάση διαφοροποίησης για τη δραστηριότητα ποδοσφαίρου με βάση το φύλο, καθώς η δραστηριότητα αυτή επιλέχθηκε κατά κύριο λόγο από τα αγόρια. Βέβαια σε όλες τις προηγούμενες έρευνες χρησιμοποιήθηκε μεγάλο δείγμα παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας με την ηλικιακή διαφορά να κυμαίνεται μεταξύ 5-12 χρονών. Η αντίθεση αυτή ίσως να οφείλεται στο μικρό αριθμό των συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας και στη μικρή ηλικιακή διαφορά (ενός έτους) τους.

Αναφορικά με την επίδραση της πολιτισμικής κουλτούρας/θρησκευματος στις αντιλήψεις των παιδιών για τον ελεύθερο χρόνο φάνηκε από την παρούσα έρευνα μια τάση διαφοροποίησης των μουσουλμανόπαιδων στις εξωτερικές δραστηριότητες σε σχέση με τους χριστιανούς και συγκεκριμένα στο κολυμβητήριο και το παιχνίδι στην παιδική χαρά. Ειδικότερα οι επιμέρους έννοιες των εννοιολογικών χαρτών αποκάλυψαν, ότι η φυσική δραστηριότητα των συμμετεχόντων στην έρευνα μουσουλμανόπαιδων περιορίζεται στον εξωτερικό χώρο της αυλής του σπιτιού τους. Στο χώρο αυτό έκαναν ποδήλατο, έπαιζαν ποδόσφαιρο ή έτρεχαν. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτέλεσε ο χάρτης της Ζελιχά από τον οποίο απουσίαζαν παντελώς εξωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου. Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τα αντίστοιχα ερευνών της διεθνούς βιβλιογραφίας, όπου διαπιστώνεται ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και οι συνεπακόλουθες πρακτικές περιορίζουν την εμπλοκή των μειονοτικών πληθυσμών σε μέτρια φυσική δραστηριότητα στον ελεύθερο χρόνο τους, (Gordon-Larsen, McMurray, & Popkin, 1999; Kann et al., 1996; Lindquist, Reynolds, & Goran, 1999). Επιπρόσθετα στην παρούσα έρευνα δεν παρατηρήθηκε διαφοροποίηση μεταξύ των μουσουλμανόπαιδων αγοριών και κοριτσιών στις εξωτερικές δραστηριότητες. Όλες όμως οι έρευνες δεν έχουν καταλήξει στα ίδια αποτελέσματα με την παρούσα μελέτη (Brophy et al., 2011; De Knop et al., 1996). Οι αντιθέσεις αυτές είναι πιθανό να οφείλονται στην ιδιαιτερότητα του μουσουλμανικού πληθυσμού της Θράκης, στο μικρό δείγμα της έρευνας και στην ηλικία του πληθυσμού

που μελετήθηκε, καθώς δεν υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες σε μουσουλμανόπαιδες προσχολικής ηλικίας.

Εν κατακλείδι από τα αποτελέσματα της έρευνας δεν επαληθεύτηκε η επίδραση της ηλικίας στις αντιλήψεις των παιδιών για τον ελεύθερο χρόνο. Αντίθετα επαληθεύτηκαν οι υποθέσεις ότι το φύλο και η πολιτισμική κουλτούρα/θρήσκευμα επηρεάζει τις αντιλήψεις τους, καθώς και η υπόθεση ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας συνδέουν τον ελεύθερο χρόνο τους με δραστηριότητες οθόνης.

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Μέσα από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας θα λέγαμε ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αντιλαμβάνονται τον ελεύθερο χρόνο τους σε σχέση με τις δραστηριότητες στις οποίες εμπλέκονται στο σπίτι και έξω από αυτό. Εμφανής είναι η παρουσία των δραστηριοτήτων οθόνης στον ελεύθερο χρόνο τους στο σπίτι, όπως και του παιχνιδιού χωρίς όμως να γνωρίζουμε την ποσότητα χρόνου που αφιερώνεται σε καθεμία από αυτές. Μελλοντικές έρευνες θα πρέπει να εστιάσουν στη συγκέντρωση δεδομένων σχετικά με το χρόνο που αφιερώνουν τα νήπια στις δραστηριότητες αυτές στο διάστημα μιας ημέρας ή εβδομάδας.

Όσον αφορά στις εξωτερικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου θα λέγαμε ότι οι μη οργανωμένες κινητικές δραστηριότητες των παιδιών τείνουν να υπερκαλύπτουν τις οργανωμένες αθλητικές δραστηριότητες. Δεδομένου ότι η επιλογή των εξωτερικών δραστηριοτήτων πραγματοποιείται από τους γονείς περαιτέρω μελέτη και των δικών τους αντιλήψεων για τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών τους σε συνδυασμό με τις αντίστοιχες των παιδιών τους θα πρόσφερε χρήσιμες και ολοκληρωμένες πληροφορίες.

Το φύλο και το θρήσκευμα τείνει να επηρεάζει τις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τον ελεύθερο χρόνο τους και κυρίως τις δραστηριότητες εξωτερικού χώρου, αν και το δείγμα της έρευνας ήταν μικρό. Αντίθετα η ηλικία φαίνεται να μην επηρεάζει τις αντιλήψεις των παιδιών, ίσως γιατί ήταν μικρή η ηλικιακή διαφορά των συμμετεχόντων στην έρευνα. Μελλοντικές έρευνες θα πρέπει να εστιάσουν σε ένα μεγαλύτερο εύρος ηλικιακής διαφοράς, καθώς και στην περιοχή και είδος κατοικίας των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Συμπερασματικά τα αποτελέσματα της έρευνας συνηγορούν στην ανάγκη διαμόρφωσης σωστής συμπεριφοράς ελεύθερου χρόνου μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων από τα παιδιά, καθώς και ενημέρωσης/εκπαίδευσης των γονέων για τη συμβολή της άσκησης και της ικανοποιητικής φυσικής δραστηριότητας στην υγεία των παιδιών τους. Ιδιαίτερα όσον αφορά τη μουσουλμανική μειονότητα κρίνεται επιτακτική η ίδρυση σχολών γονέων μέσα στα όρια των οικισμών τους, προκειμένου να αντιληφθούν τα οφέλη της άσκησης στην πνευματική, κοινωνική και σωματική ευεξία των παιδιών τους.

VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alerby, E. (2000). A way of visualizing children's and young people's thoughts about the environment: A study of drawings. *Environmental Education Research*, 6(3), 205–222.
- Anderson-Inman, L., Ditson, L, & Ditson, M. (1998). Computer-based concept mapping: Promoting meaningful learning in science for students with disabilities. *Information Technologies and Disabilities Journal*, 5 (1-2).
- Aquilino, C. (2006). Children discover the fantastic world of paper. In A. J. Cañas, J. D. Novak, (Eds.), *Concept Maps: Theory, Methodology, Technology* (pp. 40-43). Costa Rica: Universidad de Costa Rica.
- Ausubel D., Novak J., & Hanesian H. (1978). *Educational Psychology: A cognitive view*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Avgerinou, M. D. (2009). Re-viewing visual literacy in the “bain d’images” era. *TechTrends*, 53(2), 28-34.
- Avouris, N., Margaritis, M. & Komis, V. (2004), Modelling interaction during small-group synchronous problem-solving activities: The Synergo approach, in A. Soller, M. Mühlenbrock, P. Jermann, and A. Martínez Monés (eds.), *Proceedings of the 2nd International Workshop on Designing Computational Models of Collaborative Learning Interaction*, 13-18, Maceio, Brasil.
- Barraza, L. (1999). Children's drawings about the environment. *Environmental Education Research*, 5(1), 49–67.

- Bouchard, C., Perusse, L., Deriaz, O., Despres, J.P., & Tremblay, A. (1993). Genetic influences on energy expenditure in humans. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 33, 345-350.
- Brophy, S., Crowley, A., Mistry, R., Hill, R., Choudhury, S., Thomas, N. E., & Rapport, F. (2011). Recommendations to improve physical activity among teenagers-A qualitative study with ethnic minority and European teenagers. *BMC public health*, 11(1), 412.
- Cañas, A. & Novak, J. (2006). Re-examining the foundations for effective use of concept maps, *Proceedings of the Second International Conference on Concept Mapping*, San José, Costa Rica.
- Cañas, A., Hill, G., Carff, R., Suri, N., Lott, J. & Comez, G. (2004), CmapTools: A knowledge modelling and sharing environment, *Proceedings of the First International Conference on Concept Mapping*, Pamplona, Spain.
- Cassata, E. & French, L. (2006). Using Concept Mapping to Facilitate Metacognitive Control in Preschool Children. In A. J. Cañas, J. D. Novak, (Eds.), *Concept Maps: Theory, Methodology, Technology* (pp. 590-597). Costa Rica: Universidad de Costa Rica.
- Cassata-Widera, A. E.(2008). Concept mapping and early literacy: A promising crossroads. In A J. Cañas, P. Reiska, M. Åhlberg & J. D. Novak, (Eds), *Concept Maps: Connecting Educators* (pp.189-196). Finland: Tallinn University.
- Certain, L. K.& Kahn, R.S. (2002). Prevalence, correlates, and trajectory of television viewing among infants and toddlers. *Pediatrics*, 109, 634-642.
- Cherney, I. D., & London, K. (2006). Gender-linked differences in the toys, television shows, computer games, and outdoor activities of 5-to 13-year-old children. *Sex Roles*, 54(9), 717-726.

- Cimolino, L., Kay, J. and Miller, A. (2003), Incremental student modelling and reflection by verified concept-mapping, *Proceedings of 11th International Conference on Artificial Intelligence in Education*, Sydney, Australia.
- Clark, C. (1999). The autodriven interview: A photographic viewfinder into children's experience. *Visual Sociology*, 14, 39–50.
- Clark-Ibáñez, M. (2004). Framing the social world with photo-elicitation interviews. *American Behavioral Scientist*, 47(12), 1507–1527.
- Γουμενάκης, Ι. & Κόμης, Β. (2002). Η χρήση της εννοιολογικής χαρτογράφησης για τη μελέτη των αναπαραστάσεων των μαθητών του Δημοτικού σχολείου για το Διαδίκτυο. *Πρακτικά 3^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου στη Διδακτική Φυσικών Επιστημών και νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση*. Ρέθυμνο: ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Cox, S. (2005). Intention and meaning in young children's drawing. *International Journal of Art and Design Education*, 24(2), 115–125.
- Dale, M. A., & Lyddon, W. J. (2000). Sandplay: An investigation into a child's meaning system via the self-confrontation method for children. *Journal of Constructivist Psychology*, 13, 135–154.
- De Knop, P., Theeboom, M., Wittock, H., & De Martelaer, K. (1996). Implications of Islam on Muslim girls' sport participation in Western Europe. Literature review and policy recommendations for sport promotion. *Sport Education and Society*, 1, 147–164.
- Δραγατογιαννάκη, Π. & Συρακούλης, Κ.(2007). Χρήση χρόνου και συμμετοχή σε δραστηριότητες μαθητών Δημοτικού Σχολείου : Η περίπτωση της Πάτρας. *Πρακτικά 2^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Αναψυχής-Ελεύθερου χρόνου & Αθλητικού Τουρισμού*. Τρίκαλα: ΤΕΦΑΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Dregval, L., & Petrauskiene, A. (2009). Associations between physical activity of primary school first-graders during leisure time and family socioeconomic status. *Medicina (Kaunas)*, 45(7), 549-556.

- Einarsdottir, J., Dockett, S. & Perry, B. (2009). Making meaning: children's perspectives expressed through drawings, *Early Child Development and Care*, 179 (2), 217-232.
- Epstein, I., Stevens, B., McKeever, P., & Baruchel, S. (2006). Photo elicitation interviews (PEI): Using photos to elicit children's perspectives. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(3), 1–11.
- Figueiredo, M., Lopes, A. S., Firmina, R., & DeSousa, S. (2004). Things we know about the cow*: Concept mapping in a preschool setting. In A. J. Cañas, J. D. Novak & F. M. González (Eds.), *Concept maps: Theory, methodology, technology*. (pp.163-166). Pamplona, Spain: Universidad Pública de Navarra
- Gallenstein, N. L. (2005). Never too young for a concept map. *Science and Children*, 43(1), 44–47.
- Gharahbeiglu, M. (2007). Children's interaction with urban play spaces in Tabriz, Iran. *Visual Studies*, 22(1), 48–52.
- Gilbert, J.K., Osbourne J. & Fensham P.J. (1982). Children's science and its consequences for teaching. *Science Education*, 66 (4), 623 – 633.
- Gill, P. E. & Persson, M. (2008). On using concept maps to study school children's understanding of leisure time, *Leisure Studies*, 27(2), 213-220.
- Gomez, G. (2005). Young children's use of a voice-input device to transform their symbolic maps into concept maps. *National Institute for Design Research, Swinburne University of Technology*. Retrieved September, 29, 2013, from http://www.octf.sa.edu.au/files/links/gome_1.doc
- Gordon-Larsen, P., McMurray, R.G., & Popkin, B.M. (1999). Adolescent physical activity and inactivity vary by ethnicity: The National Longitudinal Study of Adolescent Health. *Journal of Pediatrics*, 135, 301–306.

- Gouli, E., Gogoulou, A., Tsakostas, C. & Grigoriadou, M. (2006), How COMPASS supports multi-feedback forms & components adapted to learner's characteristics. In A. Cañas & J. Novak (eds.), *Concept Maps: Theory, Methodology, Technology, Proceedings of the Second International Conference on Concept Mapping*, (p.p. 255-262), San José, Costa Rica.
- Grund, A., Krause, H., Siewers, M., Rieckert, H. & Müller, M.J.(2001). Is TV viewing an index of physical activity and fitness in overweight and normal weight children? *Public Health Nutrition*, 4(6), 1245-1251.
- Hunter, J., Monroe-Ossi H, & Fountain, C. (2008). Young Florida naturalists: Concept mapping and science learning of preschool children. In A J. Cañas, P. Reiska, M. Åhlberg & J. D. Novak, (Eds), *Concept Maps: Connecting Educators* (pp.756-763). Finland: Tallinn University.
- Hofferth, S. L., & Sandberg, J. F. (2004). How American children spend their time. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 295-308.
- Θωϊδης, Ι. (2000). *Σχολείο και ελεύθερος χρόνος: συμβολή στην προβληματική του ελεύθερου χρόνου στα πλαίσια της λειτουργίας των σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη, Ελλάδα.
- Jonassen, D. (2000). *Computers as mindtools for schools: Engaging critical thinking*, Columbus. Prentice-Hall.
- Kahan, D. (2003). Islam and physical activity: Implications for American sport and physical educators. *Journal of Physical Education, Recreation, and Dance*, 74, 48–54.
- Kann, L., Warren, C. W., Harris, W. A., Collins, J. L., Williams, B. I., & Ross, J. G. (1996). Youth risk behavior surveillance- United States, 1995. *Journal of School Health*, 66,365–377.
- Keenan, T. (2002). *An introduction to child development*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Kendrick, M., & McKay, R. (2004). Drawings as an alternative way of understanding young children's constructions of literacy. *Journal of Early Childhood Literacy*, 4(1), 109–128.
- Κόμης, Β. και Φείδας, Χ. (2000), Παιδαγωγικές και τεχνολογικές αρχές σχεδίασης ενός λογισμικού συνεργατικής εννοιολογικής χαρτογράφησης βασισμένο στο Διαδίκτυο, στο Β. Κόμης (επιμ.), *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου «Οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στην Εκπαίδευση»*, Πάτρα.
- Κουθούρης, Χ. (2009). *Υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής, ακραία αθλήματα*. Θεσσαλονίκη: Χριστοδουλίδη.
- Κουφού, Α., Τσώλης, Δ., Εργαζάκη, Μ., Κόμης Β. & Ζόγκζα Β. (2007). Η χρήση εννοιολογικών χαρτών κατασκευασμένων σε υπολογιστικό περιβάλλον ως εργαλείο διδασκαλίας. *Πρακτικά 4^{ου} Συνεδρίου ΤΠΕ στην Εκπαίδευση*. Σύρος : ΕΠΥΝΑ.
- Ledig, M. (1992). *Vielfalt oder einfalt-Kinderfreudshaften und spielkontakte*. Deutsches Jugendinstitut, Munchen.
- Lecea, M. B. (2008). Using concept maps to help 3 year old children to adapt to the environment. In A J. Cañas, P. Reiska, M. Åhlberg & J. D. Novak, (Eds), *Concept Maps: Connecting Educators* (pp. 262-265). Finland: Tallinn University.
- Lewin C. (2004) Access and use of technologies in the home in the UK: implications for the curriculum, *Curriculum Journal*, 15(2), 139-154.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Lindquist, C.H., Reynolds, K.D., & Goran, M.I. (1999). Sociocultural determinants of physical activity among children. *Preventive Medicine*, 29, 305–312.
- Mancinelli, C. (2006). Learning while having fun: Conceptualization itineraries in kindergarten, children experiences with c-maps in an Italian school. In A. J. Cañas, J. D.

Novak, (Eds.), *Concept Maps: Theory, Methodology, Technology* (pp.343-350). Costa Rica: Universidad de Costa Rica.

Mancinelli, C. (2008). Motivation and learning-kindergarten experiences with c-maps in an Italian school. In A J. Cañas, P. Reiska, M. Åhlberg & J. D. Novak, (Eds), *Concept Maps: Connecting Educators* (pp.189-193). Finland: Tallinn University.

Manios, Y. Kourlaba, G. Kondaki, K. Grammatikaki, E., Anastasiadou, A. & Romagiannikou, E. (2009). Obesity and television watching in preschoolers in Greece: the GENESIS study. *Obesity*, 17(11), 2047–2053.

Markham, K. M., Mintzes, J. J. & Jones, M. G. (1994). The concept map as a research and evaluation tool: Further evidence of validity. *Journal of Research in Science Teaching*, 31 (1), 91-101.

Martin, J. J., McCaughtry, N., & Shen, B. (2008). Predicting physical activity in Arab-American children. *Journal of Teaching Physical Education*, 27(2), 205-219.

McAleese, R. (1998). The Knowledge Arena as an Extension to the Concept Map: Reflection in Action, *Interactive Learning Environments*, 6(3), 1-22.

McHale, S. M., Crouter, A. C. & Tucker, C. J. (2001). Free-Time Activities in Middle Childhood: Links with Adjustment in Early Adolescence. *Child Development*, 72 (6), 1764–1778.

McLemore, B., Monroe-Ossi, H., Wehry, S. & Hunter, J. (2012). Using concept maps to promote the emergent literacy skills of 3 to 5 year old children. In A. J. Cañas, J. D. Novak & Vanhear, J. (Eds.), *Concept Maps: Theory, Methodology, Technology* (pp. 460-467). Malta, University of Malta.

Mintzes, J., Wandersee, J. and Novak, J. (2000). *Assessing science understanding: A human constructivist view*, London: Academic Press.

- Mizen, P. (2005). A little “light work”? Children’s images of their labor. *Visual Studies*, 20(2), 124–139.
- Morse, MJ. (1994). *Critical issues in qualitative research methods*. Thousand Oaks: Sage Publ.
- Myers, O. E., Saunders, C. D., & Garrett, E. (2003). What do children think animals need? Aesthetic and psychosocial conceptions. *Environmental Education Research*, 9(3), 305–325.
- Natsiopoulou, T., & Bletsou, M. (2011). Greek preschoolers’ use of electronic media and their preferences for media or books. *International Journal of caring sciences*, 4(2), 97–104.
- Novak J. D. (1998). *Learning, Creating and Using Knowledge: Concept Maps as Facilitative Tools in Schools and Corporations*, Mahweh, NJ: Lawrence Earlbaum Associates.
- Novak, J.D. & Gowin D. B (1984). *Learning How to Learn*, New York and Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Papageorgiou, F. (1993). Leisure policy in Greece. *Leisure policies in Europa*, 175-187.
- Parahoo, K. (2006). *Nursing research: Principles, process and issues*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Πάτση, Χ., Αντωνίου, Π., Λυμνιούδης, Α., Υφαντίδου, Γ., Δαμιανάκη, Μ. & Λιούσα, Α. (2010). Η επίδραση των παιχνιδιών στον υπολογιστή στην ενασχόληση των παιδιών με φυσικές δραστηριότητες. *Πρακτικά 18^ο Διεθνούς Συνεδρίου Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού*. Κομοτηνή: ΤΕΦΑΑ, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Polit, FD. & Hungler, PB. (1999). *Nursing research: Principles and methods*. Philadelphia, Lippincott.

- Punch, S. (2002). Research with children: The same or different from research with adults? *Childhood*, 9(3), 321–341.
- Ράπτης, Α. & Ράπτη, Α. (2003). *Μάθηση και διδασκαλία στην εποχή της πληροφορίας: Ολική Προσέγγιση*, Τόμος Α'. Αθήνα,.
- Raynor, H. A., Jelalian, E., Vivier, P. M., Hart, C. N., & Wing, R. R. (2009). Parent-reported eating and leisure-time activity selection patterns related to energy balance in preschool-and school-aged children. *Journal of nutrition education and behavior*, 41(1), 19-26.
- Redd, J., & Gentile, D. (2012). Impact of Mobile Media on Early Childhood. *Proceedings of 23rd Society for Information Technology & Teacher Education International Conference*. Austin, Texas : Association for the Advancement of Computing in Education.
- Riley, N. R. & Ahlberg, M. (2004). Investigating the use of ICT-based concept mapping techniques on creativity in literacy tasks. *Journal of Computer Assisted Learning*, 20(4), 244-256.
- Serrano, R. M., Ruiz, R. O., & Romera, E. M. (2010). Competencia lingüística y dominio preconceptual: trabajando mapas conceptuales en Educación Infantil Language proficiency and pre-conceptual mastery: working with concept maps in Early Childhood Education. *Revista de Educación*, 353, 589-613.
- Shaw, S.M., Kleiber, D.A., & Caldwell, L.L. (1995). Leisure and identity formation in male and female adolescents: A preliminary examination. *Journal of Leisure Research*, 27(3), 245–263.
- Stephenson, A. (2009). Horses in the sandpit: Photography, prolonged involvement, and “stepping back” as strategies for listening to children’s voices. *Early Child Development and Care*, 179(2), 131–141.
- Thompson, C. (1999). Qualitative research into nursing decision making: Factors for consideration in theoretical sampling. *Qualitative Health Research*, 9(6), 815–828.

- Τοσουνίδης, Α. (2005). Η ανάλυση του ελεύθερου χρόνου μαθητών και φοιτητών στην περιφέρεια. *Πρακτικά 1^ο Πανελληνίου Συνεδρίου Αναψυχής-Ελεύθερου χρόνου & Αθλητικού Τουρισμού*. Τρίκαλα: ΤΕΦΑΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Τσεκούρα, Ο. (2006). Συνεργατικές Δραστηριότητες με εκπαιδευτικό λογισμικό στο νηπιαγωγείο: Μια μελέτη περίπτωσης. *Μεταπτυχιακή Διατριβή*, Πανεπιστήμιο Πατρών. Πάτρα, Ελλάδα.
- Turns, J., Atman, C., & Adams, R. (2000). Concept Maps for Engineering Education: A Cognitively Motivated Tool Supporting Varied Assessment Functions. *IEEE Transactions On Education*. 43(2), 164 - 173.
- Vandewater, E. A., Bickham, D. S., & Lee, J. H. (2006). Time well spent? Relating television use to children's free-time activities. *Pediatrics*, 117(2), 181-191.
- Vryzas K, Tsitouridou M (2002). The home computer in children's everyday life: the case of Greece. *Learning, Media and Technology*, 27(1), 9-17.
- West, D., Park, J., Pomeroy, J., & Sandoval, J. (2002). Concept mapping assessment in medical education: a comparison of two scoring systems. *Medical Education*. 36(9), 820-826.
- Wheeldon, J. & Faubert, J. (2009). Framing Experience: Concept Maps, MindMaps, and Data Collection in Qualitative Research, *International journal of qualitative methods*, 8(3), 68-83.
- Φεσάκης, Γ. (2011). Πρόσβαση νηπίων σε ΤΠΕ εκτός σχολείου και σχετικές δραστηριότητές τους. *Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση*, 2(1-2), 5-27.
- Yamada-Rice, D. (2010). Beyond words: An enquiry into children's home visual communication practices. *Journal of Early Childhood Literacy*, 10(3), 341-363.

- Yamashita, S. (2002). Perception and evaluation of water in landscape: Use of photo-projective method to compare child and adult residents' perceptions of a Japanese river environment. *Landscape and Urban Planning*, 62, 3–17.
- Yenawine, P. (1997). *Thoughts on visual literacy*. In S. B. H. James Flood, & Diane Lapp (Eds.), *Handbook of research on teaching literacy through communicative and visual arts*. New York: Macmillan Library Reference.
- Yuen, F. C. (2004). “It was fun ... I like drawing my thoughts”: Using drawings as part of the focus group process with children. *Journal of Leisure Research*, 36(4), 461–482.

VIII. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1

Εικόνες δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου που προστέθηκαν στη βιβλιοθήκη του λογισμικού.

Εξωτερικές δραστηριότητες

Κάνω ποδήλατο

Κάνω καράτε/ταε κβο ντο κλπ.

Ενόργανη

Παίζω ποδόσφαιρο

Στίβος

Κολυμβητήριο

Πηγαίνω σε χορευτικό παραδοσιακών χορών

Ρυθμική

Μπαλέτο

Οδηγισμός

Παιχνίδι στην παιδική χαρά

Εκμάθηση μουσικού οργάνου

Εσωτερικές δραστηριότητες

Παιχνίδι στο σπίτι

Ανάγνωση παραμυθιού

Τηλεόραση/Βίντεο/DVD

Παιχνίδια στον υπολογιστή

Ζωγραφική

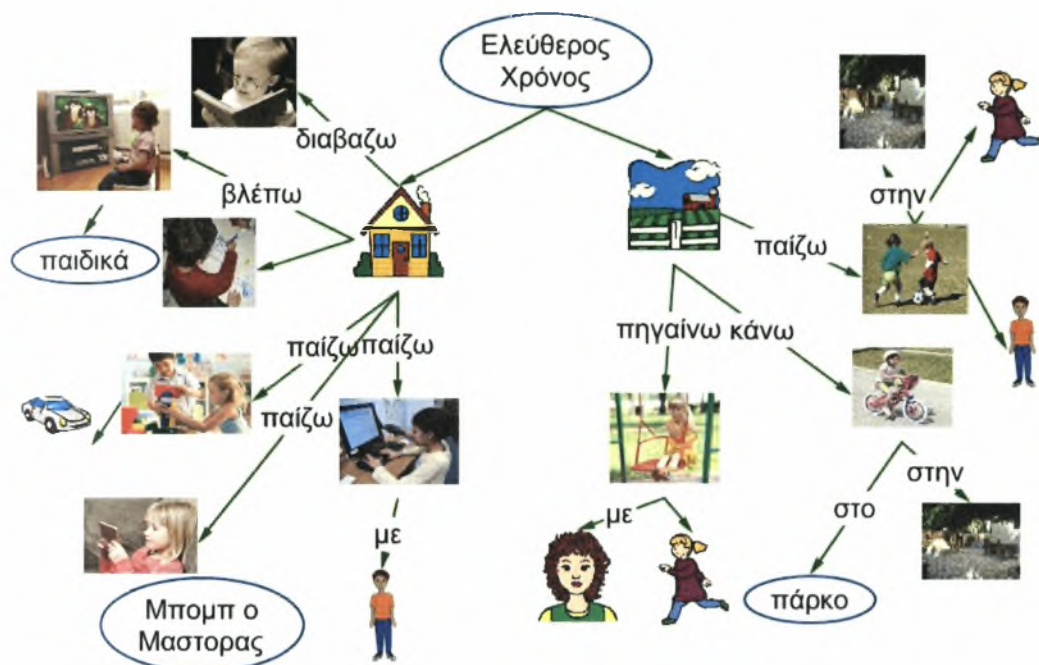
Ηλεκτρονικά παιχνίδια

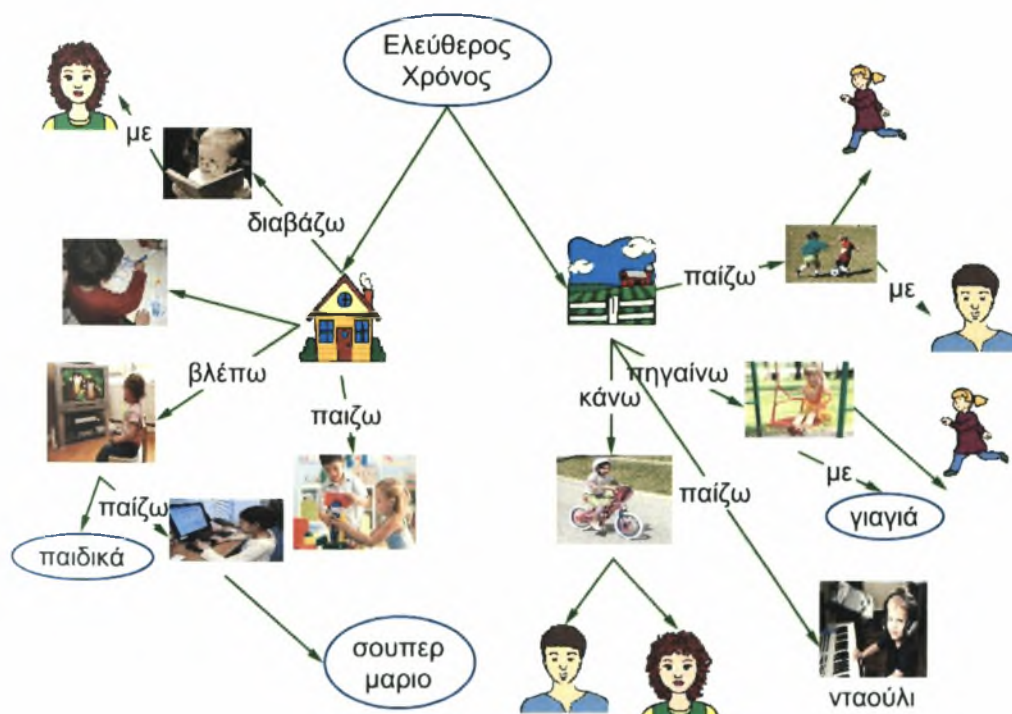
Ακρόαση μουσικής

Παράρτημα 2

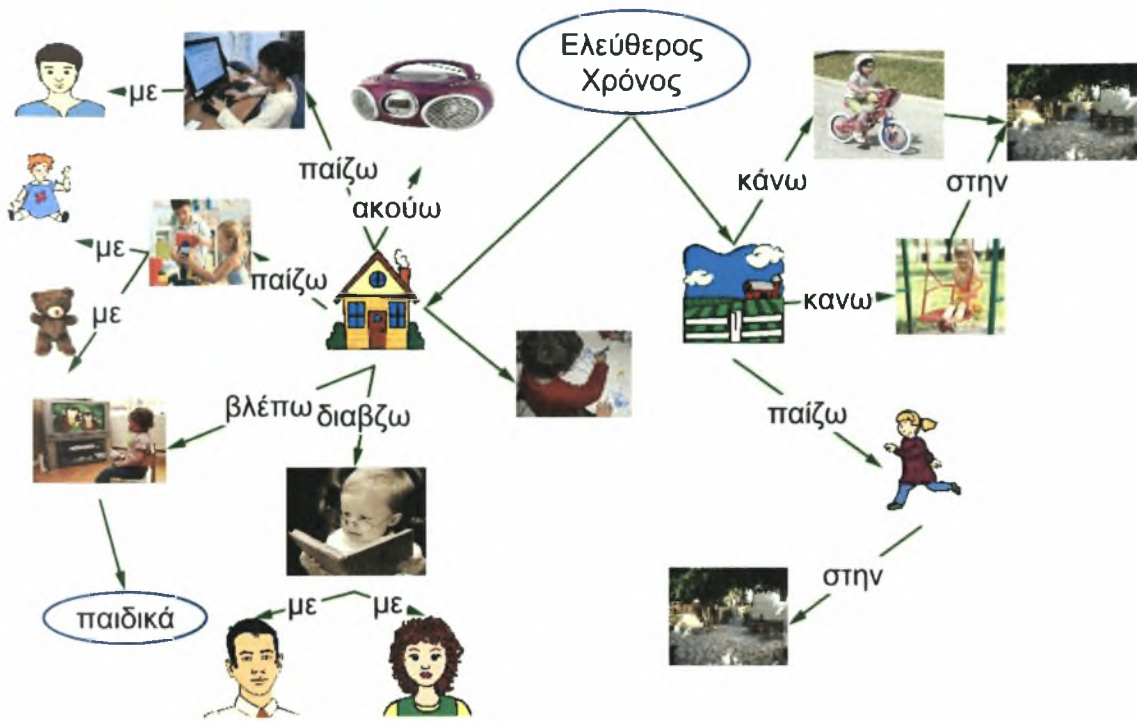
Οι εννοιολογικοί χάρτες που κατασκεύασαν τα παιδιά στο λογισμικό εννοιολογικής χαρτογράφησης Kidspiration. Οι συνδεδεμένες λέξεις που περιέχουν οι χάρτες προέρχονται από την απομαγνητοφώνηση των λέξεων που ηχογράφησαν τα νήπια.

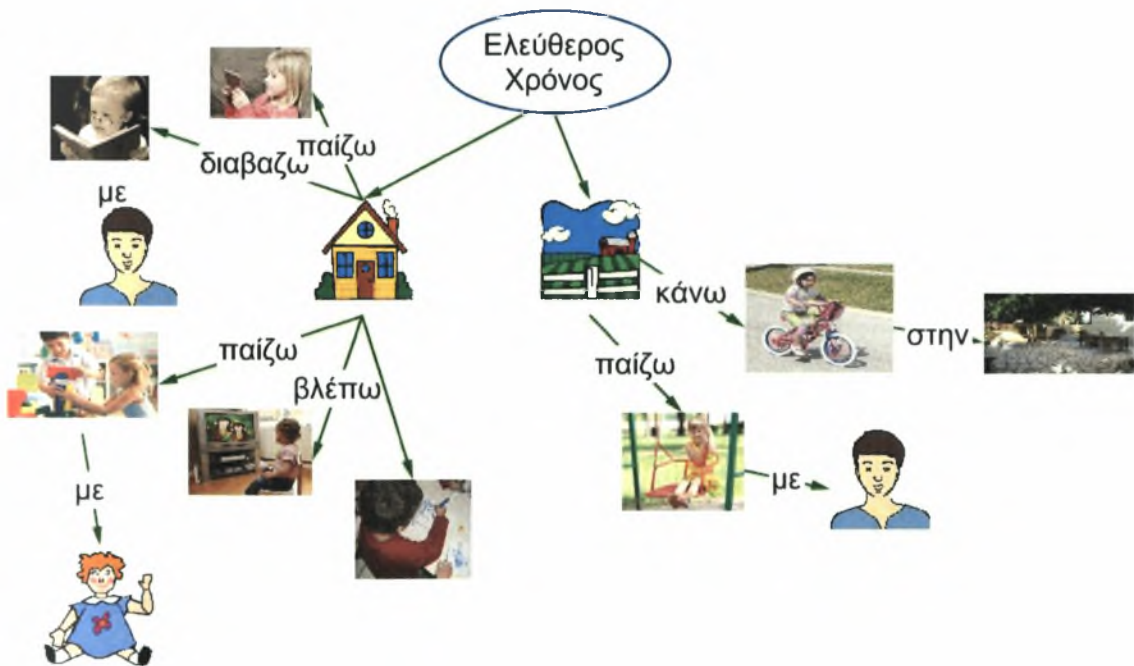
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Γρηγόρη (νήπιο, χριστιανός)

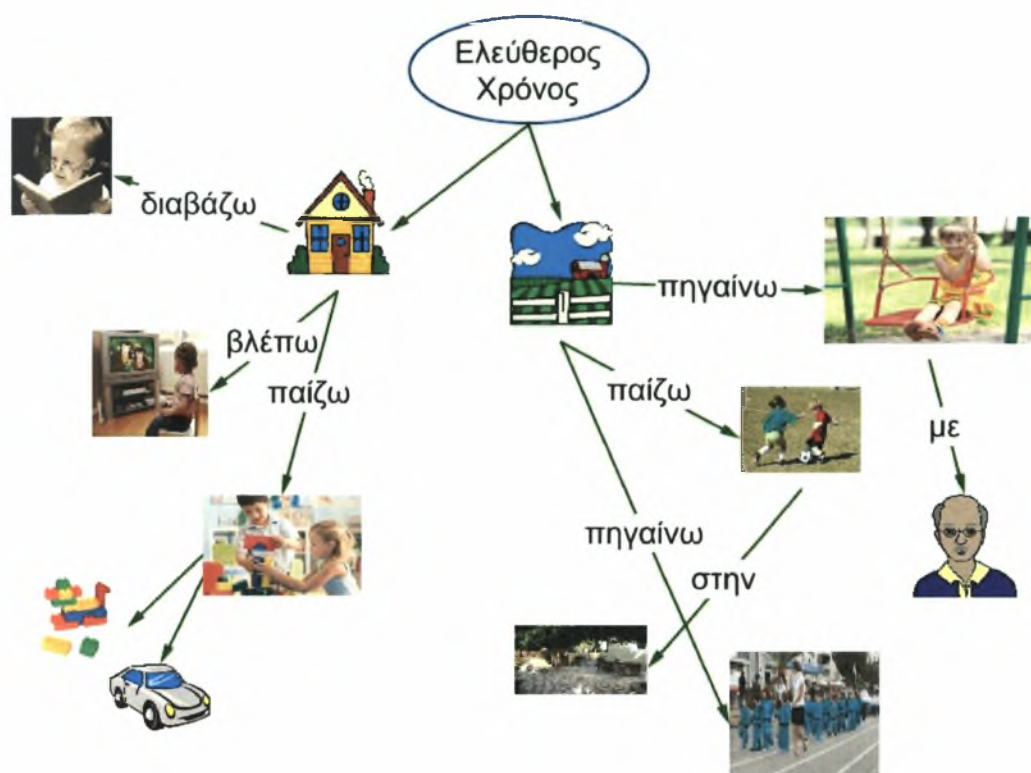
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Γιάννη (προνήπιο, χριστιανός)

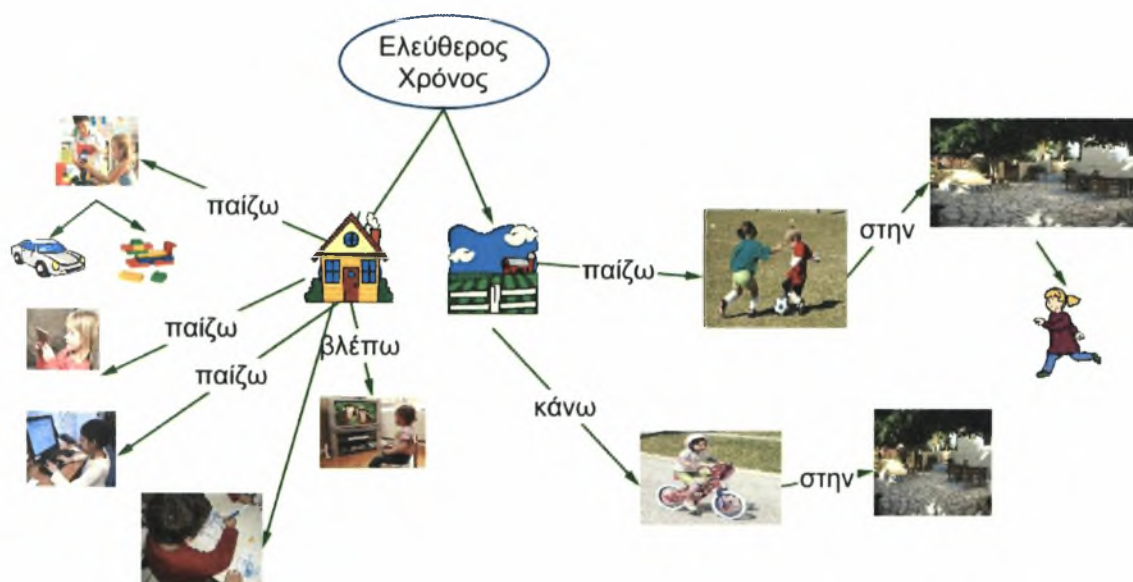
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Αγγελικής (προνήπιο, χριστιανή)

Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Αισεγκιούλ (νήπιο, μουσουλμάνα)

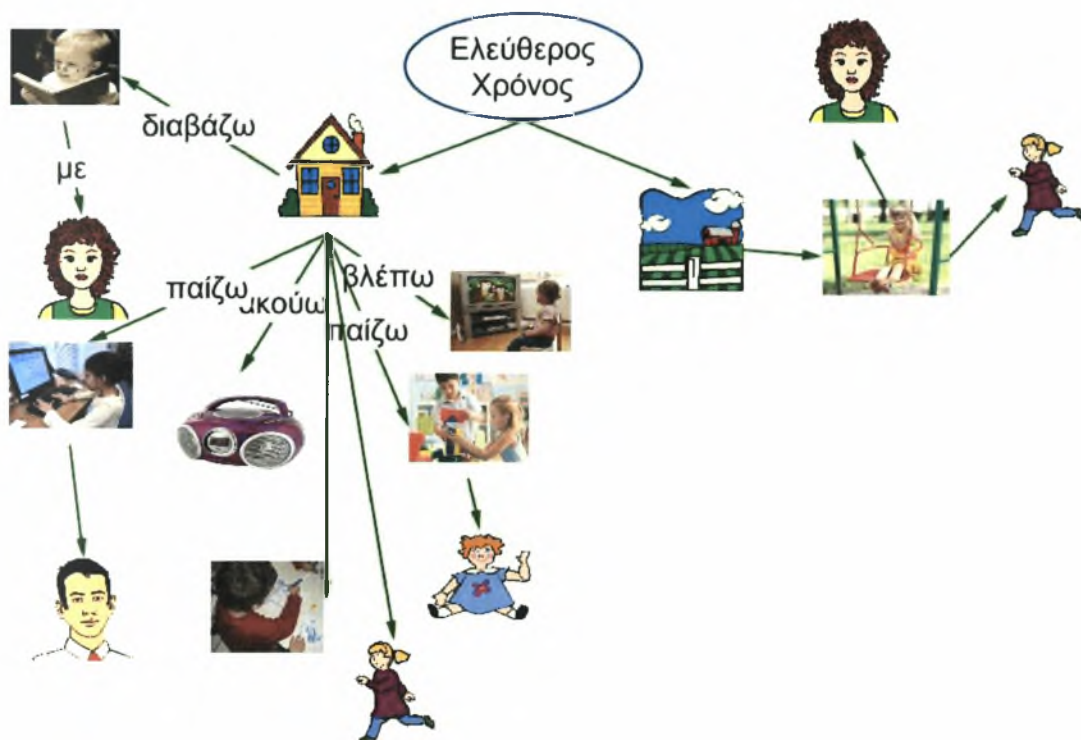

Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Γιουνούς (νήπιο, μουσουλμάνος)

Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Κερέμ (νήπιο, μουσουλμάνος)

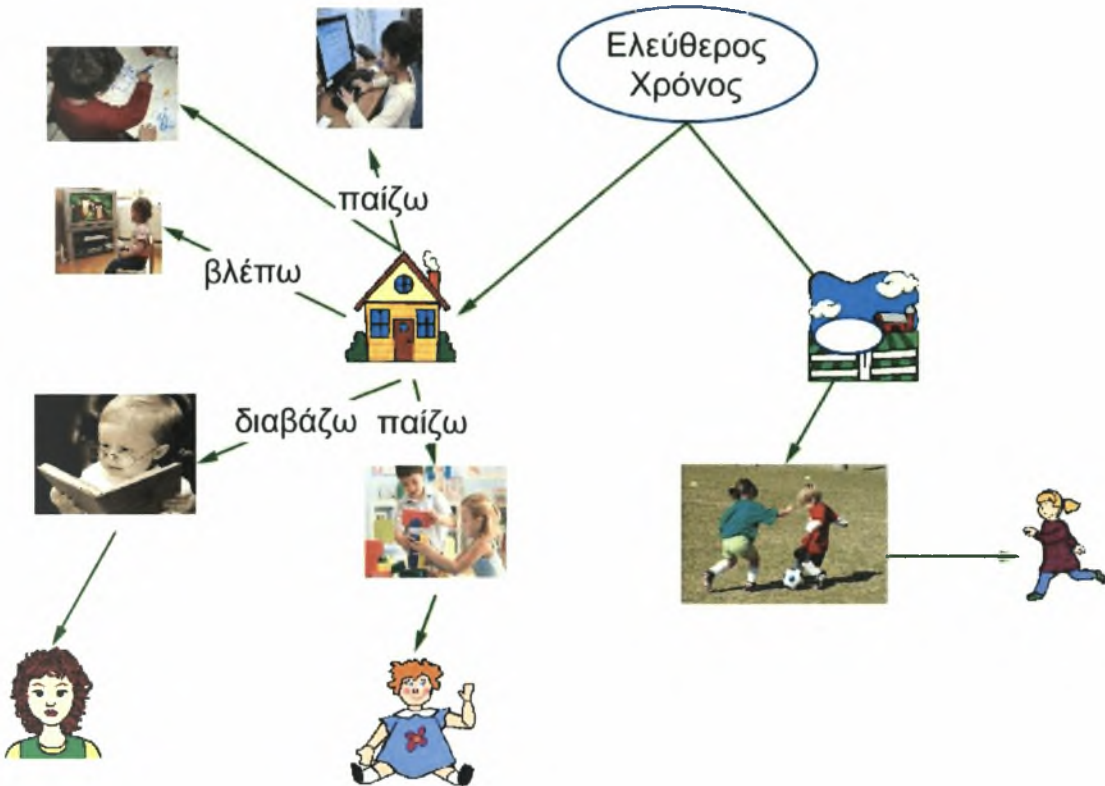

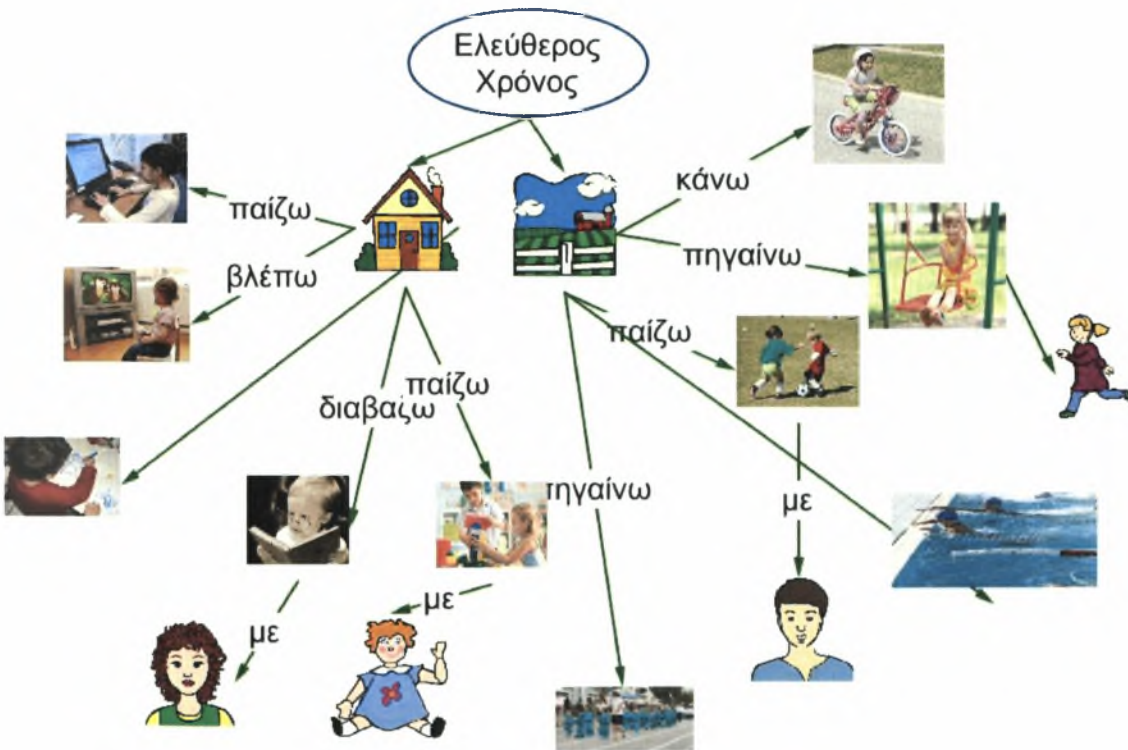
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Μαριάννας (νήπιο, χριστιανή)

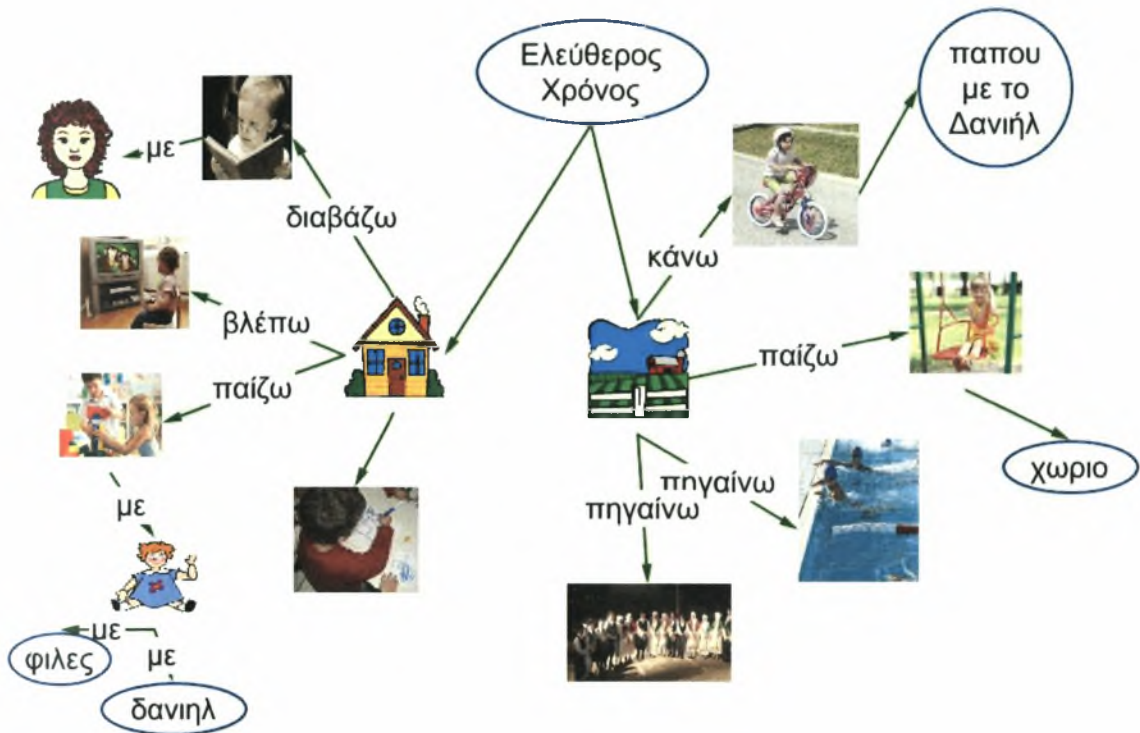
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Μελίνας (προνήπιο, χριστιανή)

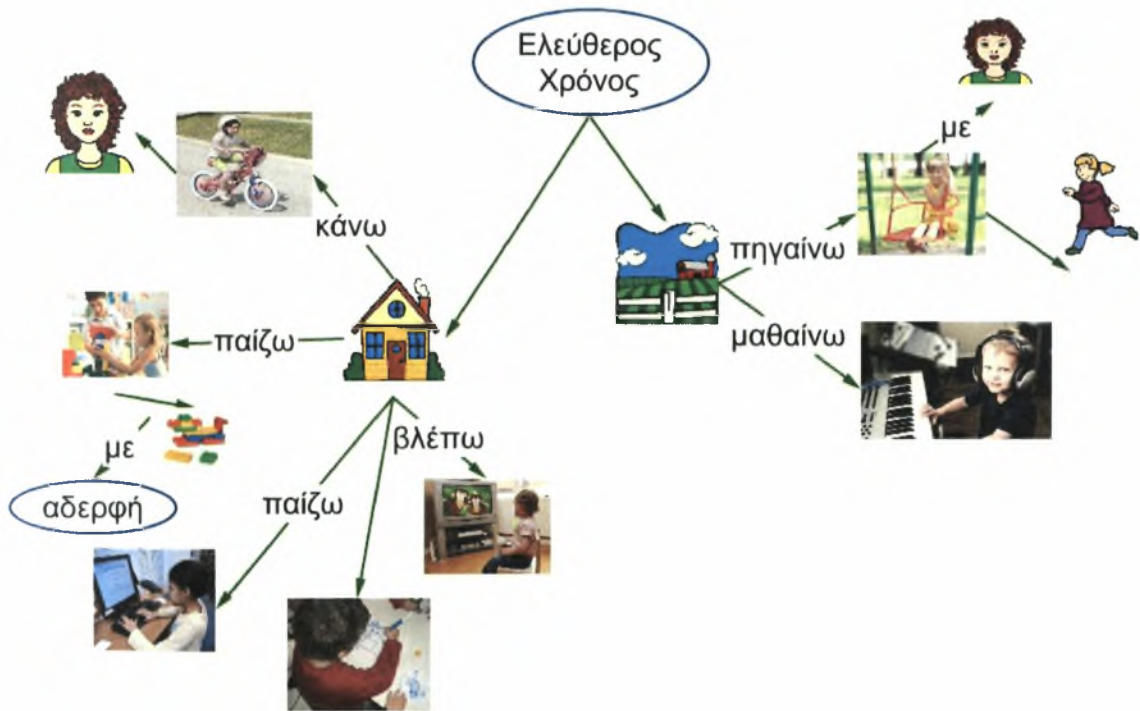
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Μπεννού (νήπιο, μουσουλμάνο)

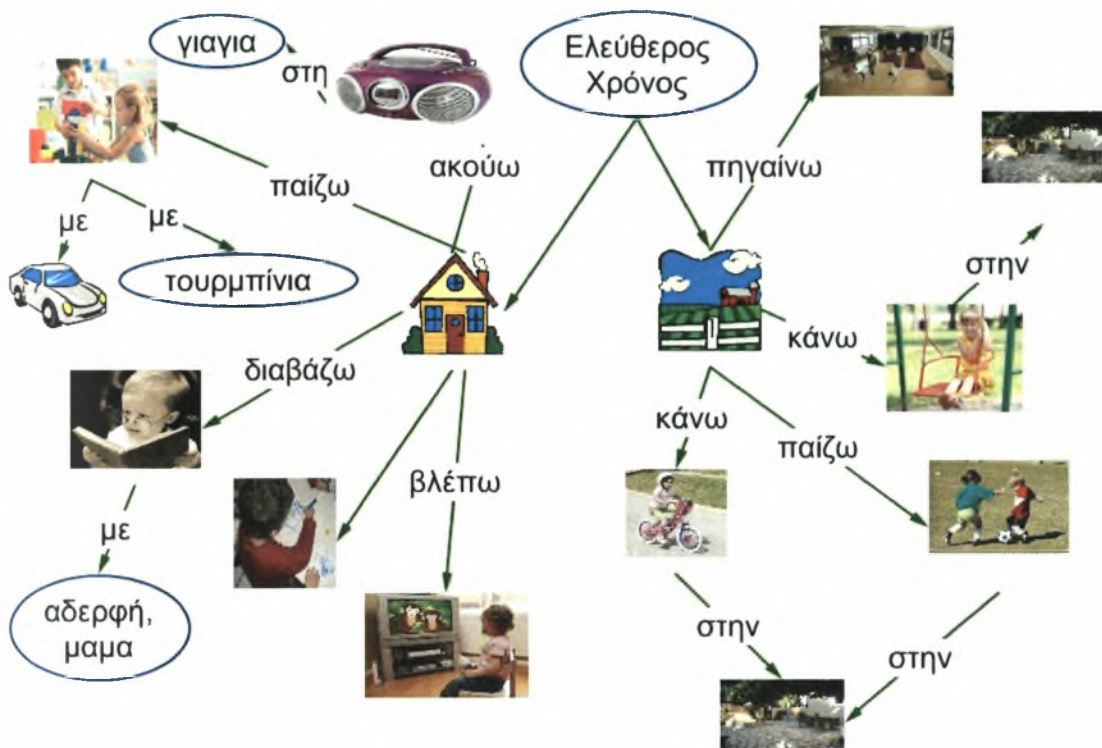
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Ξένιας (πρνήπιο, χριστιανή)

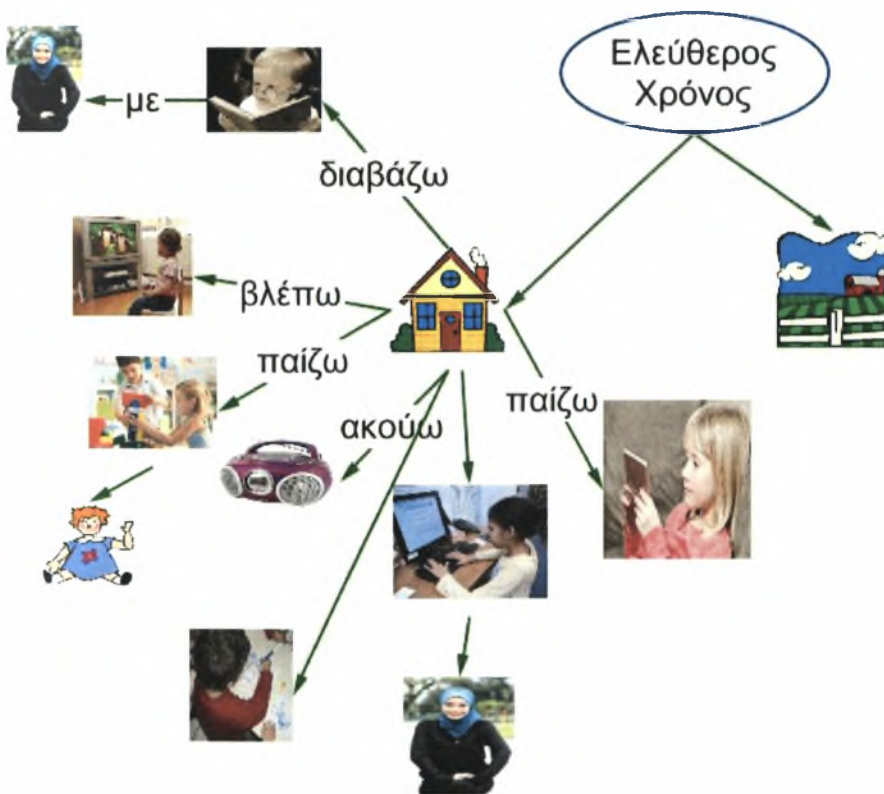
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Αθανασίας (νήπιο, χριστιανή)

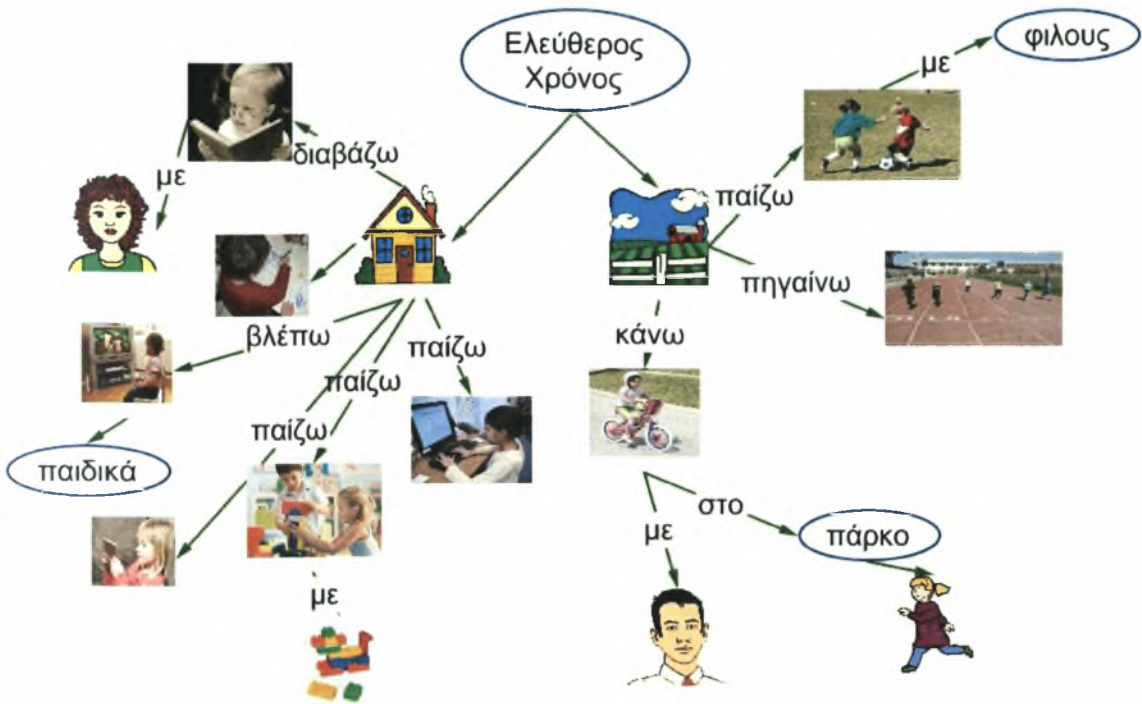
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Βάσως (νήπιο, χριστιανή)

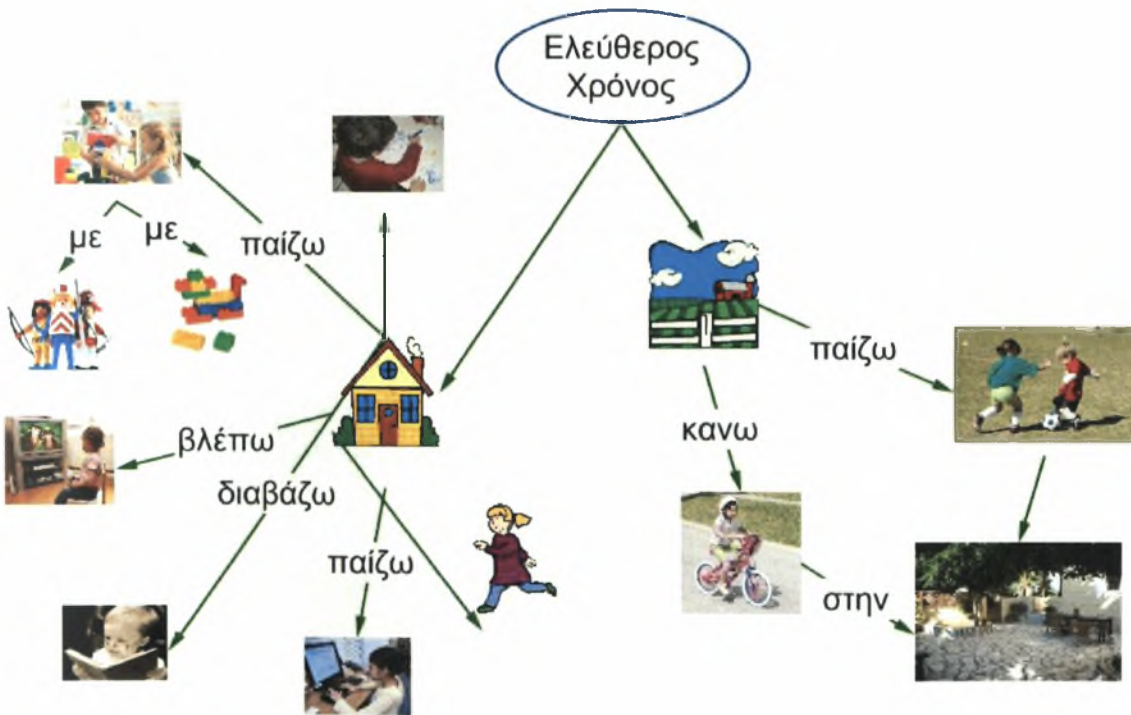
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Δημήτρη (προνήπιο, χριστιανός)

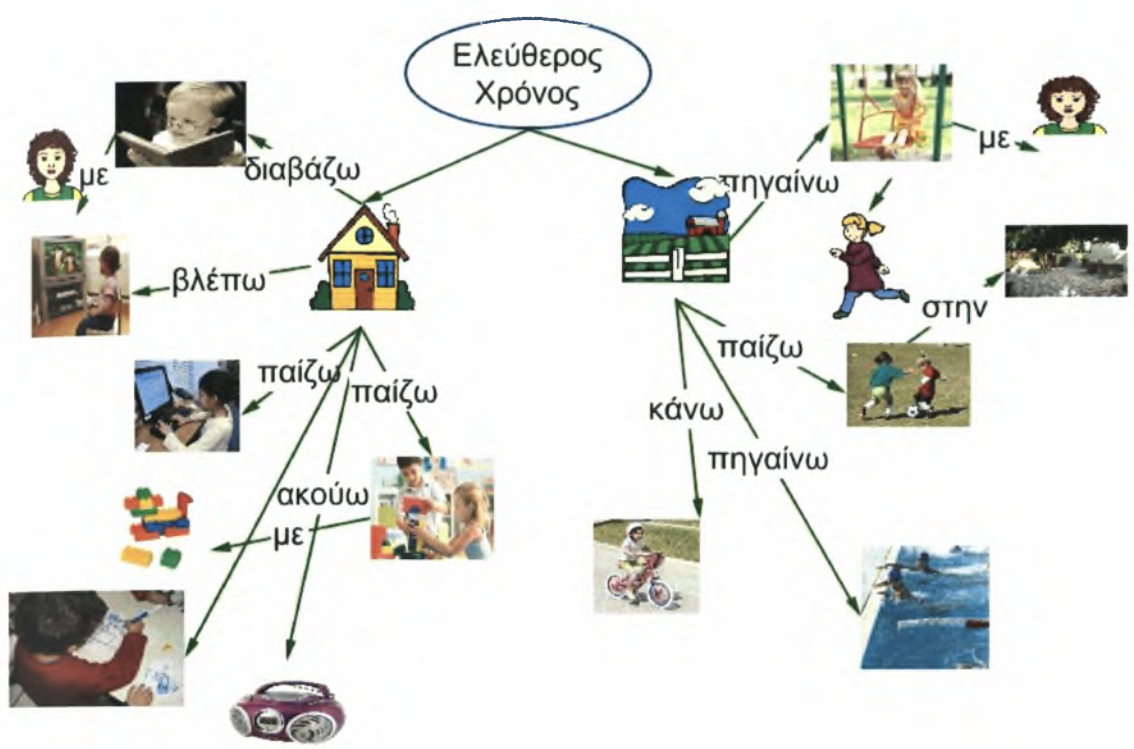
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Ζελιχά (νήπιο, χριστιανή)

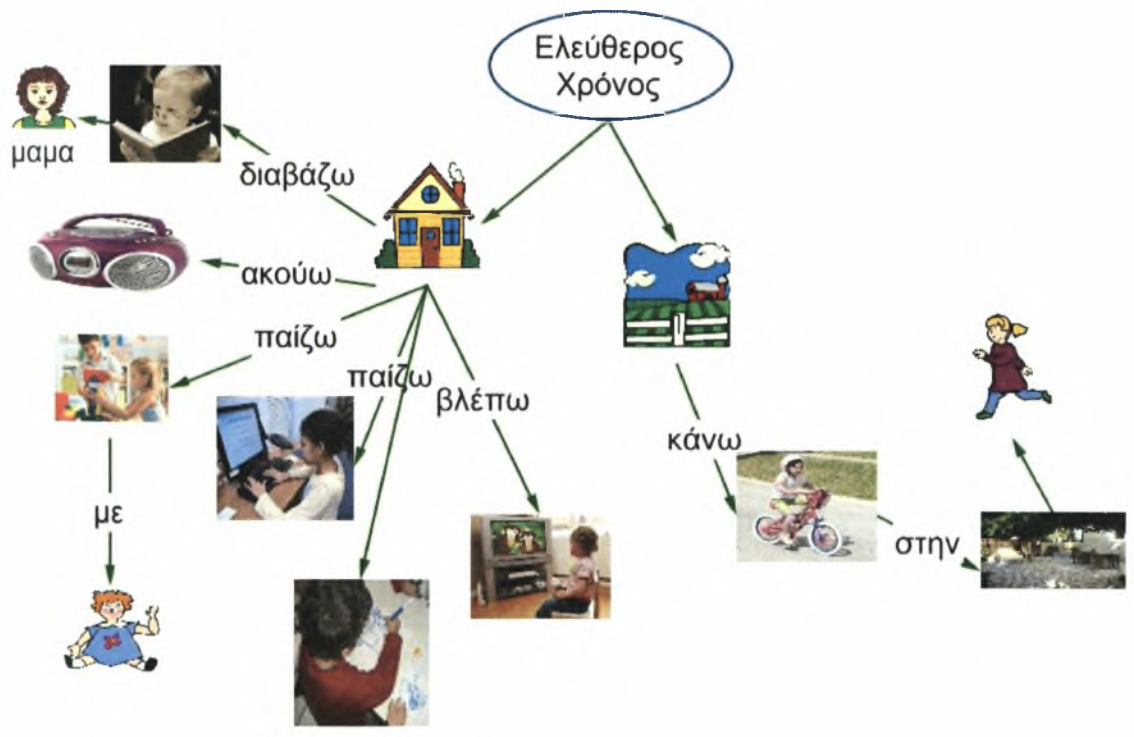
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Θανάση (προνήπιο, χριστιανός)

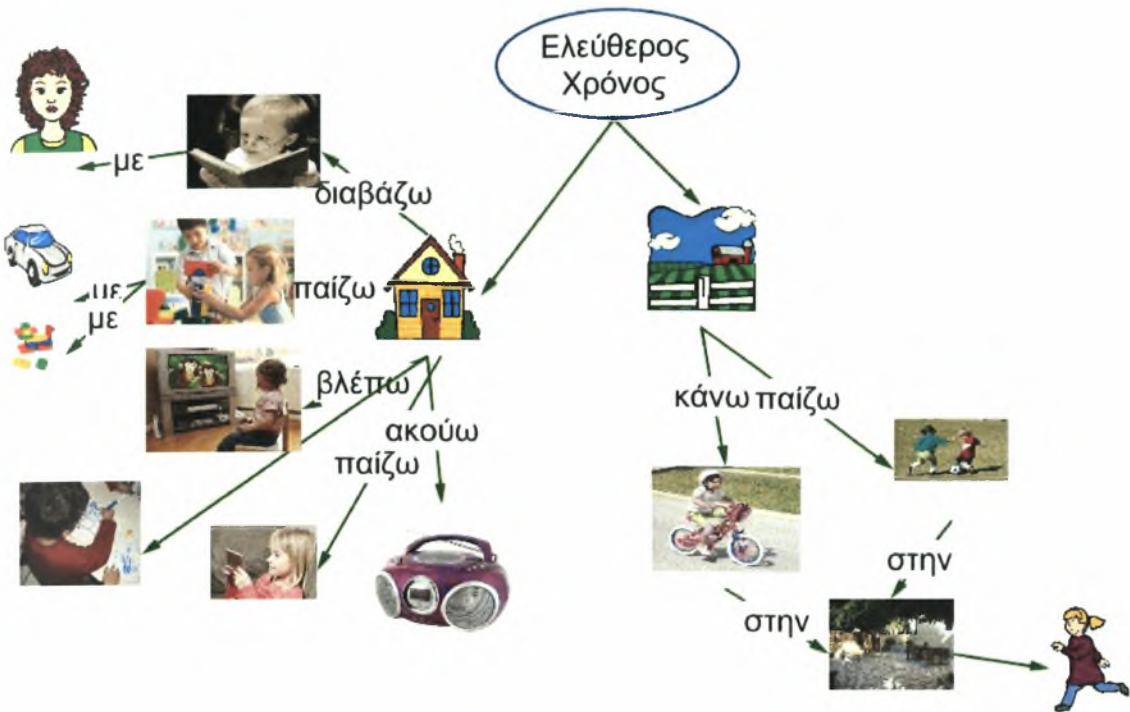
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Κάαν (νήπιο, χριστιανός)

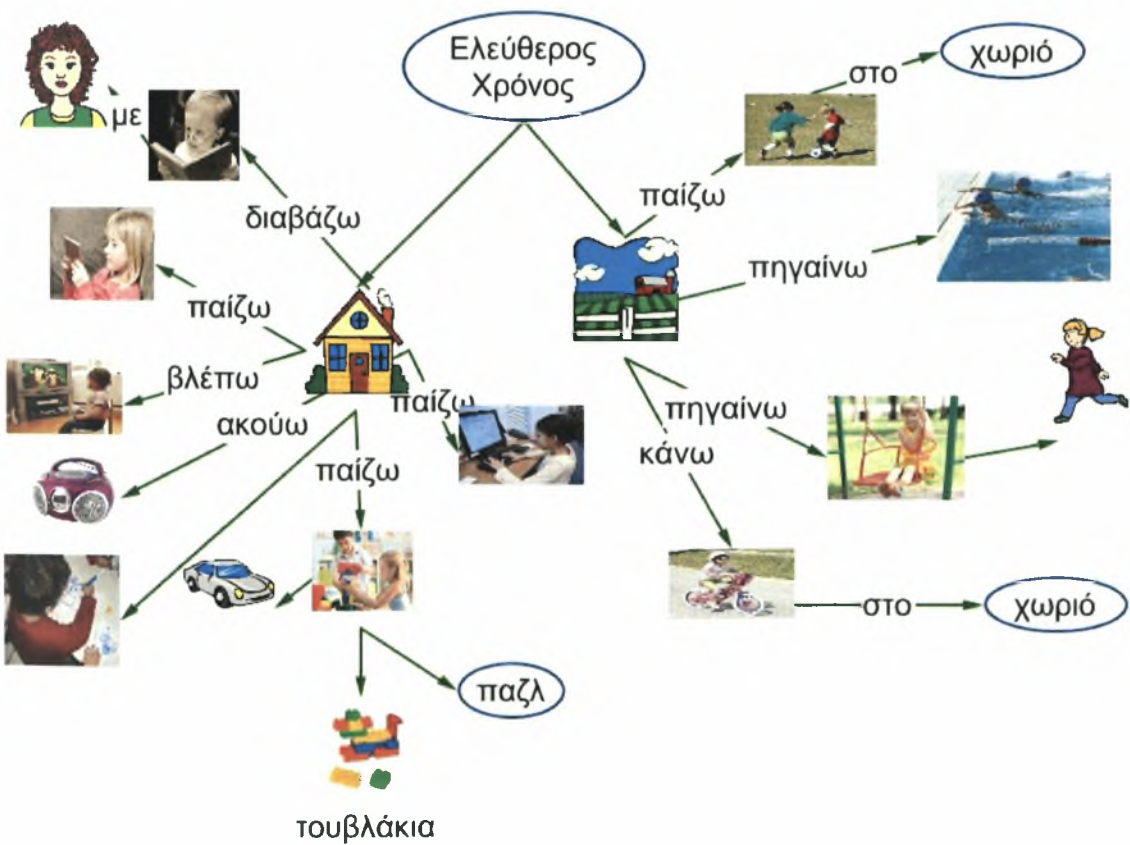
Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Μαρίνου (προνήπιο, χριστιανός)

Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου της Μουγκέ (νήπιο, μουσουλμάνο)

Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Μπαράν (νήπιο, μουσουλμάνος)

Εννοιολογικός χάρτης ελεύθερου χρόνου του Νικόλα (νήπιο, χριστιανός)

Παράρτημα 3

Οι απομαγνητοφωνημένοι σχολιασμοί των παιδιών κατά τη διάρκεια κατασκευής των εννοιολογικών χαρτών τους.

Γρηγόρης : Παίζω υπολογιστή όταν με αφήνει ο μπαμπάς μου. Παίζω με τον αδερφό μου. Βλέπω τηλεόραση το πρωί. Λέω τη γιαγιά μου άναψε την τηλεόραση να δω. Ακούω μουσική μόνο στην τηλεόραση. Ποδήλατο κάνω στην αυλή και μερικές φορές και στο πάρκο. Μακάρι να πήγαινα στο καράτε. Παίζω ποδόσφαιρο με τον αδερφό μου και τον ξάδελφο μου. Διαβάζω βιβλία. Μου τα διαβάζουν ο μπαμπάς και η μαμά. Παίζω παιχνίδια με φίλους στο σπίτι όπως αυτοκινητάκια. Πηγαίνω στην παιδική χαρά με τη μαμά. Παίζω ηλεκτρονικό παιχνίδι (Μπομπ ο Μάστορας). Ζωγραφίζω

Γιάννης : Τρέχω στο χόρτο όταν παίζω μπάλα. Πηγαίνω με τη μαμά και το μπαμπά. Βλέπω τηλεόραση τον Ντιέγκο, παιδικά. Παίζω υπολογιστή στην τηλεόραση όχι στον υπολογιστή του σπιτιού. Παίζω Σούπερ Μάριο. Κάνω ποδήλατο αλλά τώρα έσκασε η ρόδα του. Έκανα ποδήλατο στο δρόμο ή στο χόρτο με το μπαμπά ή τη μαμά και στη γιαγιά μου στη Δράμα. Παίζω ποδόσφαιρο έξω. Διαβάζω βιβλία με τη μαμά. Με το μπαμπά μπάλα και με τη μαμά βιβλία. Παίζω στο σπίτι με τα παιχνίδια μου και με αυτά της αδερφής μου. Στο κολυμβητήριο δεν πηγαίνω γιατί δε μεγάλωσα ακόμη. Ζωγραφίζω στο σπίτι και παίζω νταούλι.

Αθανασία : Κάποιες φορές, λίγο τρέχω. Δεν παίζω καθόλου υπολογιστής. Βλέπω τηλεόραση. Το καλοκαίρι κάνω ποδήλατο στο χωριό μου του παππού μου με το Δανιήλ (αδερφός). Πηγαίνω σε χορευτικό, του χρόνου όμως όχι. Διαβάζω βιβλία με τη μαμά. Εγώ δεν ξέρω να διαβάζω. Παίζω παιχνίδια στο σπίτι με το Δανιήλ και τις φίλες μου ή πηγαίνω στην ξαδέρφη μου. Πηγαίνω κολυμβητήριο. Πηγαίνω στην παιδική χαρά στο χωριό του παππού. Θέλω να μάθω κιθάρα. Ζωγραφίζω.

Αγγελική : Τρέχω έξω στην αυλή του σπιτιού μου. Παίζω υπολογιστή μόνο μαζί με το μπαμπά στο σπίτι. Βλέπω παιδικά στην τηλεόραση. Ακούω μουσική στο ραδιόφωνο αλλά τώρα χάλασε. Κάνω ποδήλατο στην αυλή. Διαβάζω βιβλία με τη μαμά και το μπαμπά. Παίζω με τα παιχνίδια μου στο σπίτι κούκλες, ζωάκια. Παίζω κουκλοθέατρο με τη μαμά. Κάνω κούνια στην αυλή μου. Ζωγραφίζω. Μου αρέσει η ζωγραφική.

Μαριάννα : Παίζω παιχνίδια στον υπολογιστή, με το μπαμπά. Βλέπω τηλεόραση. Διαβάζω παραμύθια με τη μαμά. Παίζω με τα παιχνίδια μου στο σπίτι. Πηγαίνω στην

παιδική χαρά το καλοκαίρι με τη μαμά και το μπαμπά. Θέλω να πάω μπαλέτο αλλά η μαμά και ο μπαμπάς δε με πάνε. Ζωγραφίζω στο σπίτι πολύ. Τρέχω μέσα στο σπίτι.

Μελίνα : Παίζω υπολογιστή μόνη μου. Βλέπω παιδικά στην τηλεόραση. Ακούω μουσική στο DVD. Κάνω ποδήλατο έξω με τη μαμά. Παίζω ποδόσφαιρο με τον ξάδερφο μου. Διαβάζω βιβλία με τη μαμά. Παίζω με τις κούκλες μου στο σπίτι , τα παιχνίδια μου. Πηγαίνω στην παιδική χαρά με τον μπαμπά και μερικές φορές με τη μαμά. Παίζω ηλεκτρονικά παιχνίδια. Πηγαίνω μπαλέτο. Ζωγραφίζω.

Βάσω : Παίζω υπολογιστή. Βλέπω τηλεόραση. Κάνω ποδήλατο στο διάδρομο με τη μαμά. Παίζω με τα παιχνίδια μου στο σπίτι, τουβλάκια με την αδερφή μου. Πηγαίνω στην παιδική χαρά με τη μαμά. Ζωγραφίζω. Μαθαίνω πιάνο.

Θανάσης: Τρέχω στο πάρκο. Παίζω παιχνίδια στον υπολογιστή. Βλέπω παιδικά στην τηλεόραση. Κάνω ποδήλατο με το μπαμπά στο πάρκο. Παίζω ποδόσφαιρο και με τα παιχνίδια μου, τουβλάκια. Διαβάζω παραμύθια με τη μαμά. Παίζω ηλεκτρονικά παιχνίδια. Ζωγραφίζω λίγο. Πηγαίνω στίβο.

Μαρίνος : Τρέχω στην παιδική χαρά. Παίζω παιχνίδια στον υπολογιστή. Βλέπω τον Ντιέγκο στην τηλεόραση. Ακούω μουσική. Κάνω ποδήλατο στη γιαγιά. Παίζω ποδόσφαιρο στην αυλή μου. Διαβάζω βιβλία με τη μαμά και μόνος μου. Στο σπίτι παίζω με τα παιχνίδια μου τουβλάκια. Πηγαίνω κολυμβητήριο και στην παιδική χαρά. Ζωγραφίζω στο σπίτι μου πολλές φορές.

Δημήτρης : Έχω υπολογιστή αλλά δεν παίζω. Βλέπω τηλεόραση πολλές φορές ειδικά στη γιαγιά μου. Ακούω μουσική. Κάνω ποδήλατο στην αυλή αλλά έχει χαλάσει. Παίζω ποδόσφαιρο στην αυλή. Διαβάζω παραμύθια με την αδερφή μου και τη μαμά. Παίζω με τα αυτοκινητάκια και τα τουρμπίνια στο σπίτι μου. Θα πάω κολυμβητήριο. Πηγαίνω στην Μεταλλουργική στην ενόργανη γυμναστική. Δεν πηγαίνω στην παιδική χαρά, έχω κούνια στην αυλή. Ζωγραφίζω.

Νικόλας : Τρέχω στο χωριό. Παίζω υπολογιστή. Βλέπω τηλεόραση λίγο. Ακούω μουσική. Κάνω ποδήλατο στο χωριό, δεν μπορώ αλλού. Παίζω μπάλα στην πλατεία του χωριού. Διαβάζω βιβλία με τη μαμά. Παίζω με τα τουβλάκια, τα παζλ και τα αυτοκινητάκια στο σπίτι μου. Πηγαίνω κολυμβητήριο. Πηγαίνω στην παιδική χαρά με τη μαμά ή με τη γιαγιά. Παίζω ηλεκτρονικά παιχνίδια. Ζωγραφίζω.

Κάαν : Τρέχω στο σπίτι. Παίζω υπολογιστή, βλέπω παιδικά στην τηλεόραση (πολύ). Κάνω ποδήλατο στην αυλή. Παίζω ποδόσφαιρο με φίλους στην αυλή. Παίζω με τα τουβλάκια και πλει μομπιλ στο σπίτι . Ζωγραφίζω.

Κερέμ : Παίζω υπολογιστή. Βλέπω τηλεόραση παιδικά. Κάνω ποδήλατο, παίζω ποδόσφαιρο στην αυλή. Παίζω με τα αυτοκινητάκια και τα τουβλάκια μου. Πηγαίνω παιδική χαρά. Παίζω ηλεκτρονικά παιχνίδια, ζωγραφίζω.

Μπεννού : Τρέχω έξω. Παίζω υπολογιστή παιχνίδια. Βλέπω παιδικά τηλεόραση. Βιβλία διαβάζω με τη μαμά. Παίζω με τα παιχνίδια μου τις κούκλες. Ζωγραφίζω. Παίζω ποδόσφαιρο στην αυλή.

Μουγκέ : Βλέπω παιδικά στην τηλεόραση. Παίζω κούκλες με την αδερφή μου. Παίζω υπολογιστή. Ζωγραφίζω. Διαβάζω παραμύθια με τη μαμά μου. Ακούω μουσική. Πηγαίνω στην παιδική χαρά και τρέχω. Κάνω ποδήλατο στην αυλή.

Ζελιχά: Διαβάζω βιβλία με τη μαμά. Βλέπω τηλεόραση. Παίζω με τα παιχνίδια στο σπίτι μου, κούκλες. Παίζω υπολογιστή μαζί με τη μαμά. Ζωγραφίζω. Παίζω ηλεκτρονικά παιχνίδια. Ακούω μουσική.

Μπαράν: Διαβάζω παραμύθια με τη μαμά. Βλέπω πολύ τηλεόραση. Παίζω ηλεκτρονικά παιχνίδια. Ακούω μουσική. Ζωγραφίζω. Παίζω με τουβλάκια και αυτοκινητάκια στο σπίτι. Τρέχω στην παιδική χαρά με τη μαμά μου. Παίζω ποδόσφαιρο στην αυλή. Κάνω ποδήλατο στην αυλή.

Αισεγκιούλ : Διαβάζω παραμύθια με το μπαμπά. Βλέπω παιδικά στην τηλεόραση. Ζωγραφίζω. Παίζω με τις κούκλες μου. Παίζω ηλεκτρονικά. Κάνω ποδήλατο στην αυλή. Παίζω στην παιδική χαρά, όταν πηγαίνω με το μπαμπά.

Γιουνούς : Βλέπω παιδικά στην τηλεόραση. Παίζω με τα αυτοκινητάκια και τα τουβλάκια στο σπίτι. Διαβάζω βιβλία. Πηγαίνω στην παιδική χαρά με τον παππού. Παίζω ποδόσφαιρο στην αυλή. Πηγαίνω στον οδηγισμό.

Ξένια : Παίζω παιχνίδια στον υπολογιστή. Βλέπω παιδικά στην τηλεόραση και το DVD. Διαβάζω παραμύθια με τη μαμά. Παίζω με τις κούκλες μου. Ζωγραφίζω. Πηγαίνω κολυμβητήριο. Παίζω ποδόσφαιρο με το μπαμπά. Κάνω ποδήλατο. Πηγαίνω στην παιδική χαρά και τρέχω.